

Erfrechtelijke geschillen

Mr. dr. G.T.J. Hoff

Hoofdstuk 37 - Lijkbezorging en verwante zaken des doods

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
2. Enige begrippen	3
3. Verklaring van overlijden	4
4. Verlof tot begraving of crematie	8
5. Voorziening in de lijkbezorging	9
6. Begraving	13
7. Crematie	23
8. Bijzondere wijzen van lijkbezorging	27
9. Bijzondere verrichtingen	28
10. Alternatieven voor begraving of crematie	30
11. Enige rechtspraak aangaande de lijkbezorging	33
11.1 Asbestemming	33
11.2 Verhaal van de uitvaartkosten	40
11.3 Opgraven en herbegraven	41
11.4 Toestemming voor onderzoek aan het graf	46
11.5 Sectie	47
11.6 Grafrecht	48
11.7 Begraven of cremeren?	55
11.8 Immateriële schade wegens verzwijgen van crematie	56
11.9 Bijwonen van de uitvaart	56
12. Ombudsman Uitvaartwezen	58
13. Wet op de orgaandonatie	61

1. Inleiding

Per jaar overlijden in Nederland ca. 170.000 mensen. Het overlijden van mensen is ingrijpend voor nabestaanden en behoort tot de meest emotionele gebeurtenissen van ons leven. Lijkbezorging is om die reden een belangrijk onderwerp. Het ziet op de wijze waarop wij in de Nederlandse samenleving ruimte willen bieden aan onze wensen voor een begrafenis of crematie. Die wensen hebben te maken met diepe persoonlijke motieven van mensen, met de emotionele band met de overledene, maar ook met de manier waarop wij in het leven staan en wat wij geloven over leven en dood. Van oudsher worden in Nederland de godsdienstige rituelen die in de geloofsgemeenschap van de overledene gelden gerespecteerd. Het past in onze traditie dat er op het terrein van de lijkbezorging

keuzevrijheid is en blijft. Voor de overheid is geen rol weggelegd in het actief bevorderen van de ene vorm van lijkbezorging boven de andere. Bij lijkbezorging speelt bovendien de volksgezondheid een belangrijke rol. Wat er met stoffelijke overschotten gebeurt, is daarom bij wet geregeld.

De Byzonderste Nationaale Lykstatien der Hollanderen, Stadsarchief Amsterdam / Joannes le Francq van Berkhey, Simon Fokke

De Wet op de lijkbezorging (Wlb) van 7 maart 1991¹ heeft tot doel te regelen wat er met het lichaam van een overleden persoon dient te gebeuren na te zijn overleden of dood te zijn geboren.² De wet stelt daartoe procedurele normen vanaf het moment van overlijden tot en met de begraafing of de crematie, dan wel een andere wijze van lijkbezorging (te weten ontleding in het belang van de wetenschap of een zeemansgraf). De wet bestaat uit bijna 100 bepalingen, waarvan ongeveer de helft betrekking heeft op de twee belangrijkste wijzen van lijkbezorging: begraafing en crematie (art. 1 Wlb). Aan de regeling hiervan gaat een aantal algemene bepalingen over de lijkbezorging vooraf, waaronder bepalingen over de lijkschouwing door de behandelend arts of de gemeentelijk lijkschouwer en over de verklaring van overlijden. Ook bevat de Wet op de lijkbezorging voorschriften voor begraafplaatsen en crematoria en de wijze waarop moet worden omgegaan met graven en asbussen. De Wet op de lijkbezorging ziet verder op enkele bijzondere ingrepen (balseming van het lijk of enige andere conserverende bewerking, sectie en vervoer van het lijk). De procedurele bepalingen van de Wet op de lijkbezorging zijn erop gericht te waarborgen dat op een zorgvuldige en piëteitsvolle wijze met overledenen wordt omgegaan. Ten slotte bevat de Wet op de lijkbezorging enige strafbepalingen.

In de wet is voorzien in een grondslag om bij algemene maatregel van bestuur nadere regels te stellen met betrekking tot een aantal thema's (art. 32, art. 61 en art. 70 Wlb). Die

¹ Staatsblad 1991, 132.

² De wet maakt daarop één uitzondering. De Wet op de lijkbezorging is niet van toepassing op de lijkbezorging van leden van het Koninklijk Huis (art. 87 lid 1 Wlb).

algemene maatregel van bestuur is het Besluit op de lijkbezorging (Blb). De thema's die daarin zijn opgenomen, zien bijvoorbeeld op:

- de wijze van begraven;
- de inrichting van het graf;
- de afstand van de graven onderling;
- het verwijderen van grafmonumenten;
- de teraardebestelling van de overblijfselen van de lijken;
- de berging, bestemming en bewaring van de as;
- het vervoer van lijken naar en uit Nederland;
- de handelwijze met lijken van personen, overleden aan boord van Nederlandse schepen op zee;
- de handelwijze met lijken van personen, overleden op installaties op zee; en
- de handelwijze met lijken van de Nederlandse krijgsmacht in landen buiten Nederland.

Hoewel de wet een grondslag biedt voor het stellen van nadere regels met betrekking tot het ruimen van graven (vgl. art. 32 Wlb) is de wetgever daartoe (nog) niet overgegaan (§ 6).

Er worden voorbereidingen getroffen om de Wet op de lijkbezorging te moderniseren (§ 10).³ De modernisering van de lijkbezorging betreft zowel het moderniseren van bestaande vormen van lijkbezorging (begraven en cremieren) als de mogelijke introductie van nieuwe vormen van lijkbezorging (bijvoorbeeld alkalische hydrolyse).

De overheid heeft niet een monopolie ten aanzien van de lijkbezorging. Dat past bij de houding van de overheid op andere terreinen. Men wil waken tegen overregulering. Waar dat verantwoord is, gaat de voorkeur uit naar zelfregulering en eigen verantwoordelijkheid. Op het gebied van de lijkbezorging zijn in ons land daarom diverse organisaties actief. Kerken en andere religieuze instanties, uitvaartondernemingen, beheerders van begraafplaatsen en crematoria, (uitvaart)verzekeraars, de medische beroepsgroep en gemeenten spelen elk een eigen rol in de uitvaartpraktijk.

In een afzonderlijke wet - de Wet op de orgaandonatie - is de verwijdering van organen na overlijden (en ook bij leven) ten behoeve van transplantatie geregeld (§ 13).

2. Enige begrippen

De Wet op de lijkbezorging geeft een omschrijving van enkele begrippen.

Lijk

Een lijk is het lichaam van een overledene of een doodgeborene (art. 1 lid 1 onder a Wlb).

³ In oktober 2024 is een conceptwetsvoorstel bestemming lichamen van overledenen - ter vervanging van de Wet op de lijkbezorging - in consultatie gegeven. In het wetsvoorstel wordt de keuzemogelijkheid voor de bestemming van het lichaam na overlijden uitgebreid met alkalische hydrolyse (resomeren). Ook de naam van de wet wordt gemoderniseerd. Andere nieuwe keuzemogelijkheden zijn: begraven binnen 24 uur wordt vergemakkelijkt en het gezamenlijk begraven en cremieren in één kist wordt mogelijk gemaakt. Verder worden er wijzigingen voorgesteld om de procedures voor het vaststellen van de aard van het overlijden en de identiteit van de overledene te verbeteren en de integriteit van het lichaam van overledenen beter te waarborgen.

Wanneer iemand als 'overleden' wordt beschouwd, wordt in de Wet op de lijkbezorging niet nader aangegeven. Hieruit blijkt de terughoudendheid van de wetgever om regelend op te treden ten aanzien van de criteria en methoden voor de vaststelling van het intreden van de dood. Uit de wetsgeschiedenis valt op te maken dat het niet wenselijk geacht werd om de regelen van de geneeskunst in wettelijke bepalingen vast te leggen en dat een wettelijke regeling verstarrend zou kunnen werken gelet op de voortschrijdende medisch-wetenschappelijke ontwikkelingen.

In het Besluit vaststelling van de dood bij postmortale orgaandonatie - een algemene maatregel van bestuur ter uitvoering van de Wet op de orgaandonatie - zijn wel protocollen vastgesteld voor de vaststelling van de dood (§ 13).

Doodgeborene

Een doodgeborene is de na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken levenloos ter wereld gekomen menselijke vrucht (art. 1 lid 1 onder b Wlb).

Deze definitie houdt in dat de Wet op de lijkbezorging niet van toepassing is op een menselijke vrucht die na een zwangerschapsduur van minder dan 24 weken (a) levenloos ter wereld is gekomen, dan wel (b) binnen 24 uur na de geboorte is overleden. Dat de wet niet van toepassing is, betekent dat er geen plicht tot 'bezorging' (begraving of crematie) geldt en als de doodgeborene van minder dan 24 weken wel wordt bezorgd dat geen verlov van de ambtenaar van de burgerlijke stand op grond van art. 11 Wlb nodig is (§ 3). Hetzelfde geldt voor de menselijke vrucht die jonger dan 24 weken ter wereld komt, tekenen van leven vertoont, maar desondanks vervolgens komt te overlijden.

Het voorgaande houdt ook in dat de levend geboren menselijke vrucht ouder dan 24 weken die na de geboorte overlijdt, in het kader van de Wet op de lijkbezorging als overledene wordt beschouwd. De ouders zijn in dat geval verplicht om aangifte te doen van hun overleden kind. Tot voor kort werd het kind niet opgenomen in de gemeentelijke basisregistratie. Door een wijziging van de Wet basisregistratie personen hebben ouders hierin thans een keuze (§ 3).

Natuurlijke en niet-natuurlijke dood

In de door de Wet op de lijkbezorging voorgeschreven procedure speelt de natuurlijke dood een belangrijke rol. Aan dit begrip wordt in de wet geen nadere invulling gegeven. In de wetsgeschiedenis van een voorganger van de Wet op de lijkbezorging werd de natuurlijke dood omschreven als *"ieder overlijden tengevolge van spontane ziekte of ouderdom"*. In andere gevallen - bijvoorbeeld een ongeval, geweld of zelfdoding - is sprake van een niet-natuurlijke dood.

3. Verklaring van overlijden

Ten behoeve van begraving of crematie is schriftelijk verlov van de ambtenaar van de burgerlijke stand nodig (art. 11 Wlb). Een dergelijk verlov wordt niet verleend zolang geen overlegging heeft plaatsgevonden van een verklaring van overlijden, afgegeven door de behandelend arts of een gemeentelijk lijkschouwer, dan wel een verklaring waaruit blijkt dat er geen bezwaar van de Officier van Justitie tegen begraving of crematie bestaat (art. 12 Wlb).

In de regel zal een verklaring van overlijden worden afgegeven door de behandelend arts (of een waarnemend arts van een huisartsenpost). Het beoordelen of de dood is ingetreden ten gevolge van een natuurlijke oorzaak (oftewel een natuurlijke dood) is in eerste instantie de taak van de behandelend arts, die dit doet op grond van zijn professionele kennis en ervaring en zijn kennis van de persoonlijke omstandigheden van de overledene. De behandelend arts is de arts die de overleden persoon tijdens diens leven als laatste op enigerlei wijze onder zijn medische zorg heeft gehad. De behandelend arts mag een verklaring van overlijden (A-formulier) afgeven als hij na een schouwing van het lijk ervan overtuigd is dat de dood is ingetreden ten gevolge van een natuurlijke oorzaak (art. 7 lid 1 Wlb).⁴ Bij elk overlijden dient namelijk onderzoek te worden gedaan naar de aard en de toedracht van het overlijden. Dit onderzoek heet de lijkschouw.

Tegelijk met de afgifte van de verklaring van overlijden doet de behandelend arts opgave van de doodsoorzaak en van de onmiddellijk daarmee samenhangende gegevens ten behoeve van de statistiek (art. 12a lid 1 Wlb). Voor deze doodsoorzaakverklaring bestaat een formulier (B-formulier) ten behoeve van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Op het formulier wordt niet de naam van de overledene vermeld, maar wordt uitsluitend informatie over de doodsoorzaak genoteerd. Op het B-formulier wordt de ziekte of het letsel aangegeven dat heeft geleid tot de dood en de omstandigheden die hebben geleid tot de dood. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt naar een natuurlijke dood, een niet-natuurlijke dood en doodgeboren.

In het geval de behandelend arts meent geen verklaring van overlijden te kunnen afgeven, en ook bij twijfel, laat hij dit direct weten aan de gemeentelijk lijkschouwer (art. 7 lid 3 Wlb). Deze kan besluiten de verklaring alsnog af te geven⁵ of hij kan de kwestie onverwijld onder de aandacht brengen van de Officier van Justitie (art. 10 lid 1 Wlb). Op dat moment valt het lichaam onder het strafrechtelijke beslag van Justitie en mag het niet meer aangeraakt of verplaatst worden. Er wordt dan geen verklaring van overlijden afgegeven, hetgeen volgens het systeem van de wet betekent dat (vooralsnog) geen verlof tot begraven of cremen mag worden afgegeven door de ambtenaar van de burgerlijke stand. Deze zal moeten wachten op de verklaring van geen bezwaar van de Officier van Justitie. Bij een niet-natuurlijke dood is mogelijk sprake van een misdrijf en dient strafrechtelijk onderzoek te worden verricht naar de toedracht hiervan, alvorens de Officier van Justitie kan besluiten dat het lichaam wordt vrijgegeven.

Uitvoering van lijkschouw door de gemeente

Het college van burgemeester & wethouders benoemt één of meer gemeentelijk lijkschouwers en verschaft gelegenheid tot het doen schouwen van lijken (art. 4 Wlb). Uitsluitend artsen die als forensisch arts zijn ingeschreven in een daartoe gehouden register, worden benoemd als gemeentelijk lijkschouwer (art. 5 Wlb). De gemeenten zijn door de keuze bij de benoeming van een gemeentelijk lijkschouwer verantwoordelijk voor de kwaliteit van de lijkschouw. De gemeentelijk lijkschouwer voert zijn werk uit namens het Openbaar Ministerie.

⁴ Bijlage I bij het Besluit op de lijkbezorging bevat een model van de verklaring van natuurlijk overlijden, af te geven door de behandelend arts.

⁵ Bijlage II bij het Besluit op de lijkbezorging bevat een model van de verklaring van natuurlijk overlijden, af te geven door de gemeentelijk lijkschouwer.

Lijkschouw

Hiervoor is melding gemaakt van de lijkschouw. In de Wet op de lijkbezorging zijn daarvoor geen inhoudelijke bepalingen opgenomen. In de academische opleiding tot basisarts is forensische geneeskunde een verplicht onderdeel. Ook bij de invulling van bij- en nascholing van artsen wordt hieraan aandacht besteed. Ten slotte houdt de Inspectie voor de Gezondheidszorg op grond van de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (Wet BIG) toezicht op de kwaliteit van de geleverde zorg, en derhalve ook op de uitvoering van de lijkschouw door de behandelend arts en de gemeentelijk lijkschouwer. In januari 2016 is ten behoeve van artsen een 'Handreiking (niet) natuurlijke dood' gepubliceerd. Deze handreiking is de resultante van een gezamenlijk project van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst (KNMG), het Openbaar Ministerie (OM), de Inspectie voor de Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) en het Forensisch Medisch Genootschap (FMG).

De gemeentelijk lijkschouwer dient in twijfelsituaties en in de situatie dat de behandelend arts een niet-natuurlijk overlijden meldt een deskundig oordeel te kunnen vellen. Dat vraagt om specifieke opleiding, vaardigheden en ervaring. Het Forensisch Medisch Genootschap (FMG) houdt een register bij van artsen die een (vervolg)opleiding hebben gedaan op het terrein van de forensische geneeskunde.

Lijkschouw van minderjarigen

Overlijden is voor eenieder onvermijdelijk, maar hoe jonger de leeftijd waarop dit gebeurt, des te moeilijker het doorgaans zal zijn om dat overlijden te aanvaarden. Daarom vindt er onderzoek plaats naar gevallen van onverklaard overlijden van minderjarigen, onder meer teneinde gevallen van niet-natuurlijke dood ten gevolge van kindermishandeling te kunnen opsporen. Het gevolg hiervan is dat bij de lijkschouw van overleden minderjarigen geen verklaring van overlijden meer afgegeven mag worden door de behandelend arts zonder dat deze voorafgaand overleg heeft gehad met de gemeentelijk lijkschouwer (art. 10a lid 1 Wlb). Deze regel geldt ook als de behandelend arts zelf overtuigd is van een natuurlijke dood. De gemeentelijk lijkschouwer kan, na de minderjarige te hebben onderzocht, zorg dragen voor een nader onderzoek naar de doodsoorzaak (art. 10a lid 2 Wlb). Een dergelijk nader onderzoek vindt niet door de gemeentelijk lijkschouwer plaats, indien hij vermoedt dat het overlijden het gevolg is van een strafbaar feit. Na het onderzoek geeft de lijkschouwer een verklaring van overlijden af dan wel brengt hij door invulling van een formulier onverwijld verslag uit aan de Officier van Justitie en waarschuwt hij onverwijld de ambtenaar van de burgerlijke stand (art. 10a lid 4 Wlb).

Sinds 1 augustus 2016 geldt de NODOK-procedure (Nader Onderzoek naar de DoodsOorzaak van Kinderen). Deze is vooral gericht op de rouwverwerking van ouders van wie het kind onverwacht en medisch onverklaarbaar overlijdt. Het is voor ouders belangrijk om te weten waaraan hun kind is overleden. De NODOK-procedure is minder uitgebreid van opzet dan de voormalige NODO-procedure en vervangt deze. De NODO-procedure had als belangrijk doel het opsporen van kindermishandeling, hetgeen in de nieuwe NODOK-procedure is losgelaten. Het hoofddoel van de NODOK-procedure is het met toestemming van de ouders nader onderzoek naar de doodsoorzaak laten plaatsvinden, hetgeen kan bijdragen aan de rouwverwerking van de ouders.

Als tijdens een NODOK-onderzoek het sterke vermoeden ontstaat dat een kind vanwege een strafbaar feit is overleden, dan wordt het Openbaar Ministerie hierover geïnformeerd. Het Openbaar Ministerie kan dan een strafrechtelijk onderzoek instellen.

“Oké dus stel: het onvermijdelijke gebeurt. We gaan dood. Laten we ervan uitgaan dat het – zoals meestal – geweldloos geschiedt. En laten we hopen dat we sterven na een lang leven en een kort ziekbed, omringd door geliefden.

En nu? Wat gebeurt er nu?

Nu komt de dokter, als die er niet al is. Zo snel mogelijk moet zij bij ons zijn en het liefst binnen drie uur, want daarna begint men graag met het koelen van ons lichaam. De dokter is onze eigen huisarts, diens collega met piketdienst of de dokter die ons behandelde voor de ziekte die ons nekte.

De dokter komt om ons lichaam te bekijken. Ons te schouwen. Dat moet. Keus hebben we niet. Onze nabestaanden evenmin.

En wat ziet ze? Dat we er bleekjes bij liggen, als onze huidskleur wit is tenminste. Onze bloedsomloop is gestopt, uit onze aderen zakt het bloed naar het laagste punt – onze onderrug, als we op onze rug stierven. Daar vormen zich lijkvlekken. De dokter voelt aan onze pols, of de slag afwezig is. Ze schijnt met het licht van een zaklampje in onze pupillen. Die worden niet meer klein. Voor de zekerste zekerheid kan ze met haar vingers op onze oogbol drukken. Als onze pupillen dan ook nog eens hun cirkelvorm verliezen, is ons einde boven alle twijfel verheven.

Niet dat al die handelingen écht nodig waren. De dokter ziet meteen dat we dood zijn. Ze zien het eigenlijk vrijwel altijd meteen. Het roerloze van ons lichaam. Ze moeten altijd weer een drempel over, de dokters, wennen doet het zelfs na honderden lichamen niet, dat onmetelijke verschil tussen het doodse van de dood en het levendige van het leven.

De dokter staat ons hier trouwens niet alleen te bekijken en te bevoelen om ons officieel dood te verklaren. Zij is hier vooral om vast te stellen of we heengingen op natuurlijke wijze, en niet door moord, een ongeluk of ander onheil. Ja, hoe sereen we ook heengingen, ieder van ons raakt postmortaal kort verzeild in het draaiboek van een detective. De dokter checkt onze oogleden en halsstreek op wurgsporen en verdachte bloedinkjes en ze tuurt in onze mond want wie weet stikten we ergens in. En ze inspecteert onze lijkvlekken. Zitten die op onze buik terwijl we op onze rug liggen, dan heeft iemand ons na onze dood omgedraaid. De arts kijkt om zich heen: zijn er sporen van inbraak? Van bloed? Ze bevraagt onze nabestaanden: hadden wij klachten? Waren wij ziek? Gingen we plots? Biedt het huisartsendossier relevante informatie? Bij twijfel schakelt de dokter een forensisch arts in.

Zo ver komt het meestal niet. Van de ruim 151.000 mensen die in Nederland in 2019 stierven, gingen er ruim 143.000 natuurlijk heen.

Wij behoren tot die groep (...) dus pent de dokter nu onze namen en datum van overlijden neer op een formulier bestemd voor de gemeente. ‘Verklaring van overlijden’, heet het, maar op de sterfdatum na, verklaart het formulier over ons overlijden eigenlijk helemaal niets. Wie had gehoopt op een ronkend ‘Vandaag is spijtig genoeg uit uw gemeenschap heengegaan, uw inwoner ...’, komt bedrogen uit. We zijn namelijk al een “lijk”, in onze overlijdensverklaring. De dokter verklaart ons lichaam persoonlijk te hebben “geschouwd” en te zijn “overtuigd” van een dood met “natuurlijke oorzaak”.

In ruil voor het formulier geeft de gemeente aan onze familieleden of ingeseinde uitvaartondernemer per ommegaande een formulier terug. Het is een verlofbrief. Ons ultieme verlof. Na al die eerdere verloven, wegens vakantie en zwangerschap en ouderschap

en zorg en kort verzuim, is het nu tijd, aldus de ambtenaar van de burgerlijke stand, voor het verlof "tot lijkbezorging". Ons laatste verlof is een toegangskaartje tot begraafplaats of oven."

Uit NRC Handelsblad van 5 oktober 2021 (Ingmar Vriesema, 'Eerst komt de dood, en daarna komt de dokter bij ons langs').

Registratie van overlijden

De verklaring van overlijden wordt door de uitvaartondernemer of door nabestaanden afgegeven aan een ambtenaar van de burgerlijke stand in de gemeente waar het overlijden heeft plaatsgevonden. De gemeente verwerkt dit in de basisregistratie personen en stelt een overlijdensakte op. Als de overledene geboren is in een andere gemeente en/of woonachtig was in een andere gemeente, worden ook die gemeenten in kennis gesteld. De gemeente stuurt de doodsoorzaakverklaring door naar het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Erkennen van een doodgeboren kind

De Wet basisregistratie personen is aangepast om kinderen die levenloos ter wereld komen in de basisregistratie personen op te kunnen nemen. Een erkenning van het bestaan van een kind door middel van een officiële registratie kan het verdriet van ouders niet wegnemen, maar hopelijk helpen bij de verwerking daarvan. Sinds 3 februari 2019 bestaat deze mogelijkheid.⁶

Voor opname van een doodgeboren kind in de basisregistratie is niet van belang hoe lang de zwangerschap heeft geduurd. Evenmin is van belang hoe lang geleden de bevalling heeft plaatsgevonden. Om een doodgeboren kind in de basisregistratie personen op te nemen, dient de 'Akte van geboorte (levenloos)' opgesteld te worden (art. 1:19i BW).⁷ De akte komt inhoudelijk overeen met een geboorteakte en wordt opgenomen in het overlijdensregister. De Akte van geboorte (levenloos) is een officiële erkenning dat het kind ter wereld is gekomen. In de akte worden de namen, het tijdstip van geboorte (indien mogelijk), de geboorteplaats en het geslacht vermeld. Ook worden de gegevens opgenomen van de ouders en van degene die de aangifte heeft gedaan.

Ouders kunnen ook met terugwerkende kracht een Akte van geboorte (levenloos) bij de gemeente laten opmaken.⁸ Dit moet bij de gemeente waar het kind is geboren.

4. Verlof tot begraving of crematie

De ambtenaar van de burgerlijke stand kan een schriftelijk verlof tot begraven of cremeren afgeven als er sprake is van een natuurlijke dood of - bij een niet-natuurlijke dood - als het lichaam is vrijgegeven door de Officier van Justitie (art. 11 en art. 12 Wlb). Vrijgave betekent

⁶ Zie NRC Handelsblad van 1 februari 2020 voor de bijzondere en persoonlijke totstandkomingsgeschiedenis van deze wetswijziging ('Nu is het officieel: haar dochter heeft bestaan').

⁷ Voorheen was het niet mogelijk een geboorteakte op te laten maken. Men kreeg een 'Akte van levenloos geboren kind'. Zonder een geboorteakte werd het kind niet bijgeschreven in de basisregistratie personen.

⁸ Zie daarvoor ook NRC Handelsblad van 6 december 2019 ('Want deze kinderen hebben bestaan').

in dit verband dat de Officier van Justitie een verklaring heeft verstrekt waaruit blijkt van geen bezwaar tegen begraving of crematie.

Termijn voor de lijkbezorging

Begraving of crematie (uitvaart) mag niet eerder plaatsvinden dan 36 uur na het overlijden en niet later dan zes werkdagen na het overlijden (art. 16 Wlb). Uitvaarten eerder dan 36 uur na het overlijden moeten worden goedgekeurd door de Officier van Justitie (art. 17 lid 1 Wlb). Voor uitvaarten later dan zes werkdagen na het overlijden moet de burgemeester toestemming geven (eveneens art. 17 lid 1 Wlb). Uitstel wordt doorgaans gegeven als naaste familie van de overledene moet overkomen uit het buitenland. Ontstaat hierover een geschil dan staat van het besluit van de burgemeester binnen 24 uur beroep open bij de Commissaris van de Koning in de provincie (art. 17 lid 2 Wlb). De Commissaris beslist onmiddellijk op het beroep. Op deze besluitvorming en de rechtsgang is de Algemene wet bestuursrecht niet van toepassing.

In Nederland wordt rekening gehouden met de tradities van islamitische geloofsgemeenschappen. Naar islamitische tradities moet een overledene binnen 24 uur na overlijden begraven worden. Het lichaam mag niet in een doodskist begraven worden. Deze godsdienstige regels zijn in strijd met de hoofdregels van ons lijkbezorgingsrecht. De burgemeester mag echter toestemming geven voor eerder begraven dan na 36 uur, na het horen van een arts en met instemming van de Officier van Justitie (art. 16 en art. 17 Wlb). Ook mag de doodskist vervangen worden door een andere wijze van bedekking van de overledene (art. 3 lid 2 Blb).

Bij joodse geloofsgemeenschappen geldt eveneens de traditie dat de overledene zo spoedig mogelijk begraven moet worden.

De wettelijke begrafenisclausule: een rustige uitvaart

Eenieder heeft recht op een rustige begrafenis. In art. 49a van de Wet op het notarisambt (Wna) is daarom bepaald dat de erflater de bevoegdheid heeft bij uiterste wil te bepalen dat niet eerder dan dat zijn lijk is "begraven of verbrand", een afschrift of uittreksel van zijn uiterste wil mag worden afgegeven aan een belanghebbende of inzage daarin mag worden verleend. Eerst na de uitvaart kan derhalve pas inzage worden genomen in de uiterste wil. Het uitstel mag niet meer belopen dan vijf dagen na het overlijden. Met het oog hierop is het wijs dat een executeur of de erfgenamen van deze in de uiterste wil opgenomen lijkbezorgingswens tevoren op de hoogte worden gesteld.

Art. 49a Wna waarborgt aldus een rustige begrafenis zonder ruzie aan de kist of in het crematorium, althans voor zover die onrust toegerekend kan worden aan de inhoud van de uiterste wil.

5. Voorziening in de lijkbezorging

In de lijkbezorging wordt voorzien door degene die het verlot tot begraving of crematie van een lijk aangevraagd heeft, dan wel door degene die redelijkerwijze geacht kan worden in diens plaats te zijn getreden (art. 18 lid 1 Wlb). Uitdrukkelijk wordt bepaald dat de lijkbezorging geschiedt overeenkomstig de wens of de vermoedelijke wens van de

overledene, tenzij dat redelijkerwijs niet gevegd kan worden. In dit verband wordt onder lijkbezorging mede begrepen het geven van een bestemming aan de as van een gecremeerd lijk (art. 18 lid 2 Wlb). Aldus bezien, kan de overledene in belangrijke mate de inhoud van de overeenkomst van lijkbezorging bepalen die met een uitvaartondernemer zal worden gesloten.

Om er zeker van te zijn dat de lijkbezorging geschiedt conform zijn wensen kan de erflater ervoor kiezen een executeur daarmee te belasten, de zogeheten begrafenis-executeur.⁹ De begrafenis-executeur is uitsluitend verantwoordelijk voor het regelen van de uitvaart: begraving of crematie, het vervoer naar de begraafplaats of het crematorium, de muziek, de toespraken e.d. Het ontbreekt de begrafenis-executeur in dat geval aan de bevoegdheden die nodig zijn voor het beheer van de nalatenschapsgoederen en het voldoen van schulden van de nalatenschap, met uitzondering van de begrafenis-kosten (art. 4:144 BW). De wens van de overledene dat zijn lijk op een bepaalde wijze wordt bezorgd, kan in een testament vorm gegeven worden als een op de executeur (of de erfgenamen) gelegde testamentaire last (art. 4:130 BW).

De Wet op de lijkbezorging biedt degene die niet bekwaam is een uiterste wil te maken desondanks de mogelijkheid een uiterste wilsbeschikking te maken ter bezorging van zijn lijk.¹⁰ Een meerderjarige of iemand die de leeftijd van zestien jaar heeft bereikt, kan ondanks zijn wilsonbekwaamheid bij notariële akte of bij een eigenhandig geschreven, gedagtekende en ondertekende verklaring beschikkingen na dode maken ter bezorging van zijn lijk (art. 19 lid 1 Wlb).¹¹ Deze uiterste wilsbeschikking is een voorbeeld van een wilsbeschikking die buiten Boek 4 BW in de wet – in dit geval de Wet op de lijkbezorging – als zodanig is aangemerkt (art. 4:42 lid 1 BW). Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan het gesloten stelsel van uiterste wilsbeschikkingen.¹²

Overheidszorg voor onbekende doden

Indien niemand het initiatief neemt tot een begraving of crematie van een stoffelijk overschot, dan wordt de burgemeester verantwoordelijk voor de uitvaart (art. 21 lid 1 Wlb). Voorheen werd daarvoor wel de uitdrukking ‘van de armen begraven worden’ gehanteerd. Thans wordt meer neutraal van een gemeentebegrafenis gesproken.

De wet legt op een bijzondere wijze een informatieverplichting aan eenieder op. Bepaald wordt namelijk dat de burgemeester uiterlijk op de derde dag na het overlijden op de hoogte wordt gesteld door degene die het lijk onder zijn berusting heeft en die constateert dat niemand maatregelen neemt tot lijkschouwing of lijkbezorging overeenkomstig de Wet op de lijkbezorging (art. 20 Wlb).

⁹ Zie hoofdstuk 13 (‘De almacht van de executeur’, § 1). Er zijn ook andere executeurs met meer bevoegdheden dan een begrafenis-executeur.

¹⁰ Zie nader art. 4:55 BW voor de vereiste wilsbekwaamheid om uiterste wilsbeschikkingen te maken en de uitzonderingen daarop.

¹¹ Aanvullend wordt nog bepaald dat een in algemene bewoordingen gestelde herroeping van uiterste wilsbeschikkingen geacht wordt geen herroeping te zijn van een eerder gemaakte wens over de lijkbezorging (art. 19 lid 2 Wlb). Herroeping van een lijkbezorgingswens vereist derhalve een meer expliciete verklaring.

¹² Zie hoofdstuk 5 (‘Het testament’, § 3).

Mieke Van de Voort, foto uit de serie "In eenzaamheid overleden" (2002/2003).

De gemeentelijke dienst die daarvoor is aangewezen, regelt de uitvaart in zo'n geval namens de burgemeester. Ook kan de gemeente in een dergelijk geval alleen de eerste verzorging regelen, zoals het weghalen van de overledene en het bewaren van het stoffelijk overschot in het mortuarium. Er is dan even tijd voor het zoeken naar nabestaanden en/of om hen te overreden de uitvaart te regelen. Zij zijn daartoe niet verplicht. Indien zich tussentijds wel iemand meldt die wenst dat de overledene een ander graf krijgt, dan mag dat wettelijk en met toestemming van de beheerder van de begraafplaats.

Als de nabestaanden niet gevonden worden of weigeren de uitvaart te regelen, dan zal de overledene van gemeentewege begraven of gecremeerd worden.¹³ Onbekende doden zullen steeds begraven worden, waardoor er gedurende minimaal tien jaar een herkenbare plek blijft bestaan (art. 21 lid 6 Wlb).

Identificatie van onbekende doden en vermiste personen

Men zegt wel: vermist blijkt erger te zijn dan dood. Alle mogelijkheden moeten dus benut worden om mensen die als vermist geregistreerd staan alsnog te vinden. Dat geldt ook als zij zijn overleden. Het is daarom van groot belang dat geen mensen worden begraven of gecremeerd waarvan de identiteit niet vaststaat. Om die reden mag bij onbekende doden

¹³ Zie ook de website www.eenzameuitvaart.nl over de wijze waarop in Amsterdam een bijzonder saluut wordt gebracht aan eenzaam gestorvenen. Dichters uit een Poule des Doods schrijven voor iedere eenzame uitvaart een gedicht en lezen dat bij de uitvaart voor. Aangrijpende verhalen van mensen zonder (betrokken) nabestaanden zijn te beluisteren via de podcast: 'De eenzame uitvaart'.

lichaamsmateriaal worden afgenomen met het oog op mogelijke identificatie en opsporing van vermiste personen (art. 21 lid 3 Wlb). Dit wordt het veiligstellen van DNA genoemd. De verplichte DNA-afname gebeurt ook bij vermissingen van personen die langer dan drie weken vermist zijn. De politie kan dan DNA veiligstellen door bijvoorbeeld onderzoek te doen naar sporen van de vermiste persoon in huis. Ook is men ertoe overgegaan om DNA af te nemen van onbekende doden die in Nederland begraven zijn. Deze personen zijn opgegraven, waarna hun DNA veilig is gesteld. Daarna zijn ze herbegraven. De politie heeft een DNA-databank voor vermiste personen en onbekende doden. DNA-profielen van deze personen – onbekende doden en vermiste personen – worden opgeslagen, zodat de mogelijkheid blijft bestaan om deze personen te identificeren. Tevens is het mogelijk om onder verantwoordelijkheid van een arts onderzoek te laten verrichten in het lichaam of een gebitsstatus te laten opmaken of door een politiefunctionaris afdrukken van lichaamsdelen te laten afnemen (art. 21 lid 4 Wlb).

Kosten van de uitvaart

De kosten van de uitvaart moeten in eerste instantie worden betaald door degene die daartoe aan de uitvaartondernemer opdracht heeft gegeven. Hij is als opdrachtgever jegens de uitvaartondernemer aansprakelijk voor de kosten van de uitvaart. Hij kan deze kosten vervolgens verhalen op de nalatenschap. De kosten van de uitvaart vormen namelijk een schuld van de nalatenschap (art. 4:7 lid 1 onder b BW).¹⁴ Denkbaar is dat de opdrachtgever bij het verlenen van de opdracht aan de uitvaartondernemer anderen – de nabestaanden – vertegenwoordigt. Dat moet dan wel voldoende kenbaar gemaakt worden of minstgenomen voldoende kenbaar zijn.

De vergoeding voor een lijkschouwing door een behandelend arts wordt betaald of vergoed door de ziektekostenverzekeraar. De kosten van de werkzaamheden van de gemeentelijk lijkschouwer zijn voor rekening van de gemeente.

Wanneer niemand anders het initiatief neemt voor de uitvaart, zal de gemeente de uitvaart regelen (art. 21 lid 1 Wlb). De kosten, verbonden aan de bezorging van lijken waarvoor de burgemeester zorg draagt, komen ten laste van de gemeente (art. 22 Wlb). De gemeente kan deze kosten vervolgens verhalen op de nalatenschap. Is de vordering niet verhaalbaar op de nalatenschap, dan kan de voldoening daarvan eventueel vallen onder een onderhoudsplicht van Boek 1 BW. Bepaalde personen (ouders of kinderen) kunnen een onderhoudsplicht jegens de overledene hebben (art. 1:392 t/m art. 1:396 BW). Dit kan ertoe leiden dat iemand wordt aangesproken tot het betalen van de uitvaartkosten met wie hij in onmin leeft of van wiens overlijden hij niet op de hoogte was. Op het verhaal van de kosten van de uitvaart zijn de wettelijke bepalingen van de Participatiewet (PW), die gelden voor het verhaal van de kosten van bijstand, voor zover mogelijk van overeenkomstige toepassing (art. 22 Wlb j° art. 61 e.v. PW).¹⁵

¹⁴ Het gaat dan om de kosten van lijkbezorging, voor zover in overeenstemming met de omstandigheden van de overledene. Hieronder vallen niet alleen de onmiddellijke kosten van het eigenlijke begraven of cremieren. Beslissend is of de kosten redelijk zijn en in een rechtstreeks verband staan tot het geven van een eindbestemming aan het lijk, aldus de rechtbank Utrecht in haar vonnis van 29 juni 2011, [ECLI:NL:RBUTR:2011:BR3498](https://www.rechtspraak.nl/Juridische%20praktijk/Rechtspraak/2011/06/29/1106011). Zie ook hoofdstuk 17 ('Het spel met de letters: de schulden van de nalatenschap', § 5.1).

¹⁵ Zie daarvoor ook hoofdstuk 39 ('Sociale zekerheid en erfrecht', § 3).

Uitvaartwensen onderzoek

De uitvaartwensen van Nederlanders blijken snel te veranderen. Waar in het verleden nog massaal werd gekozen voor een grote en traditionele uitvaart, wordt thans meer en meer gekozen voor een informele en intieme uitvaart. Of er wordt gekozen voor een bijzondere uitvaart. Zo had een moeder van drie zoons – een Roda-fan in hart en nieren – bij de notaris laten vastleggen dat ze gecremeerd wenste te worden en dat de as met toestemming van voetbalclub Roda JC uitgestrooid zou worden in het Parkstad Limburg Stadion (rechtbank Limburg 29 november 2022, [ECLI:NL:RBLIM:2022:9482](#)). Of men laat zich bij de uitvaart inspireren door andere culturen. Zo kunnen de dragers van een overledene begeleid worden met een Surinaams bazuinorkest. De dragers dansen terwijl ze de kist naar de begraafplaats dragen. Ze dansen eerst naast de kist en daarna op het graf. Dat doen ze om geesten te misleiden, zodat die niet mee het graf in gaan.¹⁶

Nederlanders weten veelal wat ze willen en zeggen dat ook hardop, maar uit onderzoeken blijkt slechts 30% de eigen uitvaartwensen vastgelegd te hebben. Duidelijk is dat een trend is ingezet van begraven (24%) naar cremeren (47%). De koffie met het befaamde plakje cake wordt ingewisseld voor een feestelijke toast op het leven. Ook wordt belangrijk(er) gevonden dat het aardse afscheid het milieu zo min mogelijk belast (verduurzamen van de uitvaartkist, energie groen inkopen voor de crematie, elektrische leaseauto's voor de lijkstoet e.d.). Periodiek wordt de Uitvaartmuziek Top 100 met een *playlist* van Spotify gepubliceerd, met als toppers de alom bekende nummers van Sarah Brightman & Andrea Bocelli (Time to Say Goodbye), Danny Vera (Rollercoaster), Wim Sonneveld (Het Dorp), André Rieu (Ave Maria) en Claudia de Breij (Mag ik dan bij jou).

6. Begruving

Begraving geschiedt op een begraafplaats (art. 23 lid 1 Wlb). Nederland telt ongeveer 4.500 begraafplaatsen. Een deel daarvan is inmiddels gesloten, zodat begravingen daar niet meer kunnen plaatsvinden. De meerderheid van de gesloten begraafplaatsen is kerkelijk (rooms-katholiek of protestant).

Begraafplaatsen

De wet onderscheidt begraafplaatsen in gemeentelijke en bijzondere begraafplaatsen (art. 24 Wlb). Het is bij wet verboden een begraafplaats die niet in overeenstemming met de Wet op de lijkbezorging is aangelegd of in gebruik is genomen, als zodanig ter beschikking te stellen of te gebruiken (art. 25 Wlb).

Iedere gemeente (of meerdere gemeenten tezamen) heeft ten minste één gemeentelijke begraafplaats (art. 33 Wlb). Daarnaast kent de wet het bestaan van bijzondere begraafplaatsen (art. 37 Wlb). Een bijzondere begraafplaats kan worden aangelegd en in stand gehouden door:

- een kerkgenootschap;
- een privaatrechtelijke rechtspersoon; of
- een natuurlijk persoon.

¹⁶ Zie op YouTube het filmpje van DELA, 'Kijkje achter de schermen: elke uitvaart zijn eigen uitvaartrituelen'.

Bij bijzondere begraafplaatsen valt te denken aan begraafplaatsen van parochies of kerkgenootschappen¹⁷ (rooms-katholiek, protestants, islamitisch of joods). Denkbaar is dat een stichting of een particulier een natuurbegraafplaats of een oorlogsgedenkplaats in stand houdt.

Lyk-Statie van den Heere Michiel de Ruyter Hartog, Ridder, etc. Luytenant Admiraal Generaal van Hollandt en Westvrieslandt, Stadsarchief Amsterdam / B. Stoopendaal.

Aan het bericht in NRC Handelsblad van 15/16 mei 2021¹⁸ wordt het volgende ontleend over Islamitische begraafplaatsen in Nederland:

“Nederland telde lange tijd maar twee begraafplaatsen met de voor veel moslims essentiële garantie van eeuwige grafrust: Almere (sinds 2005) en Nuenen (sinds 2012). In 2019 kwam daar Bergen op Zoom bij. Toen de repatriëring van doden naar Marokko tijdens de coronacrisis onmogelijk werd, kwam er versneld een islamitische begraafplaats met eeuwige grafrust in Zuidlaren. Ook o.a. Utrecht en Rotterdam hebben een locatie voor zo’n begraafplaats op het oog.

Op zich zijn er in Nederland tientallen Islamitische gedeeltes op algemene begraafplaatsen (met o.a. een gebedstafel en de juiste grafrichting), maar dan zónder de eeuwige grafrust. De graven daar worden veelal uitgegeven in termijnen van tien à twintig jaar, en die

¹⁷ Art. 2:2 BW verleent rechtspersoonlijkheid aan kerkgenootschappen. Het bepaalt voorts welke regels voor deze lichamen gelden. Het is reëel aan te nemen dat aan het begrip kerkgenootschap in de Wet op de lijkbezorging een ruimere betekenis toekomt, zodat ook bijvoorbeeld stichtingen die aan kerkgenootschappen zijn verbonden daaronder zijn begrepen.

¹⁸ Zie NRC Handelsblad van 15/16 mei 2021 (‘In Gods naam, dan maar eeuwig in Almere’) over de opkomst van Islamitisch begraven in Nederland nadat vanwege de coronacrisis de doden niet meer naar Marokko gerepatriëerd konden worden.

termijnen kunnen worden verlengd. Maar als nazaten dat in de (verre) toekomst verzuimen, wordt zo'n graf geruimd.

Soms ook worden de graven uitgegeven voor 'onbepaalde tijd', maar daarmee wordt meestal niet hetzelfde bedoeld als 'voor altijd'. Zo kan de begraafplaats dan eisen dat de erven van de overledene altijd voor een contactpersoon zorgen, zodat de beheerders van de begraafplaats die bijvoorbeeld kunnen aanspreken op achterstallig onderhoud. Is zo'n contactpersoon er niet, dan kan het grafrecht vervallen. (...) Een eeuwig graf kost in Almere, Nuenen en Bergen op Zoom circa 6.500 euro."

Stadsarchief Amsterdam / Capital Press. Begrafenis van Manfred Langer, eigenaar van discotheek It in de Amstelstraat 24.

Graven

De Wet op de lijkbezorging geeft regels voor de op (gemeentelijke of bijzondere) begraafplaatsen gelegen graven. Aanvullende regels treft men bij gemeentelijke begraafplaatsen in een verordening aan en bij bijzondere begraafplaatsen in een reglement. Deze aanvullende regels zullen om die reden per begraafplaats kunnen verschillen.

Een onderscheid kan worden gemaakt tussen: (i) een algemeen graf en (ii) een particulier graf (art. 23 lid 2 Wlb). Aan dit onderscheid zijn verstrekende gevolgen verbonden.

Algemeen graf

Bij een algemeen graf bepaalt de houder van de begraafplaats (ook wel de beheerder genoemd) wie daarin wordt begraven. De beheerder heeft daarmee de zeggenschap over deze graflocatie. Hij is ook degene die het onderhoud uitvoert. Niet iedereen is zich ervan bewust dat in dat geval één of meer anderen - met een voorgeschreven onderlinge afstand - in hetzelfde graf begraven kunnen worden, zulks ter bepaling van de beheerder van de

begraafplaats. Op een algemeen graf waarin meerdere personen worden begraven, kunnen daarom meerdere gedenktekens staan. Ook het feit dat een algemeen graf na tien jaar geruimd mag worden, is niet algemeen bekend (art. 31 lid 2 Wlb). Het is evenwel mogelijk om voorafgaand aan ruiming van een algemeen graf te kiezen voor herbegraving. Opgemerkt moet worden dat het ter beoordeling van de beheerder van de begraafplaats is of hij een noodzaak ziet om tot ruiming over te gaan. Zijn er ook anderen in het graf begraven, dan zal het ruimen niet eerder kunnen plaatsvinden dan nadat tien jaar zijn verstreken na de laatste begrafenis.

Een reden om voor een algemeen graf te kiezen, is veelal gelegen in de lagere prijsstelling in vergelijking met de prijs van een particulier graf. Niet iedere begraafplaats biedt overigens de keuze uit een algemeen graf of een particulier graf.

Particulier graf

Een particulier graf is een graf waarop een uitsluitend recht is gevestigd, waarbij de rechthebbende bepaalt wie daarin wordt begraven. Men hoede zich echter voor het misverstand dat een particulier graf een zogeheten 'koopgraf' is. Het graf wordt namelijk niet gekocht. Men verkrijgt als rechthebbende op basis van een met de beheerder van de begraafplaats gesloten overeenkomst een bepaalde zeggenschap over het graf (het zogeheten grafrecht, dat op naam van de rechthebbende staat). De rechthebbende kan - binnen de grenzen van de overeenkomst en een eventueel toepasselijke verordening of reglement - bepalen wie in dat graf begraven wordt en voor hoe lang (in eerste instantie ten minste tien jaar, waarna verlenging mogelijk is). Ook bepaalt de rechthebbende - eveneens binnen de grenzen van de overeenkomst - wat op het graf komt te staan. Vanwege het feit dat het veelal familie betreft, wordt een dergelijk graf ook wel familiegraf genoemd. Het grafrecht kan krachtens erfopvolging overgaan op andere familieleden indien de rechthebbende zelf overlijdt en daar begraven wordt. Uit de overeenkomst met de beheerder van de begraafplaats zal blijken of het grafrecht verkocht mag worden, hoewel het niet de bedoeling zal zijn dat een levendige handel in grafrechten met betrekking tot geliefde locaties plaatsvindt.

Aard van het grafrecht

In Nederland kennen we een gesloten systeem van zakelijke rechten. Dat betekent dat men in beginsel geen andere zakelijke rechten in het leven kan roepen dan die in de wet zijn geregeld (denk aan eigendom, rechten van pand en hypotheek, recht van vruchtgebruik). Zakelijke rechten zijn in Boek 5 BW geregeld, maar ook in afzonderlijke wetten. In de doctrine wordt verschillend gedacht over de kwalificatie van het uitsluitend recht op een graf (art. 28 Wlb). Het uitsluitend recht op een graf verleent de rechthebbende het recht in het graf één of meer stoffelijke overschotten te begraven en begraven te houden. Dat art. 28 lid 1 Wlb melding maakt van "*een uitsluitend recht op een graf, welke vorm aan dit recht ook wordt gegeven*" wijst er mijns inziens op dat het grafrecht als zodanig niet een bij wet geregeld zakelijk recht is. Kennelijk acht de wetgever het denkbaar dat aan het grafrecht op verschillende wijzen vorm kan worden gegeven, maar dat de wet die vorm niet dwingend oplegt.

Het uitsluitend recht op een graf is geen registergoed, zo bepaalt de wet nog (art. 28 lid 1 Wlb). Het begrip 'registergoed' is een wettelijke term (art. 3:10 BW). Een registergoed is een goed voor de overdracht of vestiging waarvan inschrijving in daartoe bestemde

registers noodzakelijk is. Voorbeelden van registergoederen zijn onroerende zaken of teboekgestelde schepen en luchtvaartuigen. Een grafrecht is niet een dergelijk registergoed.

Typen graven

Een algemeen graf of een particulier graf kan verschillende verschijningsvormen hebben. Er zijn diverse typen graven, zoals:

- zandgraf;
- keldergraf;
- bovengronds graf;
- mausoleum;
- kindergraf;
- natuurlijk graf; en
- graf voor onbepaalde tijd.

Begraafplaatsen kennen een ruim aanbod van graven op basis van geloofsovertuiging of culturele achtergrond.

Termijn voor particulier graf; verlenging

Een uitsluitend recht op een graf, welke vorm aan dit recht ook wordt gegeven, kan uitsluitend schriftelijk worden gevestigd. Het recht kan voor onbepaalde tijd of voor een bepaalde tijd van ten minste tien jaar worden verleend (art. 28 lid 1 Wlb). Dit betreft de looptijd bij uitgifte van het grafrecht. Veelal bedraagt de looptijd 20, 30 of 50 jaar. Hoewel de wet toestaat dat het grafrecht voor onbepaalde tijd wordt uitgegeven, bieden niet veel begraafplaatsen deze mogelijkheid vanwege de beperkte ruimte.

Het voor bepaalde tijd verleende grafrecht wordt op verzoek, mits gedaan binnen twee jaar voor het verstrijken van de termijn, telkens verlengd, met dien verstande dat de houder van de begraafplaats kan bepalen dat een periode van verlenging niet korter is dan vijf jaar en niet langer is dan twintig jaar (art. 28 lid 2 Wlb).

Binnen één jaar na de aanvang van de termijn waarin verlenging van het grafrecht voor een particulier graf kan worden verzocht, doet de houder van de begraafplaats aan de rechthebbende wiens adres hem bekend is, schriftelijk mededeling van het verstrijken van de termijn en van de mogelijkheid van verlenging van de looptijd (tussen vijf en twintig jaar). Voordat deze periode weer is verstreken, zal de rechthebbende een mededeling van de houder van de begraafplaats ontvangen met de mogelijkheid om de looptijd opnieuw te verlengen. Dat zal doorgaan totdat de rechthebbende meedeelt dat het graf niet langer gehandhaafd behoeft te worden. Op dat moment komt het grafrecht van de rechthebbende te vervallen.

Indien niet binnen drie maanden na verzending van deze mededeling om verlenging van het grafrecht is verzocht, maakt de houder van de begraafplaats de mededeling bekend bij het graf en bij de ingang van de begraafplaats, tot het einde van de periode waarvoor het recht was gevestigd (art. 28 lid 3 Wlb).

Onderhoud van graven en vervallen van grafrechten

Op veel begraafplaatsen lagen - en liggen soms nog - oude en verwaarloosde graven. Van een groot aantal daarvan zijn geen rechthebbenden bekend, noch is duidelijk welke voorwaarden hierop van toepassing zijn. De introductie van art. 28 lid 4 Wlb heeft de beheerders van begraafplaatsen de mogelijkheid geboden om grafrechten van verwaarloosde graven te laten vervallen. Daarmee zal het beheer van begraafplaatsen gediend zijn.

Indien het onderhoud niet is afgekocht, berust de verplichting tot onderhoud op de rechthebbende. Schiet de rechthebbende daarin zodanig tekort dat sprake is van *"kennelijke verwaarlozing van het onderhoud van een particulier graf"*, dan wordt deze op het bij houder van de begraafplaats bekende adres aangeschreven (art. 28 lid 4 Wlb). De rechthebbende dient alsdan binnen één jaar in het onderhoud te voorzien. Wordt binnen deze periode niet alsnog in het onderhoud van het graf voorzien, dan vervalt het recht op het graf nadat de periode van één jaar is verstreken.

Is de rechthebbende niet bekend, dan maakt de houder van de begraafplaats de verklaring van kennelijke verwaarlozing bekend bij het graf en bij de ingang van de begraafplaats, en wel gedurende een periode van vijf jaar dan wel totdat in die periode in het onderhoud is voorzien. Wordt binnen deze periode niet alsnog in het onderhoud van het graf voorzien, dan vervalt het recht op het graf nadat de periode van vijf jaar is verstreken (art. 28 lid 6 Wlb). Indien het recht op het graf nog geen tien jaar is gevestigd op het moment dat de periode van vijf jaar is verstreken, dan blijft de bekendmaking in stand totdat de periode van tien jaar is verstreken dan wel totdat in die periode in het onderhoud is voorzien. Indien niet voordien in het onderhoud van het graf is voorzien, dan vervalt het recht op het graf zodra de termijn van tien jaar is verstreken (art. 28 lid 7 Wlb).

Eeuwigdurend graf

Met de aanduiding 'eeuwigdurend graf' wordt bedoeld op een grafrecht voor onbepaalde tijd. Niets of niemand bestaat echter - praktisch gezien - voor de eeuwigheid. Grafrechten worden uitgegeven voor een bepaalde termijn. Een risico is er altijd dat als een graf niet (meer) wordt beheerd, het graf geruimd kan worden (vgl. art. 28 lid 4 Wlb bij *"kennelijke verwaarlozing van het onderhoud van een particulier graf"*). Een andere kwestie is dat het onderhoud van een graf afhankelijk is van de aanwezigheid en bereidheid van nabestaanden om daarvoor zorg te dragen. Er zijn daarom rechtspersonen die hun diensten aan het publiek aanbieden om zorg te dragen voor het beheer van graven.

Grafmonument

Wat is de juridische status van het grafmonument? Wordt het monument op grond van art. 5:20 lid 1 BW nagetrokken door de grond waarop de grafsteen is geplaatst, zodat de eigenaar van de begraafplaats daarvan eigenaar wordt? Uit deze bepaling van Boek 5 BW volgt dat de eigendom van de grond omvat, voor zover de wet niet anders bepaalt, gebouwen en werken die duurzaam met de grond zijn verenigd.

De Hoge Raad heeft in zijn arrest van 25 oktober 2002, [ECLI:NL:HR:2002:AE6999](#), NJ 2003/241 (*St. Barbara/Aartsbisdom Utrecht*) geoordeeld over de vraag of een grafmonument geplaatst op graven waarop een uitsluitend recht op een graf is gevestigd als bedoeld in art. 28 lid 1 Wlb, de zogeheten 'eigen graven', in eigendom toebehoren aan

de rechthebbenden op het grafrecht (het Aartsbisdom c.s.), dan wel aan de eigenaar van de grond (begraafplaats St. Barbara). Het doel van deze proefprocedure was om hierover duidelijkheid te verkrijgen, mede naar aanleiding van een vonnis van de rechtbank Breda van 31 augustus 1993, NJ 1995/335. In die zaak ging het om de vraag of een begraafplaats op de voet van art. 1405 BW (oud)¹⁹ gehouden was om de letselschade te vergoeden van een meisje dat bij een bezoek aan een begraafplaats werd verwond door een grafmonument dat omviel toen de oma van het meisje tegen dat grafmonument leunde. De rechtbank oordeelde dat een grafmonument naar zijn aard bestemd is om duurzaam met de grond verenigd te zijn en derhalve geldt als gebouw in de zin van art. 1405 BW (oud). De rechtbank concludeerde dat de begraafplaats als eigenares van de grond en daarmee van het grafmonument aansprakelijk is voor het door het meisje geleden schade. Naar aanleiding van die uitspraak van de rechtbank Breda hebben de beheerder van de begraafplaats St. Barbara en het Aartsbisdom Utrecht de principiële vraag over de eigendom van de grafmonumenten op de 'eigen graven' aan de rechter voorgelegd. De Hoge Raad overwoog daarover:

"Het uitsluitend recht op een graf als bedoeld in art. 28 lid 1 Wlb verleent de rechthebbende het recht in het desbetreffende graf een of meer stoffelijke overschotten te begraven en begraven te houden. Zoals ook door de Minister van Justitie tot uitdrukking is gebracht bij de behandeling van het ontwerp van Wet houdende nieuwe bepalingen inzake de lijkbezorging (Handelingen I 1987/88, blz. 30-1257), verschaft dit uitsluitend recht niet de eigendom van het graf. Eigenaar van het graf blijft de eigenaar van de grond waarin of waarop het graf is geplaatst. De Wet op de lijkbezorging bepaalt niets omtrent de eigendom van op (eigen) graven geplaatste graftekens. De regel van art. 5:20 BW, dat de eigendom van de grond gebouwen en werken omvat die duurzaam met de grond zijn verenigd, geldt "voor zover de wet niet anders bepaalt". Van deze natrekkingsregel kan derhalve alleen bij wet in formele zin worden afgeweken, maar, zoals volgt uit hetgeen hiervoor is overwogen, in de Wet op de lijkbezorging wordt noch ten aanzien van het eigen graf, noch ten aanzien van de daarop geplaatste graftekens van deze regel afgeweken. Dat de nadere invulling van het grafrecht is overgelaten aan de praktijk, brengt - anders dan de toelichting op de onderdelen betoogt - niet mee dat de in het Reglement opgenomen uitzondering op die regel kan gelden als een in genoemde wet zelf voorziene uitzondering."

Uit deze uitspraak van de Hoge Raad volgt dat de eigendom van grafmonumenten na plaatsing op het graf door natrekking automatisch toevalt aan de eigenaar van de grond van de begraafplaats. Van de in art. 5:20 BW geregelde natrekking kan slechts worden afgeweken bij wet in formele zin, en niet bij een tussen partijen gesloten overeenkomst of een reglement. Deze uitspraak heeft opnieuw tot beroering in de uitvaartwereld geleid vanwege de consequenties van deze uitspraak, die vooral met aansprakelijkheid ex art. 6:174 BW (met een risicoaansprakelijkheid voor de bezitter van een opstal die niet voldoet aan de eisen die men daaraan in de gegeven omstandigheden mag stellen, en daardoor gevaar voor personen of zaken oplevert) en de daaraan verbonden plicht tot onderhoud van doen hebben. De eigendom van grafmonumenten kan aldus een risicofactor vormen indien het onderhoud van het monument door de rechthebbenden, die onderhoudsplichtig zijn met betrekking tot het monument, onvoldoende is.

¹⁹ Zie thans art. 6:174 BW.

Stadsarchief Amsterdam. Grafmonument.

Naar aanleiding van de uitspraak van de Hoge Raad is met ingang van 1 januari 2010 art. 32a Wlb ingevoerd. Op grond van deze wettelijke bepaling is gedurende de periode dat een graf niet mag worden geruimd art. 5:20 lid 1 onder e en f BW niet van toepassing op hetgeen op dat graf is geplaatst. Ondanks de natrekkingsregeling in Boek 5 BW blijft het grafmonument een zelfstandige zaak en blijft de oorspronkelijke eigenaar daarvan de eigenaar, hoewel het grafmonument als werk duurzaam met de grond is verenigd. De wettelijke doorbreking van de natrekking in de Wet op de lijkbezorging is van tijdelijke aard; zij is gekoppeld aan het bestaan van het recht op een graf (het grafrecht). Zodra de ruimingsbevoegdheid intreedt (en dat is (behoudens verlenging) bij algemene graven na ten minste tien jaar en bij particuliere graven na twintig jaar) herneemt art. 5:20 BW zijn normale werking en wordt de houder van de begraafplaats alsnog eigenaar van het grafmonument. Heel scherp zal dat omslagpunt niet te markeren zijn.

Voor deze oplossing - een tijdelijke opschorting van de natrekking in de Wet op de lijkbezorging - is gekozen om de belangen van de nabestaanden te waarborgen, zonder evenwel de mogelijkheid van ordentelijk begraafplaatsbeheer te belemmeren. De rechthebbende van het grafrecht wordt nu reeds ruim voor het vervallen van het grafrecht benaderd met de vraag of hij het grafrecht wenst te verlengen en zal daarbij voortaan herinnerd worden aan de eigendom van de grafbedekking. Dit biedt hem de mogelijkheid de grafbedekking te verwijderen voorafgaand aan de ruiming van het graf, maar als dit niet is gebeurd dient de houder van de begraafplaats bij het ruimen niet gehinderd te worden door eigendomsrechten op de grafbedekking.²⁰

²⁰ *Kamerstukken II, 2007-2008, 30 696, nr. 9, p. 16.*

Aangenomen moet worden dat de opschorting van de natrekking uitsluitend geldt voor grafbedekking die na 1 januari 2010 is aangebracht. Natrekkingen die voordien reeds hebben plaatsgevonden, worden niet met terugwerkende kracht ongedaan gemaakt.

Schudden van een graf

Het 'schudden' van een graf betekent het lichten van de overblijfselen van een stoffelijk overschot in een graf om vervolgens de geskeletteerde resten in de onderste laag van hetzelfde graf terug te plaatsen. Bij het schudden van een graf mag er, evenals bij ruiming van een graf, vanuit worden gegaan dat de stoffelijke resten teniet zijn gegaan en dat volledige skelettering heeft plaatsgevonden. Daarna kan de ruimte in het graf (weer) optimaal benut worden. In de Wet op de lijkbezorging komt het begrip schudden van een graf niet voor. In juridische zin is geen sprake van opgraving van een lijk (art. 29 Wlb), maar van het ruimen van een graf (art. 31 Wlb). Schudden is te beschouwen als een vorm van ruiming. Anders dan bij ruimen, worden bij schudden de overblijfselen van het lijk niet elders op de begraafplaats (al dan niet in een verzamelgraf) ter aarde besteld en ook niet gecremeerd, maar begraven onder het graf waarin het lijk begraven is geweest. Het schudden van een graf kan evenals ruimen alleen plaatsvinden na afloop van de wettelijke grafrusttermijn. Het is aan de houder van de begraafplaats om te bepalen of de mogelijkheid van schudden wordt geboden. Ongeveer twee derde deel van alle ruiming in Nederland bestaat uit schudden. De procedure hiervoor is dat een bovengronds grafmonument na het verlopen van de grafrechten van het graf wordt verwijderd en het graf wordt opengesteld voor uitgifte. Pas daarna worden resten uit een graf geschud.

Ruimen van een graf

De bevoegdheid tot het 'ruimen' van graven is gebaseerd op art. 31 en art. 32 Wlb. Omdat de Wet op de lijkbezorging voorziet in een grote mate van beleidsvrijheid heeft de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) een 'model-beheersverordening begraafplaatsen' opgesteld. Dit model ondersteunt gemeenten in het opstellen van richtlijnen voor het beheer van begraafplaatsen. Zo bevat het model een reeks algemene voorschriften over het beheer van begraafplaatsen, zoals de zorgplicht die gemeenten hebben ten aanzien van het omgaan met menselijke resten bij begraven, ruimen en opgraven. Hierbij wordt de nadruk gelegd op respect en piëteit.

Slechts de houder van de begraafplaats is bevoegd om tot ruiming over te gaan. In de regel zal de houder van de begraafplaats daartoe overgaan indien zulks in verband met de capaciteit van de begraafplaats noodzakelijk is.²¹ Het is geen *standing practice* dat alle graven - zowel particuliere als algemene graven - meteen na afloop van het grafrecht geruimd worden.

Ruiming van graven kan eerst plaatsvinden als er ten minste tien jaar verstreken zijn sinds de laatste begrafenis. Deze periode van tien jaar geldt daarmee als de wettelijke minimale termijn van grafrust. In beginsel is deze termijn voldoende voor skelettering. Ook de fysieke omstandigheden van de grond waarin begraven wordt, spelen daarbij een rol.

²¹ Een onderscheid wordt wel gemaakt tussen incidentele en grootschalige ruiming. Bij grootschalige ruiming gaat het over rijen - vakken, blokken of grafakkers genoemd - waarbij minimaal tien graven tegelijk worden geruimd.

Indien een graf geruimd wordt, bestaan er diverse mogelijkheden.²² Vooreerst is het mogelijk dat de stoffelijke resten elders worden herbegraven. In de tweede plaats is het mogelijk dat de stoffelijke resten elders op een begraafplaats ter aarde worden besteld. In de derde plaats is het ten slotte ook mogelijk om de stoffelijke resten te cremen. Dat laatste gebeurt alleen op verzoek en op kosten van de nabestaanden. Men zal deze keuze tijdig kenbaar moeten maken aan de houder van de begraafplaats.

Het ter aarde bestellen van de stoffelijke resten is niet hetzelfde als herbegraven. Het ter aarde bestellen van de stoffelijke resten is een verantwoordelijkheid van de houder van de begraafplaats. De houder van de begraafplaats bepaalt de wijze waarop dit gebeurt. Soms wordt voor een verzamelgraf gekozen, ook wel genoemd knekelput of knekelgraf. Een andere vorm van ruimen is het zogeheten schudden van het graf (zie hiervoor). Daarbij worden de overblijfselen onder het bestaande graf geborgen.

Welke methode men ook hanteert, het ruimen van een graf dient op een respectvolle wijze plaats te vinden. De Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) heeft daarvoor richtlijnen gepubliceerd in de 'Handleiding Opgraven en Ruimen'. Daarin komt onder meer aan de orde wanneer een graf mag worden geruimd en welke voorwaarden hierbij gelden. Ook de 'model-beheersverordening begraafplaatsen' bevat een reeks specifieke richtlijnen ten aanzien van ruimen en opgraven. Zo is onder meer vastgelegd dat het begraafplaatsbeheer bij deze handelingen erop toeziet dat geen onbevoegden bij deze handelingen aanwezig zijn en dat bezoekers van begraafplaatsen niet worden geconfronteerd met stoffelijke resten. Daarnaast mogen bij het opgraven van lijken en de ruiming van graven geen andere personen aanwezig zijn dan degenen die door de beheerder met deze werkzaamheden zijn belast.

Enige tijd geleden is over het ruimen van graven ophef in de media ontstaan na kritiek van een Comité van Waakzaamheid. Meldingen zijn daarbij gedaan van bepaalde incidenten op begraafplaatsen bij het ruimen van graven. Het comité wenst dat afscheid wordt genomen van het gebruik van verzamelgraven en dat voortaan gekozen wordt voor een grotendeels handmatige wijze van ruimen en feitelijk voor een herbegraving van de overblijfselen. In de Wet op de lijkbezorging is niet gekozen voor het opnemen van gedetailleerde regels voor het ruimen van graven. Wel biedt de wet in art. 32 Wlb een mogelijkheid om bij algemene maatregel van bestuur daarvoor nadere regels te stellen. Van die mogelijkheid is (nog) geen gebruik gemaakt. Uit de parlementaire behandeling van de wet blijkt dat de mogelijkheid om op grond van art. 32 Wlb nadere regels bij algemene maatregel van bestuur te stellen een stok achter de deur is.²³ Tot het stellen van nadere regels kan alsnog worden overgegaan als blijkt dat het ruimen en herbegraven door beheerders van begraafplaatsen niet op een ordentelijke en respectvolle wijze geschiedt.

In maart 2020 is een in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties uitgevoerd onderzoek naar de praktijk van grafruiming gepubliceerd. Met vijftien gemeenten is gesproken over het beleid dat zij hanteren ten aanzien van grafruiming. Op basis van de gevoerde gesprekken bestaat het beeld dat grafruimen in de bevraagde gemeenten goed en piëteitsvol verloopt. Dat er vrijwel geen incidenten zijn geweest, wordt deels veroorzaakt door het feit dat er weinig geruimd wordt. Daarnaast worden ruiming in de meeste gevallen door professionele bedrijven uitgevoerd. Ook wordt gesignaleerd in het onderzoek dat begraafplaatsbeheerders een grote rol spelen in het voorkomen van onduidelijkheid en onrust ten aanzien van grafruiming. Zorgvuldige

²² Zie ook NRC van 23 augustus 2022 ('Dichterbij na de dood').

²³ *Handelingen TK*, Lijkbezorging, 4 september 2008, 108-7909.

communicatie over de betekenis van grafruimingen, het proces en de mogelijkheden dient proactief plaats te vinden. Dat geldt zowel voor algemene communicatie vanuit de uitvaartbranche als specifiek vanuit de begraafplaatsen in de richting van belanghebbenden.

“De meeste nabestaanden kopen een graf voor een jaar of twintig en verlengen die termijn misschien een keertje. Daarna is het goed geweest.

De begraafplaats verwijderd dan onze grafsteen, zodat onze naasten weten dat afspraak afspraak is. Maar óns laten ze vaak nog een tijdje liggen. Kwestie van efficiency. Ze ruimen ons pas als ons plekje in de smaak valt bij nieuwe gegadigden. Daags voor de begrafenis van deze nieuwe doden graven ze de oude doden op.

Begraafplaatsmedewerkers omheinen dan ons graf met donkere schermen of werken in alle vroegte, want niemand hoeft dit te zien. Een graafmachine hapt de laag aarde boven onze kist weg. Of kist: halfvergane houtresten op zijn best.

En daar liggen wij. Nee, wij zijn heus niet eng. We zijn vergaan tot op het bot. We zijn botten in heel veel aarde.

Eén van de twee ruimers, ze werken in paren, gaat in het voeteneind van het graf staan - wijdbeens, om ons niet te raken. Hij draagt rubberen handschoenen en een schep waarmee hij zich tastend vergewist van de plek van onze voeten en onderbenen. Die doet hij in een emmer. Zo raapt hij ons op - opwaarts. Bovenbenen, bekken, rib na rib, onze schedel als laatst. Al met al een kilo of twaalf.

Tegen milieureglementen in begroeven onze naasten soms spullen mee onze kist in. Dingen die ons typeerden. Ze zijn nog intact als ze van kunststof zijn. Ruimers diepten bokshandschoenen op, Feyenoordsjaals, koplampen van een BMW. In graven uit de jaren tachtig: walkmans met cassettebandjes. Ergens in Noord-Holland, tien jaar geleden: een geraamte in sinterklaaspak. Deze spullen behoren tot de inboedel van het graf, het recht erop is verlopen - ze gaan de vuilverbrander in.

De emmer met onze botten schudden ze leeg in een juten zak, en in een kruiwagen bedekt met zeil rijden ze die naar een van de anonieme graven, ergens weg van de looproutes en verstopt achter groen. De afmetingen van deze ‘verzamelgraven’ lopen uiteen, maar twee meter breed en lang en tweeënhalve meter diep is gangbaar. Ze openen het slot van de roestvrijstalen deksel, en leggen onze zak tussen de andere zakken. Jute vergaat, dus onze botten komen door elkaar te liggen. Tezamen verteren ze verder.

Wat ook geregeld voorkomt: ze ruimen onze resten niet uit ons graf, maar leggen die er dieper in. Dan neemt de kist van onze kinderen of partner ons plekje over, en gaan onze beenderen naar een nieuw kuiltje, helemaal onderop.”

Uit NRC Handelsblad van 30 november 2021 (Ingmar Vriesema, ‘De levenden wensen ons rust hier in het graf, maar op een dag verstoren ze die zelf’).

7. Crematie

Crematie geschiedt in een crematorium (art. 49 Wlb). Voorheen was ‘verbranden’ de wettelijke term. Nadat in het spraakgebruik het begrip cremeren was ingeburgerd, is de wet daarop aangepast. Mogelijk was de term verbranden – hoewel feitelijk juist – te concreet en confronterend.

Crematoria

De crematoria worden onderscheiden in gemeentelijke en bijzondere (art. 51 lid 1 Wlb). De wet stelt voor crematoria - in tegenstelling tot begraafplaatsen (vgl. art. 33 Wlb) - niet een minimumeis van ten minste één crematorium per gemeente (of één crematorium met één of meer andere gemeenten tezamen).

“Onze kist, zo zien onze naasten, ligt voor de ovendeur op een metalen invoerband. Aan de zijde van onze familie staat de dienstdoende medewerker van het crematorium. De ‘ovenist’, in vaktaal. Maar dat is een woord dat ze bij het crematorium ten overstaan van rouwenden niet altijd verkiezen. Voor onze naasten zijn ze ‘crematoriummedewerker’.

Deze medewerker houdt nu een zandkleurig steentje omhoog. Het lijkt op een hostie, maar dan minder plat. En er is een nummer in gekerfd. De medewerker vertelt onze naasten dat dit een vuurvast crematiesteentje is dat zo bovenop de kist meegaat de oven in. Het nummer is uniek en helpt onze as straks te identificeren als de onze. De ovendeur zal zo opengaan, vertelt de medewerker, de invoerband zal de kist overdragen aan de oven en de deur zal zich sluiten.

Een goede crematoriummedewerker kent zijn oven, en zal zo nodig waarschuwen dat er, soms, een vonk of vlam te zien kan zijn. Kisthout ontbrandt gauw. Maar van een helse vlammenzee tijdens de crematie zal geen sprake zijn. Het is de ovenhitte die ons cremeert. De medewerker drukt op een knop of twee en de machinerie treedt in werking. Onze kist schuift de oven in. Nu zijn we alleen.

De oven is ruim een meter breed, twee meter dertig lang, tachtig centimeter hoog. De kans is groot dat we ons bevinden in een exemplaar van Nederlandse makelij, want dit land is wereldmarktleider in wat bekendstaat als ‘humane crematieovens’. Facultatieve Technologies en DFW zijn de grote merken. Onze oven werkt op aardgas, slechts een handvol crematoria is overgegaan op stroom. Een computergestuurd programma zorgt voor de juiste verhouding van zuurstof en gas, zodat er geen rook vrijkomt. De oven warmt op tot duizend graden. In de oranjerode hitte maakt de oven as van ons. Dat duurt vijf kwartier.

Uit het zicht van familie nu, trekt een crematoriummedewerker vervolgens met een metalen schuif aan een lange steel onze resten zorgvuldig de oven uit en een aslade in. De aslade is uitneembaar - in het geval van een DWF6000 op een “ergonomisch verantwoorde positie”, belooft de ovenfabrikant op zijn site. Prettig nieuws voor de crematoriummedewerker en diens rug.

Wat van ons rest, zit in die lade. Zo’n drie of vier kilo witgrijs as dat zo heet is dat het nu een uur moet afkoelen.

Honderd procent pure as is het niet. Een handvol komt van het hout van onze kist. Het crematoriumsteentje belandt ook in de lade. En er zit metaal in. Nietjes die de binnenvoering van de kist fixeerden. Schroeven en spijkers. Edelmetalen bruggen en kronen, ooit ingebracht door onze tandarts. Integrale kunstheupen. Elleboogprotheses. Onze kunstknieën.

Voor reïncarnatie bestaat geen bewijs, voor recycling wel. Want de crematoriummedewerker laat met een tang onze protheses uit onze afgekoelde as herrijzen, en met een magneet de nagels van onze kist. Dat metaal doen ze in een klikobak waarop het blauwwitte logo prijkt van OrthoMetals, een bedrijf uit Meppel dat zijn vrachtwagens halfjaarlijks langs de 112 crematoria van Nederland stuurt voor een verzamelronde.

Ze sorteren het metaal per legering en verkopen het zonder tussenpersoon aan smelterijen. Omgesmoltten begint het metaal aan, ja, aan een nieuw leven. Nee, niet in andermans

lichaam, zeggen OrthoMetals en de Landelijke Vereniging van Crematoria: nooit zal onze kunstheup dienstdoen als andermans kunstheup."

Uit NRC Handelsblad van 16 november 2021 (Ingmar Vriesema, 'Wij worden as na crematie, maar onze kunstheupen leven omgesmolten verder').

Zorg voor de asbus

De houder van het crematorium draagt zorg voor de bewaring van een asbus gedurende een periode van minimaal één maand na het bergen van de as in de bus (art. 59 lid 1 Wlb). De termijn van bewaring van de asbus in het crematorium kan tussen de nabestaanden en de houder van het crematorium geregeld en overeengekomen worden. Belangrijk is dat de houder van het crematorium een aanspreekpunt heeft, zodat de houder weet aan wie van de nabestaanden de asbus ter beschikking moet worden gesteld. In art. 59 lid 2 onder c Wlb is ervoor gekozen om degene die de opdracht tot de crematie heeft gegeven (al dan niet door tussenkomst van een uitvaartondernemer) als zodanig aan te wijzen.

Asbestemming: bewaren of verstrooien?

In de Wet op de lijkbezorging wordt tegemoet gekomen aan de wensen van de samenleving om te voorzien in ruime mogelijkheden van asbestemming. Daarbij staat voorop dat gebruikmaking van die verschillende mogelijkheden dient plaats te vinden met inachtneming van het uitgangspunt dat de lijkbezorging geschiedt overeenkomstig de wens of de vermoedelijke wens van de overledene, tenzij dit redelijkerwijs niet kan worden gevergd (art. 18 lid 1 Wlb). Dit uitgangspunt houdt in dat in beginsel de wens van de overledene met betrekking tot de wijze van berging en bestemming van de as gevolgd moet worden.

In de meeste gevallen zal het crematorium zorg dragen voor verstrooiing van de as of bijzetting in een asbus. Het verstrooien van de as van iemand die gecremeerd is door de houder van een crematorium, is slechts toegestaan op een terrein dat bestemd is om permanent as op te verstrooien of in open zee (art. 66a lid 3 Wlb).

Wanneer de asbus aan een nabestaande ter beschikking wordt gesteld, heeft deze verschillende mogelijkheden om aan de zorg daarvoor inhoud te geven. Hij kan de asbus doen bijzetten op de in art. 62 lid 1 Wlb genoemde plaatsen: (i) een daarvoor bestemd gedeelte van het crematorium, (ii) in of op een graf of op een afzonderlijke plaats op een begraafplaats of (iii) in een buiten een crematorium of begraafplaats gelegen bewaarplaats. Tevens kan de nabestaande de as doen verstrooien op een permanent strooiveld. Ook kan hij de as zelf verstrooien op een voor de overledene of de nabestaande dierbare plek (de zogeheten 'incidentele asverstrooiing'). Een andere mogelijkheid is een (klein) deel van de as mee te nemen om in een apart voorwerp, zoals een medaillon of een ander siervoorwerp, te verwerken. De crematie-as kan worden gedeeld en daaraan kunnen verschillende bestemmingen worden gegeven. Latere wijzigingen van de asbestemming zijn mogelijk. Zo kan de as in een bijgezette bus alsnog worden verstrooid.

Wordt een asbus bijgezet in een graf op een begraafplaats, dan gelden de algemene bepalingen rondom de grafrust. Dat betekent dat ruiming van een dergelijk graf en dus ook verwijdering van de asbus niet mag plaatsvinden binnen tien jaar na de laatste begraafing in dat graf. Bijzetting van een asbus in een graf wordt niet gelijkgesteld met een begraafing

in de zin van de wet. Er begint dus niet een nieuwe termijn van tien jaar te lopen door het bijzetten van een asbus.

Ten aanzien van de wijze waarop door de nabestaanden met de as wordt omgegaan, zijn in de wet geen nadere voorwaarden of beperkingen gesteld (bijvoorbeeld vergunningverlening). De wetgever gaat ervan uit dat degene die de asbus in zijn bezit heeft, op een zorgvuldige en piëteitsvolle wijze met de as omgaat. De nabestaanden dienen wel binnen de grenzen van de wettelijke regels te handelen. Zo dienen nabestaanden bij incidentele asverstrooiing de voorwaarden in acht te nemen die gemeenten uit een oogpunt van openbare orde of veiligheid aan de verstrooiing stellen in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) of bijvoorbeeld regels die provincies in de provinciale milieuverordening hanteren ten aanzien van gedragingen in milieubeschermingsgebieden of regels ter bescherming van de kwaliteit van het grondwater in waterwingebieden. Ook kan de verstrooiing niet geschieden tegen de wil in van de eigenaar van de grond.

Het voorgaande betekent dat de nabestaanden voorafgaande aan de verstrooiing moeten nagaan of de gewenste plek zich daartoe leent. Zo moet worden nagegaan of de gewenste plek privé-eigendom is en derhalve voor de verstrooiing om toestemming van de eigenaar moet worden verzocht, of dat sprake is van publiek domein en of geldende regelgeving beperkingen oplegt.²⁴

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft bepalingen in de model-APV opgenomen ter regulering van de incidentele asverstrooiing op voor het publiek toegankelijke plaatsen. Buiten het bereik van de model-APV valt de asverstrooiing op een permanent daartoe bestemd terrein van een begraafplaats of een crematorium. De reden daarvoor is dat men oncontroleerbare asverstrooiingen op deze voor het publiek toegankelijke plaatsen wenst tegen te gaan. Incidentele asverstrooiing is verder niet toegestaan op verharde delen van de weg (stoepen, straten of pleinen e.d.). Dat zijn plaatsen waar de as niet of nauwelijks in de bodem kan worden opgenomen en door de wind kan gaan dwarrelen. Incidentele asverstrooiing is verboden indien daardoor hinder of overlast voor derden wordt veroorzaakt. Een typerend voorbeeld is het verstrooien van de as in de nabijheid van een groep mensen, terwijl er een stevige bries die kant uitwaait. Een ander voorbeeld is het verstrooien vanaf een gebouw of een balkon. Er zijn situaties denkbaar waarin dit hinder kan opleveren voor het publiek. Dat publiek de asverstrooiing kan waarnemen, levert als zodanig geen hinder op. Dat is bovendien inherent aan de keuze van de wetgever om de mogelijkheden van asverstrooiing te verruimen.

“Onze nabestaanden moeten de tijd krijgen, zegt de wet, om te bedenken wat er met onze as moet gebeuren.

Dat is inderdaad een complex besluit. Want velen van ons hebben bij leven hun wensen niet duidelijk gemaakt. Tsja, sorry, zo gingen die dingen. Als we bij leven al over onze dood spraken, was dat meestal in de trant van: ‘Wat wil jij, begraven of cremeren?’ Nooit stelden we de vervolgvraag: ‘En wat wil je dat er daarna zoal gebeurt met jouw asresten à drieënhalve kilo?’

Zoiets beséfte je niet.

²⁴ Sinds 2024 is het verstrooien van crematie-as niet meer toegestaan in gebieden van Natuurmonumenten, die ruim 112.000 hectare natuur beheert. Bij Staatsbosbeheer met ongeveer 271.000 hectare in beheer en bij de Provinciale Landschappen met ruim 116.000 hectare mag onder voorwaarden en na een aanvraag nog wel as verstrooid worden.

En dus moeten onze nabestaanden vaak namens ons kiezen. Dat is al lastig, en tot overmaat van ramp zijn er ook nog eens eindeloos veel keuzemogelijkheden. Onze as kan in een sierurn op een mooi plekje in huis, onze urn mag onder de grond in een zogenoemd urnengraf, we kunnen worden bijgezet in het graf van onze overleden partner: links de kist, rechts een sleuf met onze urn. We mogen in een nis in een urnenmuur. In een urnenbos, urnentuin, urnenvijver. We mogen mee in het vliegtuig naar het buitenland, gewoon als handbagage. Ze kunnen ons verstrooien op bosgrond of in water. Ze vermengen onze as met inkt en zetten een tattoo. Verwerken onze resten in halskettingen en armbanden en in holle sokkels van sculpturen van brons of zilvertin.

Dus ja, wat zouden wij gewild hebben? De mist rond onze laatste wens wrekt zich. Familieruzies breken uit en leiden soms tot lelijke processen. Dan bepaalt de rechter of onze asresten thuishoren in een urn (standpunt strijdbare zoon) of op een strooiveld (standpunt verbitterde dochter). Soms splitsen ze onze as zelfs op, elke belanghebbende een beetje. Dat moet dan doorgaan voor 'eeuwige rust'. De facto zijn we gevierendeeld.

Dus ja: idealiter hadden we allemaal onze wens kenbaar gemaakt. Dan hadden we bij leven bijvoorbeeld gezegd: nee, zo'n urn is me te benauwd, we worden liever verstrooid. En dan hadden we geweten dat onze as na deze maand zou belanden op het gazon van ditzelfde crematoriumterrein, dat mooie plekje onder die ene bevallige berk. Of we hadden gehoord van de heide op het Nationale Verstrooiterrein Delhuyzen, aan de zuidrand van de Veluwe. Of we kozen gewoon voor een eigen, vertrouwd plekje: gemeenten gaan over verstrooiing in de publieke ruimte en ze gedogen veel - in Amsterdam riskeren onze nabestaanden pas een boete als ze ons verstrooien "in een druk park", "vanaf een viaduct" of "bij terrassen" Groningen doet aan zero tolerance bij "kinderspeeltuinen". Maar een plekje in ons lievelingsbos, of op het meer waar we graag kanoden toen we tachtig jaar geleden jong waren? Het kan."

Uit NRC Handelsblad van 23 november 2021 (Ingmar Vriesema, 'Tsja, wat te doen met onze as? Verstrooien op zee? Een urn in? Of toch een armband?').

8. Bijzondere wijzen van lijkbezorging

De Wet op de lijkbezorging kent nog andere wijzen van lijkbezorging dan begraving en crematie. Het gaat om: (i) ter beschikking stelling van de medische wetenschap (ontleding) en (ii) het zeemansgraf.

Ter beschikking stellen van de medische wetenschap: ontleding

Een bijzondere wijze van lijkbezorging is ontleding. Een lijk kan in het belang van de wetenschap of het wetenschappelijk onderwijs worden ontleed (art. 67 lid 1 Wlb). Waar de wijze van lijkbezorging in beginsel²⁵ geschiedt overeenkomstig de (vermoedelijke) wens van de overledene (vgl. art. 18 lid 1 Wlb), geldt voor ontleding de eis van uitdrukkelijke toestemming. De overledene dient zijn lijk voor ontleding te bestemmen. Als niet de overledene zelf zijn lijk voor ontleding heeft bestemd, dan kunnen de door wet genoemde

²⁵ In beginsel, want dit lijdt uitzondering indien uitvoering van de (vermoedelijke) wens van de overledene redelijkerwijs niet geveerd kan worden.

nabestaanden²⁶, of anders degenen die de zorg voor het lijk op zich nemen, het daartoe bestemmen.

Ontleding geschiedt slechts met verlof van de burgemeester van de woonplaats van de overledene (art. 68 lid 1 Wlb). De verklaring waarbij toestemming is gegeven voor ontleding dient overgelegd te worden als aan de burgemeester om toestemming wordt gevraagd voor ontleding. Ontleding vangt niet eerder aan dan 36 uur na het overlijden (art. 69 lid 1 Wlb) en vindt plaats door of onder toezicht van een arts (art. 69 lid 2 Wlb).

Zeemansgraf

Op zee geldt het zeerecht. Voor de gezagvoerder van een Nederlands zeeschip gelden bijzondere voorschriften, die zijn vastgelegd in een speciaal protocol dat is geënt op het Besluit op de lijkbezorging. Getracht dient te worden het lijk aan wal te brengen. Is dat niet tijdig mogelijk of heeft de betrokkene eerder de wens te kennen gegeven dat zijn lijk overboord wordt gezet, dan krijgt de overledene een zeemansgraf (art. 20 en art. 21 Blb). Het lijk wordt vervolgens overboord gezet. Het lijk wordt in een stevig omhulsel verpakt en verzwaard met zodanig gewicht dat het zinken en onder water blijven van het lijk zijn gewaarborgd (art. 23 Blb).

9. Bijzondere verrichtingen

De Wet op de lijkbezorging kent een aantal bijzondere verrichtingen met betrekking tot het lichaam van een overledene. Deze bijzondere verrichtingen, te weten (i) een (tijdelijke) conserverende bewerking van het lichaam en (ii) klinische of gerechtelijke sectie op het lichaam, verdienen een nadere regulering.

²⁶ In de wet worden als nabestaanden genoemd: de niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot, de geregistreerde partner of andere levensgezel dan wel, bij ontstentenis of onbereikbaarheid van deze, de naast onmiddellijk bereikbare meerderjarige bloed- of aanverwanten tot en met de derde graad of, wanneer ook deze niet bereikbaar zijn, de aanwezige meerderjarige erfgenamen (art. 67 lid 2 Wlb).

Verbod op balseming

In de Wet op de lijkbezorging is een algemeen verbod op balseming of enige andere conserverende bewerking van het lijk opgenomen, waarop een beperkt aantal uitzonderingen is geformuleerd (art. 71 Wlb). De ratio van het verbod is de wenselijkheid van een ongestoorde ontbinding nadat een lichaam eenmaal is begraven. Deze wens is met name ingegeven uit praktische overwegingen. De ruimte in Nederland, ook op begraafplaatsen, is beperkt. Vertraging van de ontbinding ten gevolge van balseming zou voor het beheer van begraafplaatsen bovendien hindernissen opleveren. Indien graven geruimd moeten worden en er zouden niet of niet volledig verteerde lichamen aangetroffen worden, dan geeft dat allerlei problemen bij het verplaatsen van de overblijfselen.

Slechts indien sprake is van (i) orgaandonatie, (ii) ter beschikking stellen van de wetenschap (ontleding) of (iii) verzending naar het buitenland mag van dit algemene verbod op balseming of enige andere conserverende bewerking van het lichaam worden afgeweken (art. 71 lid 1 en 2 Wlb).

Sinds 2010 kan een lijk worden onderworpen aan een conserverende bewerking die ten hoogste tien dagen effect heeft (art. 71 lid 4 Wlb). We spreken dan van thanatopraxie, een lichte vorm van balseming. Met deze uitzondering wordt - onder zekere voorwaarden - tegemoet gekomen aan de wens van nabestaanden die vaak tot het laatste moment afscheid wensen te nemen van een dierbare overledene. Soms moet familie uit het buitenland komen en kan men pas op het laatste moment voor de uitvaart afscheid nemen. Voorheen werden daarvoor vormen van koeling van het lichaam gebruikt. Ook met een conserverende bewerking kan het lichaam van de overledene op een goed toonbare wijze opgebaard worden. Deze techniek zorgt ervoor dat gedurende een korte tijd de ontbinding van het lichaam wordt geremd, en dat de aanblik van de overledene zo natuurlijk mogelijk is.

Ook bij thanatopraxie geldt de eis dat de lijkbezorging geschiedt zoveel mogelijk overeenkomstig de (vermoedelijke) wens van de overledene (art. 18 lid 1 Wlb). Dat betekent dat niet tot thanatopraxie wordt overgegaan indien bekend is dat de overledene daartegen bezwaar had. De wens van de overledene prevaleert boven die van de nabestaanden. Tot thanatopraxie zal gewoonlijk opdracht gegeven worden door degene die de lijkbezorging regelt en betaalt.

Sectie

Sectie wordt ook wel aangeduid als gedeeltelijke ontleding. Hiermee wordt volgens de wetsgeschiedenis bedoeld:

“het openen van een lijk ten einde de doodsoorzaak te kunnen verifiëren, in de regel door middel van een pathologisch-anatomisch, toxicologisch of bacteriologisch onderzoek”.

Voor sectie gelden vergelijkbare toestemmingsregels als voor ontleding (art. 72 Wlb). Als de betrokkene sectie niet zelf heeft toegestaan (waarbij voldoende is een eigenhandig geschreven, ondertekende en gedagtekende verklaring van een persoon van 16 jaar of ouder (vgl. art. 72 lid 2 j° art. 19 Wlb)), kunnen de in de wet genoemde nabestaanden dat doen, of anders degenen die de zorg voor het lijk op zich hebben genomen.

Sectie kan ook plaatsvinden op bevel van een gerechtelijke autoriteit in verband met een strafrechtelijk onderzoek (art. 73 lid 1 onder a Wlb), op verzoek van de inspecteur-generaal van de Inspectie gezondheidszorg en jeugd in verband met de volksgezondheid (art. 73 lid 1 onder b Wlb) en op verzoek van de voorzitter van de Onderzoeksraad voor veiligheid in verband met een luchtvaartongeval (art. 73 lid 1 onder c Wlb). De nabestaanden worden hiervan in kennis gesteld.

In tegenstelling tot een klinische sectie als hiervoor bedoeld (ook wel obductie genoemd), is voor een gerechtelijke sectie als bedoeld in art. 73 lid 1 onder a Wlb geen toestemming van de familie nodig.²⁷ Bij een gerechtelijke sectie neemt de Officier van Justitie het lichaam in beslag. Met behulp van een gerechtelijke sectie wil de Officier van Justitie zoveel mogelijk informatie verkrijgen over de doodsoorzaak om te achterhalen of mogelijk strafbare feiten zijn gepleegd.²⁸ De sectie wordt uitgevoerd door een patholoog. De patholoog is deskundig op het gebied van het herkennen van afwijkingen in organen, weefsels en cellen. Die afwijkingen kunnen zijn ontstaan door een ziekte. De forensisch patholoog is daarnaast gespecialiseerd in het herkennen, interpreteren en het rapporteren van sporen van geweld. Bij teruggave van het lichaam aan de nabestaanden wordt getracht het lichaam in dusdanige staat terug te brengen dat er weinig sporen van de sectie zichtbaar zijn. Het is aan de Officier van Justitie om te besluiten dat het lichaam kan worden vrijgegeven aan de nabestaanden. Het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) te Den Haag, een overheidsinstantie die forensisch onderzoek uitvoert, mag de rapportages van de gerechtelijke sectie niet aan nabestaanden verstrekken of bevindingen met hen bespreken. Daarvoor dient contact te worden opgenomen met politie en/of het Openbaar Ministerie. Bij het verstrekken van informatie zal steeds het belang van het onderzoek een rol kunnen spelen. Het NFI raadt aan dat nabestaanden een huisarts machtigen om kennis te nemen van het sectierapport, aangezien het een medisch rapport betreft en soms confronterende informatie bevat. Het is dan aan de huisarts om het sectierapport met de nabestaanden door te nemen.

10. Alternatieven voor begraving of crematie

In Nederland vindt een discussie plaats om de op grond van de Wet op de lijkbezorging toegestane methoden van lijkbezorging te moderniseren en deze methoden uit te breiden met nieuwe technieken die veelal milieuvriendelijker zijn en minder energie vergen. Die andere technieken zijn bijvoorbeeld resomeren (oplossen van het lichaam), cryomeren (een speciale bevriezingstechniek), ecoleren (elektrisch verassen) en humusatie (het verwerken van het lichaam tot compost). In dat verband is door de toenmalige verantwoordelijke minister van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties Kajsa Ollongren (D66) advies ingewonnen van de Gezondheidsraad. Aan de Gezondheidsraad is verzocht een beoordelingskader op te stellen voor de toelaatbaarheid van nieuwe vormen van lijkbezorging. Het advies van de Gezondheidsraad is op 25 mei 2020 uitgebracht.²⁹

²⁷ Ook in de andere, in art. 73 lid 1 Wlb genoemde gevallen is die toestemming van de nabestaanden niet vereist.

²⁸ Het NFI heeft een brochure 'Informatie voor nabestaanden. Gerechtelijke sectie bij het Nederlands Forensisch Instituut' uitgebracht (januari 2017), met antwoord op vele vragen over gerechtelijke sectie.

²⁹ Het advies is getiteld 'Toelaatbaarheid nieuwe vormen van lijkbezorging'.

In het advies heeft (een speciaal samengestelde commissie van) de Gezondheidsraad zich, geheel conform de adviesaanvraag, beperkt tot de lijkbezorging in de strikte zin van het woord, als onderdeel van het met tal van rituele handelingen omgeven uitvaartproces. Uit verschillende bronnen heeft de commissie afgeleid dat de samenleving belang hecht aan een respectvolle bestemming van de lichamen van onze doden. De commissie heeft bestaande wet- en regelgeving en in de uitvaartsector geaccepteerde praktijken en breed gedeelde principes tot uitgangspunt genomen. Bij het opstellen van een beoordelingskader hebben ook actuele discussies in politiek en samenleving een rol gespeeld. De commissie heeft op basis daarvan drie waarden – te weten veiligheid, waardigheid en duurzaamheid – geïdentificeerd en voorwaarden geformuleerd waaraan voldaan dient te worden, wil een nieuwe techniek van lijkbezorging toelaatbaar zijn. De drie waarden zijn nevensgeschikt.

Naar het oordeel van de commissie voldoet alkalische hydrolyse (ofwel resomeren), waarbij lichamen worden opgelost in een verwarmde vloeistof³⁰, in principe aan de gestelde voorwaarden. De commissie vindt dat voldoende is aangetoond dat deze techniek van lijkbezorging op het punt van duurzaamheid in beginsel gunstig afsteekt bij begraven en cremieren. Humaan composteren is een andere vorm van lijkbezorging die in een toenemende belangstelling staat. Hierbij wordt het lichaam van de overledene in koolstofrijk materiaal gelegd en door bacteriën afgebroken en omgezet in een stabiele en vruchtbare compost. De commissie concludeert echter dat vooralsnog onvoldoende informatie beschikbaar is om humaan composteren te beoordelen aan de hand van de opgestelde voorwaarden van het beoordelingskader. Andere technieken zijn niet betrokken bij het onderzoek van de commissie, omdat zij niet gericht zijn op afbraak van het lichaam. Het gaat dan om invriezen en plastineren, waarbij in het laatste geval het lichaam wordt geconserveerd door het aanbrengen van plastic. Ook als een techniek alleen nog als concept bestaat, is deze niet bij het onderzoek betrokken. Zo bestaat het concept van cryomeren, waarbij het lichaam wordt gevriesdroogd, verbrokkeld en afgebroken.

Bij brief van 17 november 2020 heeft de minister als kabinetsreactie op dit advies gegeven dat het voornemen bestaat om alleen alkalische hydrolyse wettelijk vast te leggen als nieuwe vorm van lijkbezorging bij de modernisering van de Wet op de lijkbezorging.³¹ Daarnaast wil de minister het proces voor toelating van nieuwe vormen van lijkbezorging wettelijk vastleggen om zo een zorgvuldige besluitvorming over eventuele nieuwe technieken in de toekomst te borgen.

Wat betreft de inpassing van alkalische hydrolyse in de wet- en regelgeving heeft de minister³² het volgende voor ogen:

“Voor de wettelijke regeling van alkalische hydrolyse wordt zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de regelgeving voor cremieren. De resterende botresten na de alkalische hydrolyse wil ik gelijkschakelen aan hetgeen geregeld is voor de as na de crematie, welke ook bestaat uit botresten (welke na de crematie zijn vermalen). Na de alkalische hydrolyse resteert verder effluent, welke nabehandeling vereist. Dit vergt aparte regeling. Een deel van

³⁰ Bij alkalische hydrolyse wordt een stoffelijk overschot bij verhoogde temperatuur opgelost in een vloeistof waaraan looghoudende kaliumhydroxide is toegevoegd. Na afloop resteren botten, vloeistof (effluent) en eventuele medische hulpmiddelen als protheses. Bij de verwerking van dode dieren wordt alkalische hydrolyse al toegepast.

³¹ Kamerstukken II, 2020-2021, 30 696, nr. 51, p. 3.

³² Kamerstukken II, 2020-2021, 30 696, nr. 51, p. 4. Daarnaast heeft de minister in de brief aandacht voor de milieurelevante aspecten van alkalische hydrolyse. De veiligheid van omwonenden en het voorkomen van hinder zijn eveneens punten van aandacht.

de effluent kan meegegeven worden aan nabestaanden. De rest van het effluent kan worden afgevoerd via riool of worden gebruikt voor bemesting. Ik overweeg deze mogelijkheden te regelen, zodat overledenen en nabestaanden daarin een keuze kunnen maken.”

De minister is concluderend van oordeel dat alkalische hydrolyse een waardevolle aanvulling vormt op de realisatie van een toekomstgericht en -bestendig stelsel van lijkbezorging. Het streven van de minister is erop gericht het wetsvoorstel in de eerste helft van 2024 in te kunnen dienen.³³ Nadien is dat afgezwakt tot het in consultatie brengen van een conceptwetsvoorstel in de eerste helft van 2024.³⁴ Ook die termijn is niet gehaald. In oktober 2024 is een conceptwetsvoorstel bestemming lichamen van overledenen – ter vervanging van de Wet op de lijkbezorging – in consultatie gegeven. In het wetsvoorstel wordt de keuzemogelijkheid voor de bestemming van het lichaam na overlijden uitgebreid met alkalische hydrolyse.

“Vuur en aarde. Ons levenloze lichaam mogen we sinds jaar en dag alleen overleveren aan die elementen. Het vuur en de hitte van de crematieoven en de aarde onder de begraafplaats. Maar nieuwe bestanddelen dienen zich aan.

Op uitvaartcentrum Nieuw Eykenduynen in Den Haag bevindt zich sinds dit najaar een roestvrijstalen cilinder, omsloten door een rechthoekige kast van drie meter lang, anderhalve meter breed en krap twee meter hoog. Hij ziet er, met z'n ronde deurklep, uit als een wasmachine. 'Resomator' heet het apparaat, en het is zo goed als klaar voor gebruik. Het wachten is op groen licht uit Den Haag, en dat komt vermoedelijk na aantreden van het nieuwe kabinet. Daarna zal de Haagse cilinder zich spoedig vullen – met nattigheid.

Eerst wikkelen ze ons lichaam in een afbreekbare, wollen of zijde wade die alleen ons hoofd vrijlaat. Lagen we opgebaard in een kist, dan hebben zo ons daar nu dus uitgehaald: resomeren geschiedt kistloos.

Onze naasten kijken desgewenst mee vanachter een raam en zien dat een stalen invoertafel ons door de ronde deur de cilinder inschuift,

Binnenin worden we omspoeld door water. Honderden liters, opgestoomd tot 150 graden en opgeschroefd tot een druk van vier bar. Ze mengen er tientallen liters kaliumhydroxide doorheen, een goedje waardoor ons weefsel ontbindt. Twee à drie uur in de cilinder en wat van ons rest zijn louter onze botten, wit, broos en nat. Ze drogen ze in een kleine oven en doen ze in een apparaat dat ze vermaalt tot hagelwit poeder. Onze naasten kunnen erover beschikken als over as na een crematie.

Resomeren of alkalische hydrolyse kan onder meer in een twintigtal Amerikaanse staten en in delen van Canada en Australië, Uitvaartonderneming Yarden, recent overgenomen door DELA, ijverde voor de introductie in Nederland. De Gezondheidsraad noemt de techniek “in beginsel” duurzamer dan begraven en cremeren. TNO vindt resomeren veilig.

Maar de toekomst is meer dan water en kaliumhydroxide. Ze dient zich ook aan op een bedje van houtsnippers. Het zogenaamde 'composteren' is legaal in de Amerikaanse staat Washington, en België experimenteert al met het composteren van dieren. Ook in dit geval zullen ze ons kleden in een wade van jute, wol, linnen of katoen. Dan leggen ze ons neer op een vochtig mengsel van houtsnippers, stro en bladeren, bevolkt door koloniën van schimmels en bacteriën die onze ontbinding versnellen. En met zo'n zelfde mix bedekken ze ons tot er een composthoop ontstaat van zo'n anderhalve meter hoog en breed. Wij liggen

³³ Kamerstukken 35 925-VII, nr. 171.

³⁴ Zie de brief van de minister van BZK van 2 januari 2024 inzake de voortgang van de modernisering van de Wet op de lijkbezorging (2023-0000772458).

in de binnenste kern en die warmt op tot een graad of zeventig dankzij de isolerende hoop eromheen.

Na drie maanden is ons lichaam al verteerd tot het bot. Dan zal iemand, in België spreken ze van "beëdigde humusatoren", onze botten uit de composthoop halen en ze fijner maken in eenzelfde soort maalmachine als na cremeren en resomereren. Onze verfijnde resten gaan terug in de composthoop, en nog negen maanden later zijn we één met deze humus. Een kuub humus om en nabij.

Het composteren kan in Nederland mogelijk plaatsvinden op de grond van begraafplaatsen, waar ruimte ontstaat als cremeren zo blijft groeien als het nu doet. Of ze leggen onze lichamen niet buiten maar binnen, in vaten die ze vervolgens volstoppen met het mengsel van snippers en stro. Zo doen ze het in Washington. Composteren gaat dan sneller, we zijn al humus na een maand. Onze naasten krijgen een deel mee naar huis en kunnen een boom planten die groeit op onze resten. Met de overige humus wordt bosgrond gevoed in natuurgebieden, zoals Bells Mountain in Washington. Gidsen leiden onze naasten daar rond door natuurschoon die wij mede mogelijk maken. Als milieuvriendelijkheid ons niet tot composteren beweegt, dan wellicht het idee dat we linksom of rechtsom vóórtleven."

Uit NRC Handelsblad van 7 december 2021 (Ingmar Vriesema, 'Binnenkort maken ze wit poeder van ons of humus die bomen zal voeden').

11. Enige rechtspraak aangaande de lijkbezorging

Over de wijze van lijkbezorging kan tussen nabestaanden eenvoudig strijd ontstaan als de uitvaartwensen door de overledene niet (duidelijk) zijn vastgelegd. Een zoektocht op www.rechtspraak.nl levert een grote variëteit aan geschillen op over de wijze waarop de lijkbezorging plaatsvindt. Geschillen zijn er over onder meer de keuze tussen begraven of cremeren, de asbestemming, de kans krijgen om afscheid van de overledene te mogen nemen, aan wie het grafrecht toekomt, herbegraving en de kosten van lijkbezorging.

11.1 Asbestemming

As bewaren of verstrooien?

De kantonrechter van de rechtbank Overijssel heeft bij vonnis van 25 november 2020, [ECLI:NL:RBOVE:2020:4597](https://www.rechtspraak.nl/ECLI:NL:RBOVE:2020:4597), over het volgende geval geoordeeld. Moeder laat bij haar overlijden twaalf kinderen als erfgenamen achter. Ze heeft haar uitvaartwensen niet vastgelegd. Haar zoon, die haar mantelzorger was, wil na de crematie de asbus (of een gedeelte van de as) bij hem thuis houden. Negen andere kinderen willen de as van moeder verstrooien. Volgens hen wilde moeder niet "opgesloten" zitten in een asbus. In haar jeugd zou zij een fobie hebben ontwikkeld voor opgesloten zijn. De negen kinderen hebben conservatoir beslag tot afgifte³⁵ gelegd op de asbus die het crematorium nog bewaart. Het

³⁵ Het conservatoir beslag tot afgifte van een roerende zaak (zoals in dit geval de asbus) is geregeld in art. 730 e.v. van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv). Op het conservatoir beslag tot afgifte van een roerende zaak zijn - behoudens enkele uitzonderingen - de voorschriften van het conservatoir verhaalsbeslag van overeenkomstige toepassing (art. 734 Rv). Het beslag strekt in dit geval niet tot verhaal van een geldvordering door liquidatie (openbare of onderhandse verkoop) van de betreffende zaak, maar tot afgifte. De in beslag te nemen zaak dient in het verzoekschrift waarin

crematorium dient de asbus, in overeenstemming met de wettelijke termijn van art. 59 lid 1 Wlb (te weten een periode van minimaal één maand na het bergen van de as in de bus), een bepaalde periode te bewaren.

De kantonrechter overweegt dat de lijkbezorging dient te geschieden overeenkomstig de wens of vermoedelijke wens van de overledene (art. 18 lid 1 Wlb). Hoewel de zoon de crematie heeft aangevraagd en door hem in de lijkbezorging wordt voorzien, geeft dat hem nog niet het recht om te bepalen wat er met de stoffelijke resten gebeurt. De werkelijke wens van moeder is niet meer te achterhalen. Het gaat in dit geval om het achterhalen van de vermoedelijke wens van moeder, derhalve wat op grond van de feiten het meest aannemelijk is. De kantonrechter acht het aannemelijk dat moeder de as wilde laten uitstrooien. Daar zijn aanwijzingen voor, onder meer het feit dat de as van vader ook is verstrooid.

De kantonrechter geeft in het vonnis beide partijen nog een wijze raad. In de eerste plaats staat er volgens de kantonrechter aan de negen kinderen niets in de weg om hun broer toch een deel van de as te gunnen. Vast staat dat de zoon jarenlang met moeder heeft samengewoond en de dagelijkse verzorging van moeder op zich heeft genomen. Als moeder had geweten dat haar zoon graag een deel van de as wilde houden, had ze dat misschien wel goed gevonden, ook al heeft ze dat niet tegen de andere broers en zussen gezegd. In de tweede plaats: de as van moeder is niet moeder. Het is slechts wat er over is van haar gestorven lichaam. Moeder leeft als het goed is voort in het hart en de herinneringen van haar kinderen, en niet in haar as.

In het dictum van het vonnis wordt de zoon onder meer geboden om, binnen drie maanden na het vonnis, opdracht te geven aan het crematorium de as van moeder te doen verstrooien op het strooiveld van het crematorium, op straffe van verbeurte van een dwangsom van € 500 per dag dat de zoon niet aan het vonnis voldoet, met een maximum van € 5.000.

Bij het ontbreken van op schrift vastgelegde uitvaartwensen van de overledene wordt de rechter soms geroepen om op tactvolle wijze een Salomonsoordeel te vellen. Daarvan geeft de kantonrechter van de rechtbank Limburg ook blijk in het vonnis van 15 februari 2017, [ECLI:NL:RBLIM:2017:1272](https://www.rechtspraak.nl/ECLI/CLI:RBLIM:2017:1272). Na het overlijden van vader ontstaat tussen de twee kinderen een geschil over de asbestemming. Kind A heeft opdracht gegeven voor de uitvaart en is daarom de aangewezen persoon om de as te bestemmen, overeenkomstig de (vermoedelijke) wens van de overledene (art. 18 lid 2 Wlb). De twee kinderen verschillen echter van mening over de wens van de overledene ter zake (verstrooiing versus plaatsing van de urn in een urnengraf) en deze wens valt ook niet meer te achterhalen. In dat geval zal A de as dienen te bestemmen op een zorgvuldige en piëteitsvolle wijze, waarbij A ook zo veel mogelijk rekening houdt met de belangen van de andere nabestaanden. Immers, aldus de rechtbank, bij vader en moeder (die dementerende is) zal de normale ouderlijke wens aanwezig zijn geweest dat hun beide kinderen hen op een goede wijze zullen kunnen herdenken en dat daarvoor ook een plaats en wijze wordt gevonden die voor beide kinderen aanvaardbaar is. De kantonrechter geeft daaraan in het vonnis de volgende

om beslagverlof wordt verzocht, omschreven te worden. Vrees voor verduistering behoeft niet te worden gesteld (art. 734 lid 4 Rv). Het conservatoir beslag kan de vorm aannemen van een gewoon conservatoir beslag tot afgifte indien de asbus zich in handen bevindt van de nabestaande aan wie het crematorium de asbus reeds heeft afgegeven (art. 711 t/m art. 713 Rv) dan wel een conservatoir derdenbeslag tot afgifte indien de asbus nog gehouden wordt door het crematorium ten behoeve van de nabestaande die opdracht tot de crematie heeft gegeven (art. 718 t/m art. 723 Rv).

invulling. Omdat beide kinderen het erover eens zijn dat de ouders na hun dood bij elkaar wilden blijven en moeder nog in leven is, bepaalt de kantonrechter dat vaders as pas verstrooid wordt na moeders overlijden. Zo blijft de mogelijkheid bestaan dat de as van de ouders tezamen verstrooid wordt, eventueel op een andere wijze dan de kantonrechter nu aangeeft, als de kinderen daar alsdan gezamenlijk toe kunnen komen.

Plaats van bijzetten van de asbus

De voorzieningenrechter van de rechtbank Assen moest in kort geding oordelen over de plaats waar de asbus bijgezet moest worden. Het geschil bestond tussen de ex-echtgenote in haar hoedanigheid van wettelijk vertegenwoordigster van twee minderjarige kinderen (en enige erfgenamen) en de vriendin van de man. De man had zelfmoord gepleegd. Zijn nieuwe vriendin heeft de lijkbezorging geregeld. Ondanks de wensen van de wettelijk vertegenwoordigster van de erfgenamen heeft de vriendin de asbus doen bijzetten op de urnenbegrafplaats van haar woonplaats. Voor de bijzetting waren de kinderen niet uitgenodigd. De vriendin heeft de rechten op de bijzetplaats. De wettelijk vertegenwoordigster wil in het belang van de kinderen (rouwverwerking) de asbus doen bijzetten op de begraafplaats van de woonplaats van de kinderen, waar de man ook het grootste deel van zijn leven heeft doorgebracht.

De voorzieningenrechter oordeelt bij vonnis van 8 maart 2006, [ECLI:NL:RBASS:2006:AV4178](#), dat de overledene zijn wens omtrent de bestemming van de as niet heeft vastgelegd. Ook is niet voldoende komen vast te staan wat de vermoedelijke wens is geweest van de man ten aanzien van de bestemming van de as. Om die reden neemt de voorzieningenrechter een beslissing over de bestemming van de as naar redelijkheid en met afweging van de gevoelens en belangen van nabestaanden. Daarvoor wordt aangeknoopt bij art. 59 lid 2 onder c Wlb, waarin is bepaald dat de asbus ter beschikking wordt gesteld aan de nabestaande door of namens wie de opdracht tot crematie is gegeven. De voorzieningenrechter acht voor het bepalen wie gerechtigd is om te beslissen niet doorslaggevend wie de opdracht heeft gegeven voor het aanvragen van het verlot tot crematie. Evenmin is juist dat alleen de erfgenamen beslissingsbevoegd zijn, omdat niet elke nabestaande erfgenaam behoeft te zijn. Nadat de voorzieningenrechter geconstateerd heeft dat de Wet op de lijkbezorging geen definitie inhoudt van het begrip 'nabestaande' wordt overwogen:

“De voorzieningenrechter is voorshands van oordeel dat als nabestaanden moeten worden aangemerkt de levensgezel, de kinderen en verdere bloed- en aanverwanten van de overledene. Naar voorlopig oordeel van de voorzieningenrechter is de levensgezel in beginsel de meest gerede nabestaande om over de lijkbezorging, waaronder de asbestemming, te beslissen. De voorzieningenrechter is voorshands van oordeel dat [gedaagde] niet als levensgezel en dus niet als nabestaande kan worden aangemerkt. Een levensgezel is iemand, waarmee een ander een bestendige, duurzame, relatie heeft. Gezien de zeer korte duur van de samenleving, in samenhang met de instabiliteit van [voormalig partner eiser], was daarvan (nog) geen sprake.

De beslissingsbevoegdheid omtrent de bestemming van de asbus komt naar voorlopig oordeel van de voorzieningenrechter in de omstandigheden van het geval toe aan [eiser], in haar hoedanigheid van wettelijk vertegenwoordigster van de kinderen van [voormalig partner eiser], als naaste bloedverwanten en tevens enige erfgenamen, waarbij ook betekenis toekomt aan het gegeven dat de kosten van de lijkbezorging aan de erfgenamen

in rekening zijn gebracht. Haar keuze om de asbus van [voormalig partner eiser] te doen bijzetten op de begraafplaats Coevorden, teneinde de kinderen de mogelijkheid te geven om in eigen omgeving om hun vader te rouwen en hem te gedenken, komt de voorzieningenrechter als redelijk voor.”

De asbus was inmiddels in opdracht van de vriendin van de man begraven en zou weer opgegraven moeten worden. Volgens art. 63 lid 2 Wlb kan verwijdering van een asbus slechts geschieden met toestemming van de rechthebbende op de ruimte waar de asbus is bijgezet. De vriendin wordt daarom bevolen toestemming te geven aan de houder van de plaats van bijzetting om de asbus op te graven, opdat de asbus aan de wettelijk vertegenwoordigster van de kinderen kan worden afgegeven. Een en ander dient te geschieden op verbeurte van een dwangsom van € 500 per dag met een maximum van € 20.000.

Geschil tussen de ouders over de asbestemming van hun zoon

De gescheiden ouders hebben een geschil over de asbestemming van hun overleden zoon. De vrouw wenst de helft van de as te verkrijgen. De man heeft de opdracht voor de crematie van de zoon gegeven. Hij wenst dat de asurn wordt bijgezet in een urnenmuur van de begraafplaats Zoetermeer. Onvoldoende duidelijk is volgens de voorzieningenrechter van de rechtbank Den Haag bij vonnis van 30 mei 2013, [ECLI:NL:RBDHA:2013:CA3798](#), wat de (vermoedelijke) wens zou zijn van de overledene over zijn asbestemming. Daarvan uitgaande oordeelt de voorzieningenrechter dat het de man is, aan wie het op grond van het bepaalde in art. 18 Wlb is overgelaten de asbestemming te bepalen en dat hij zulks op een zorgvuldige en piëteitsvolle wijze dient te doen. Daarbij moet hij zoveel mogelijk met de belangen van de andere nabestaanden rekening houden. Hieraan voldoet de wens van de man om de asurn bij te zetten in een urnenmuur het meest. Aldus wordt immers aan alle nabestaanden een neutrale en passende plaats geboden om de zoon te herdenken. Daar komt bij dat de man heeft toegezegd dat hij alle kosten verbonden aan die bijzetting voor zijn rekening zal (blijven) nemen en iedere confrontatie met de vrouw op de begraafplaats uit de weg zal gaan. Er bestaat geen aanleiding te veronderstellen dat de man die toezeggingen niet zal nakomen. Aan de bezwaren dienaangaande van de vrouw wordt dan ook voorbijgegaan.

Geschil tussen dochter van overledene en diens levenspartner over de asbestemming

De dochter van overledene vordert in een bodemprocedure bij de rechtbank Arnhem afgifte van de as. De levenspartner verzet zich daartegen. Zij voert aan dat, nu overledene zelf geen bestemming voor zijn as heeft bepaald, zij de asbestemming mag bepalen. Op basis van de Wet op de lijkbezorging en de omstandigheid dat de levenspartner de overledene het meest nabij stond, heeft de rechtbank Arnhem haar in het gelijk gesteld en de vordering tot afgifte van de dochter afgewezen.³⁶

Bij arrest van 16 augustus 2011, [ECLI:NL:GHARN:2011:BR6842](#), heeft het gerechtshof Arnhem het tegen het vonnis ingestelde hoger beroep afgewezen. Als vertrekpunt neemt het hof dat de levenspartner degene is die in de lijkbezorging voorziet (art. 18 Wlb), waaronder mede begrepen is het geven van bestemming aan de as van het gecremeerde

³⁶ [ECLI:NL:RBARN:2010:BN5634](#).

lichaam van de overledene. Dat betekent ook dat de houder van het crematorium de asbus ter beschikking van de levenspartner dient te stellen (art. 59 lid 2 onder b Wlb). Het hof overweegt dan:

“Dat zou alleen anders kunnen zijn indien [de levenspartner] niet als een nabestaande van de overledene in de zin van de wet kan worden aangemerkt. De rechtbank heeft in het bestreden vonnis geoordeeld dat [de levenspartner] in deze zaak als nabestaande van de overledene moet worden behandeld. Tegen dit oordeel richt [de dochter] haar grieven 1 en 2. Het hof overweegt als volgt. De wet specificiert niet nader welke personen als nabestaanden moeten worden beschouwd. De wet bevat ook geen nadere criteria aan de hand waarvan dat kan worden vastgesteld. Ook de wetsgeschiedenis biedt daarvoor geen aanknopingspunten. Voor een uitleg van het begrip 'nabestaande' is van belang de betekenis die naar algemeen spraakgebruik aan dit woord kan worden toegekend met inachtneming van de context waarin dit woord is gebruikt.

In het spraakgebruik worden met nabestaanden in de eerste plaats de niet-verre bloed- en aanverwanten van een overledene aangeduid. Het prefix 'na-' heeft niet alleen een temporele component (ná overlijden), maar duidt ook op een nauwe betrekking tot de overledene tijdens leven (iemand na staan). Die nauwe betrekking is in de eerste plaats gelegen in bloed- of aanverwantschap. Van Dale Onlinewoordenboeken 2010 geeft onder het lemma 'nabestaande' deze betekenis: 'bloedverwant die na iemands dood overblijft'. Daarnaast wordt met 'nabestaande' ook wel aangeduid degene die geen bloed- of aanverwant van de overledene is, maar tijdens leven wel een nauwe betrekking met deze had. Naar het oordeel van het hof bestond tussen de overledene en [de levenspartner] een zodanige nauwe betrekking dat zij als nabestaande kan worden beschouwd. Onweersproken is dat zij met de overledene een affectieve en duurzame relatie had, dat zij niet samenwoonden, maar wel het grootste deel van de tijd samen doorbrachten, dat zij samen op vakantie gingen en dat er tussen de overledene en de kinderen van [de levenspartner] een hechte band bestond. Bovendien heeft de overledene [de levenspartner] tot zijn enige erfgename benoemd. Het hof vindt verder in de systematiek van de wet aanleiding te oordelen dat het begrip 'nabestaande' niet moet worden beperkt tot bloed- en aanverwanten, maar dat daaronder ook andere personen die in een nauwe betrekking tot de overledene stonden zijn begrepen. Uitgangspunt van de wet is dat degene die opdracht geeft voor de crematie voorziet in de lijkbezorging. Slechts indien niemand voorziet in de lijkbezorging overeenkomstig de wet, draagt de burgemeester daarvoor zorg (artikel 21 van de wet). In de praktijk zijn het vaak de naaste bloed- en aanverwanten die in de lijkbezorging voorzien, maar dat is niet altijd het geval. De wet laat de mogelijkheid open dat ook anderen dan bloed- en aanverwanten in de lijkbezorging voorzien, waartoe aanleiding is als er geen bloed- of aanverwanten zijn of dezen, om welke reden ook, niet zelf voorzien in de lijkbezorging. Deze anderen zijn vaak erfgenamen of andere personen die in een nauwe persoonlijke betrekking tot de overledene staan en daarin aanleiding vinden in de lijkbezorging te voorzien. [De levenspartner] heeft als erfgename en op grond van haar nauwe persoonlijke betrekking tot de overledene opdracht gegeven voor de crematie en voorzien in de lijkbezorging. Op grond van het vorenstaande faalt grief 1 van [de dochter]. Ten aanzien van grief 2 overweegt het hof dat in het midden kan blijven of het testament van de overledene juridisch gezien het meest zuivere aanknopingspunt biedt voor de conclusie dat [de levenspartner] nabestaande is van de overledene, nu naar het oordeel van het hof de benoeming tot enige erfgename in elk geval als één van de omstandigheden geldt die

maken dat [de levenspartner] als nabestaande moet worden beschouwd. Grief 2 kan daarom niet leiden tot vernietiging van het bestreden vonnis.

Uitgangspunt is dat [de levenspartner], die in de lijkbezorging heeft voorzien, ook de bestemming bepaalt die aan de as wordt gegeven, met inachtneming van de wens of de vermoedelijke wens van de overledene. De wet voorziet niet in een specifieke regeling in geval van onenigheid onder nabestaanden over de asbestemming. Aan de in zijn testament opgenomen wens van de overledene dat zijn stoffelijk overschot zal worden gecremeerd, heeft [de levenspartner] uitvoering gegeven. [De dochter] stelt dat het vermoedelijk de laatste wens van de overledene is geweest dat zijn as zal worden bijgezet op het graf van de moeder van [de dochter]. Het hof is van oordeel dat [de dochter] tegenover de gemotiveerde betwisting van deze stelling door [de levenspartner] geen (concrete) feiten of omstandigheden heeft aangevoerd die deze stelling kunnen onderbouwen. De enkele omstandigheid dat het huwelijk van de overledene 38 jaar heeft geduurd impliceert niet een dergelijke vermoedelijke laatste wens. Dat geldt evenzeer voor de omstandigheid dat [de dochter] belang heeft bij bijzetting van de asbussen op het graf van haar moeder. Het hof oordeelt dan ook dat niet is komen vast te staan dat de vermoedelijke laatste wens van de overledene ten aanzien van de asbestemming bijzetting op het graf van zijn vooroverleden echtgenote is. Overigens is niet gesteld of gebleken dat de overledene andere laatste wensen ten aanzien van de asbestemming had.

Het hof is van oordeel dat [de levenspartner], aan wie het is overgelaten de asbestemming te bepalen, dat op zorgvuldige en piëteitsvolle wijze dient te doen en daarbij zoveel als mogelijk rekening dient te houden met de belangen van de andere nabestaanden. Het hof is van oordeel dat bijzetting van de asbussen in het columbarium van begraafplaats Moscowa aan deze beide eisen voldoet. Door deze bijzetting wordt aan [de dochter] een neutrale en passende plek geboden om haar vader te gedenken. Daarbij komt dat de door haar gewenste bijzetting op of in het graf van haar moeder ingevolge artikel 62 lid 3 van de wet slechts zou kunnen geschieden met toestemming van [de levenspartner] die als enige erfgename van de overledene de rechthebbende op dit graf is. Niet is gesteld of gebleken dat deze toestemming is gevraagd of gegeven. Op grond van wat hiervoor (...) is overwogen faalt ook grief 3."

Het hof heeft hiermee meer duidelijkheid gegeven over de reikwijdte van het begrip 'nabestaande' in de Wet op de lijkbezorging, dat meer omvat dan alleen bloed- en aanverwanten. Bovendien geeft het hof een duidelijk richtsnoer aan de levenspartner, aan wie het is overgelaten de asbestemming te bepalen en op welke wijze hieraan uitvoering kan worden gegeven.

Afgifte van een deel van de as voor een relik of sieraad

De as kan worden geborgen in één of meer asbussen (art. 58 lid 2 Wlb). Ook kan een deel van de as op verzoek van een nabestaande op een andere wijze worden geborgen en aan de nabestaande ter beschikking worden gesteld (art. 58 lid 3 Wlb). Bij gebreke van een duidelijke instructie over de bestemming van de as biedt dit verschillende mogelijkheden om aan de praktische invulling van de asbestemming uitvoering te geven.

Bij vonnis van 27 januari 2020, [ECLI:NL:RBNNE:2020:661](#), moest de voorzieningenrechter van de rechtbank Noord-Nederland, locatie Groningen, oordelen over een door de dochter tegen haar stiefvader in kort geding ingestelde vordering tot afgifte van een gedeelte van

de as van haar moeder. De dochter wenste te beschikken over een aandenken aan haar moeder in de vorm van een relik of een sieraad met een gedeelte van de as. De dochter vreesde dat de as zou worden afgegeven aan de stiefvader als opdrachtgever van de crematie. De dochter stelde dat zij de afgifte van een deel van de as met haar moeder vóór haar overlijden heeft besproken en dat moeder daarmee heeft ingestemd.

De stiefvader is niet in rechte verschenen, zodat aan hem verstek is verleend. Hierdoor heeft hij ook geen verweer kunnen voeren tegen hetgeen de dochter heeft aangevoerd. De voorzieningenrechter meent dat de dochter voldoende aannemelijk heeft gemaakt dat de afgifte van een deel van de as voor een sieraad of relik in overeenstemming met de wens van de moeder is. Aan de stiefvader wordt daarom een termijn van uiterlijk vier dagen na betekening van het vonnis gegeven om toestemming aan het crematorium tot afgifte van een gedeelte van de as aan de dochter te verlenen en alles te doen wat daarvoor gebruikelijk en noodzakelijk is. Processueel interessant is dat daaraan in het vonnis verbonden wordt de bepaling dat het vonnis zal hebben te gelden als vervangende toestemming van de stiefvader in de zin van art. 3:300 lid 1 BW tot afgifte van een gedeelte van de as, indien de stiefvader in gebreke blijft om zijn toestemming tot deze afgifte te verlenen.³⁷

Art. 3:300 lid 1 BW voorziet in een mogelijkheid van reële executie tot het verrichten van een rechtshandeling. Is een schuldenaar gehouden tot het verrichten van een rechtshandeling (in dit geval de stiefvader die toestemming aan het crematorium tot afgifte van een deel van de as moet geven), dan kan de rechter daarin voorzien. Hij kan, op vordering van de gerechtigde, bepalen dat zijn uitspraak dezelfde kracht heeft als een in wettige vorm opgemaakte onderhandse of notariële akte van degene die tot de rechtshandeling gehouden is, in dit geval strekkende tot het geven van de vereiste toestemming tot afgifte.

Een ingestelde vordering tot afgifte van een deel van de as voor bijvoorbeeld een gedenksieraad zal worden afgewezen, indien uit de vastgelegde uitvaartwensen (voldoende) duidelijk blijkt dat de overledene niet wenste dat zijn as bewaard zou worden. Zie daarvoor bijvoorbeeld het vonnis van de rechtbank Oost-Brabant van 12 september 2018, [ECLI:NL:RBOBR:2018:4415](https://www.ecli.nl/rboobr/2018/4415). In dat geval zal degene die het verlot voor de crematie heeft aangevraagd en die voorziet in de lijkbezorging de wens van de overledene moeten uitvoeren. Onder het voorzien in de lijkbezorging is begrepen het geven van de bestemming aan de as van de overledene, in dit geval - conform het Wensenboekje van DELA Uitvaartverzorging - verstrooiing van de as op het verstrooiingsveld bij het crematorium, en niet een gedenkplaats of gedenkplaatje.

Ook indien de uitvaartwensen niet zijn vastgelegd, kan een vordering tot afgifte van een deel van de as worden afgewezen als binnen het gezin of in de familie een vaststaande mening of bekende religieuze overtuiging bestaat over dit onderwerp. Zo schrijft de Rooms-Katholieke Kerk voor dat na een crematie de as van de overledene 'ongedeeld en in zijn geheel' dient te worden verstrooid. De vordering van de dochter van de overledene, inhoudende dat voordat de verstrooiing plaatsvindt een deel van de as aan haar beschikbaar wordt gesteld, is met dat voorschrift onverenigbaar. Zie daarvoor het vonnis van de rechtbank Den Haag van 9 oktober 2019, [ECLI:NL:RBDHA:2019:11921](https://www.ecli.nl/rbdha/2019/11921). De rechtbank meent dat de echtgenote van de overledene - stiefmoeder van eiseres - in voldoende mate aan het belang van de dochter tegemoet is gekomen door haar aanbod

³⁷ Zie ook hoofdstuk 25 ('Procederen over erfenissen', § 21.3).

om de dochter alle as te laten verstrooien in het bijzijn van een pater die haar vervolgens een moment alleen laat. Dat de dochter meerdere keren het voorstel van de stiefmoeder heeft afgewezen om de kwestie in onderling overleg te regelen op een manier waarbij grotendeels tegemoet werd gekomen aan haar verzoek, is reden om haar - in afwijking van de regel dat de proceskosten worden gecompenseerd gelet op de relatie tussen partijen (art. 237 lid 1 Rv) - te veroordelen in de proceskosten.

11.2 Verhaal van de uitvaartkosten

Uitvaartkosten

Schulden van de nalatenschap zijn onder meer “de kosten van lijkbezorging, voor zover zij in overeenstemming zijn met de omstandigheden van de overledene” (art. 4:7 lid 1 onder b BW). Schuldeisers van de nalatenschap kunnen hun vorderingen op de goederen van de nalatenschap verhalen (art. 4:184 BW).

Het feit dat uitvaartkosten schulden van de nalatenschap zijn, betekent niet zonder meer dat het door iemand voor uitvaartkosten betaalde bedrag voor vergoeding in aanmerking komt. Daarvoor moet dan wel een voldoende onderbouwde grondslag aangevoerd worden. Met die realiteit werd een eiser (vader van erflater) blijkens een vonnis van de rechtbank Limburg van 8 mei 2024, [ECLI:NL:RBLIM:2024:2363](#), geconfronteerd. De vader heeft de uitvaartkosten betaald en vergeefs werden deze uitvaartkosten teruggevorderd van de moeder van een minderjarig kind van erflater als wettelijk vertegenwoordiger. De minderjarige is de enig erfgenaam van erflater. De rechtbank wijst de vordering af:

“Deze artikelen [gedoeld wordt op art. 4:7 lid 1 onder b en art. 4:184 BW, JH] vormen echter niet de verbintenis op grond waarvan de nalatenschap gehouden is de kosten aan [eiser] te vergoeden. Als een niet-erfgenaam onverplicht ervoor kiest om opdracht te geven tot uitvoering van de lijkbezorging betekent dit namelijk niet zonder meer dat de nalatenschap dit moet vergoeden. Daarvoor is een afzonderlijke rechtsgrond vereist. Die rechtsgrond kan bijvoorbeeld zaakwaarneming zijn, zoals [eiser] subsidiair heeft aangegeven. Maar [eiser] heeft onvoldoende gesteld om aan te nemen dat daarvan sprake is geweest. Daarvoor had [eiser] moeten stellen dat hij willens en wetens het belang van [gedaagde] als wettelijk vertegenwoordiger van [minderjarige] wilde dienen. Daarvan is geen sprake. Volgens eigen opgave van [eiser] was er op het moment dat hij DELA had benaderd nog niets duidelijk over wie de erfgenamen waren. Toch heeft hij in eigen naam opdracht gegeven voor de uitvaart, zonder dat duidelijk was wiens belang hij daarmee diende. Daarmee is niet voldaan aan de vereisten van zaakwaarneming.”

Verhaal van uitvaartkosten

De gemeente Tilburg doet een verzoek om in het kader van de Wet op de lijkbezorging een verhaalsbijdrage vast te stellen. De gemeente wil op grond van art. 22 Wlb de uitvaartkosten van de overledene verhalen op zijn twee kinderen. De dochter verweert zich door te stellen dat zij de nalatenschap van haar vader heeft verworpen en onvoldoende draagkrachtig is. Dit verweer kan haar blijkens de rechtbank Zeeland-West Brabant in de beschikking van 10 november 2014, [ECLI:NL:RBZWB:2014:9354](#), niet baten.

Op grond van art. 22 Wlb kan de gemeente de kosten van lijkbezorging verhalen op de nalatenschap en, bij ongenoegzaamheid van deze, op de bloed- en aanverwanten, die krachtens art. 1:392 t/m art. 1:396 BW tot onderhoud van erflater verplicht zouden zijn geweest (§ 5). Zo bepaalt art. 1:392 lid 1 BW dat tot het verstrekken van levensonderhoud op grond van bloed- of aanverwantschap gehouden zijn: (a) de ouders, (b) de kinderen en (c) de behuwdkinderen, schoonouders en stiefouders. Het gaat volgens de rechtbank om een verruimde verhaalsmogelijkheid die losstaat van het erfrecht. Verwerping of beneficiaire aanvaarding van de nalatenschap raakt deze extra mogelijkheid tot verhaal van de voor de gemeentelijke uitvaart gemaakte kosten niet. Dit betekent dat, ondanks dat de dochter de nalatenschap van haar vader heeft verworpen, de kosten van crematie op haar kunnen worden verhaald aangezien zij ingevolge Boek 1 BW tot de kring van de personen behoort op wie de kosten van de crematie verhaald kunnen worden.

Voorts zijn volgens de rechtbank de voor de onderhoudsplicht van Boek 1 BW geldende maatstaven van behoefte en draagkracht (art. 1:397 BW) niet van belang. Art. 22 Wlb verwijst niet naar art. 1:397 BW en de maatstaven van behoefte en draagkracht lenen zich naar hun aard niet voor toepassing bij de beoordeling van verhaal van een eenmalig bedrag aan uitvaartkosten.

Een en ander brengt met zich dat de kinderen volgens de hoofdregel van art. 6:6 lid 1 BW ieder voor een gelijk deel voor de kosten van de uitvaart jegens de gemeente verbonden zijn. Bij beschikking stelt de rechtbank het door de nabestaanden aan de gemeente te betalen bedrag ter voldoening van de kosten van de crematie vast, en veroordeelt - bij voorraad uitvoerbaar - de nabestaanden tot betaling daarvan.

De poging van de gemeente Leiderdorp om de uitvaartkosten te verhalen op de echtgenote is blijkens de beschikking van de rechtbank Den Haag van 3 februari 2015, [ECLI:NL:RBDHA:2015:1014](#), gestrand. In dit geval biedt art. 22 Wlb in samenhang met art. 1:392 t/m art. 1:396 BW geen ruimte om de uitvaartkosten van de man op zijn echtgenote te verhalen. De rechtbank wijst er nog op dat de verplichting voor echtgenoten (die in art. 1:392 lid 1 BW niet worden genoemd) tot het verstrekken van levensonderhoud een geheel andere wettelijke grondslag heeft, te weten art. 1:81 BW (onderdeel van het huwelijksvermogensrecht). Gelet daarop is het verzoek van de gemeente afgewezen.

Het komt mij voor dat deze uitkomst weliswaar wetstechnisch kloppend is, maar niettemin niet kan bevredigen. Op de echtgenoot kan geen verhaal worden genomen voor de door de gemeente gemaakte kosten van de uitvaart, maar op de kinderen wel. Een redelijke grond voor het verschil in behandeling ontbreekt.

11.3 Opgraven en herbegraven

Art. 29 lid 1 Wlb bepaalt dat een lijk slechts wordt opgegraven met vergunning van de burgemeester van de gemeente waarin het is begraven, en, indien het een particulier graf betreft, met toestemming van de rechthebbende op het graf.

Een zoon is rechthebbende van het grafrecht van zijn vader. Hij heeft na eerst de bezwaarfase doorlopen te hebben alsnog een vergunning verkregen van de gemeente 's-Hertogenbosch voor het op- en herbegraven van zijn vader. Hij wenst namelijk dat zijn ouders bij elkaar begraven worden. De dochter maakt bezwaar tegen de verleende vergunning. In het berechte geval was de situatie dat de vader in 1998 was begraven in een particulier dubbeldiepgraf op de begraafplaats Maliskamp te Rosmalen. Het grafrecht was verleend aan de moeder. De moeder is in 2011 overleden en begraven in een ander

dubbeldiepgraf op dezelfde begraafplaats, circa vijf meter verwijderd van het graf waarin de vader was begraven. De moeder had haar zoon tot enig erfgenaam benoemd.

Opgemerkt wordt hier nog dat ook over de vraag aan wie het grafrecht toekomt - de zoon of de dochter - een procedure is gevoerd (zie daarvoor § 11.6). Geoordeeld is in eerste aanleg en ook in hoger beroep dat er in rechte van moet worden uitgegaan dat de zoon het uitsluitend recht op het graf heeft verkregen onder algemene titel door erfopvolging (art. 4:182 BW, de saisine-regel). De rechtbank Oost-Brabant oordeelt blijkens een uitspraak van 23 december 2014, [ECLI:NL:RBOBR:2014:7889](#), dat de burgemeester van de gemeente 's-Hertogenbosch de vergunning aan de zoon heeft mogen verlenen (een bestuursrechtelijke procedure). Het beroep van de dochter daartegen wordt ongegrond verklaard. Aan de wens van de zoon als rechthebbende op het graf en nabestaande kan in dit geval in redelijkheid een zwaarder belang worden toegekend dan aan de wens van de dochter als nabestaande om de grafrust van moeder te laten voortduren. Dat oordeel werd als volgt gemotiveerd:

“Uit jurisprudentie van de Afdeling [Rechtspraak van de Raad van State] volgt dat het belang van de grafrust groot is en als uitgangspunt dient te worden genomen (zie bijvoorbeeld de uitspraak van de Afdeling van 25 april 2012, [ECLI:NL:RVS:2012:BW3830](#), r.o. 2.5). In dit licht heeft verweerder onder verwijzing naar jurisprudentie van de Afdeling (de uitspraak van 20 september 1999, [ECLI:NL:RVS:1999:AA5000](#)) terecht uiteengezet dat uit het stelsel van de Wlb volgt dat een burgemeester slechts dan vergunning verleent indien er redenen bestaan die zwaarder wegen dan die welke voor de wetgever tot het algemene verbod tot opgraving hebben geleid. Hiertoe behoren het belang van de volksgezondheid en de eerbied voor de stoffelijke overblijfselen van gestorvenen en, in verband daarmee, voor grafrust. Voorts heeft verweerder onder verwijzing naar evenbedoelde jurisprudentie terecht uiteengezet dat de grafrust van een overledene in ieder geval gedurende een periode van tien jaar na de begrafenis gerespecteerd dient te worden, maar dat na ommekomst van deze periode betekenis kan toekomen aan zwaarwegende belangen die opwegen tegen het belang van het (verder) voortduren van de grafrust van de overledene.”

Desondanks valt de belangenafweging volgens de rechtbank in het nadeel van de dochter uit.

“De rechtbank is van oordeel dat verweerder de wens van vergunninghouder als nabestaande, inhoudende dat de vader en de moeder op enig moment bij elkaar begraven zullen zijn, terecht heeft aangemerkt als een zwaarwegende reden die zwaarder kan wegen dan de redenen die voor de wetgever tot het algemene verbod tot opgraving hebben geleid (vergelijk de uitspraak van de Afdeling van 5 augustus 2009, hiervoor aangehaald). Dat eiseres als nabestaande, anders dan vergunninghouder, die wens niet heeft, betekent niet dat die wens op zichzelf genomen geen zwaarwegende reden is, terwijl voorts geen aanknopingspunt bestaat voor de conclusie dat de wens van één nabestaande nooit een zwaarwegende reden kan zijn. De rechtbank stelt verder vast dat verweerder heeft onderkend dat vergunninghouder en eiseres de enige nabestaanden zijn en dat zij als broer en zus ter zake een tegenovergesteld standpunt hebben. Vergunninghouder heeft zich immers op het standpunt gesteld dat zijn wens dat de vader en de moeder bij elkaar begraven zullen zijn moet prevaleren boven de grafrust van de vader, terwijl eiseres zich op het daarmee strijdige standpunt heeft gesteld dat de grafrust van de vader moet prevaleren boven de wens van vergunninghouder. Aan eiseres moet worden toegegeven dat de

veronderstelde wil van de moeder en de vader hier niet bepalend kunnen zijn. Niettemin bestaat bij de hiervoor weergegeven stand van zaken en in aanmerking genomen dat de begrafenis van de vader langer dan tien jaar geleden heeft plaatsgevonden, geen grond voor het oordeel dat verweerder in de gegeven omstandigheden aan de wens van vergunninghouder – als rechthebbende en als nabestaande – dat de vader en de moeder bij elkaar begraven zullen zijn niet in redelijkheid een zwaarder belang heeft kunnen toekennen dan aan de wens van eiseres – als nabestaande – om de grafruimte van de vader te laten voortduren. Voor de conclusie dat verweerder de vergunning enkel en alleen heeft verleend omdat vergunninghouder rechthebbende is op het graf van de vader, bestaat dan ook geen grond. Aangezien, zoals hiervoor overwogen, verweerder ervan mocht uitgaan dat vergunninghouder rechthebbende is op het graf van de vader en verweerder bij de verlening van de vergunning dient uit te gaan van de feiten en omstandigheden op dat moment, bestaat evenmin grond voor de conclusie dat verweerder onzorgvuldig heeft gehandeld door niet het zekere voor het onzekere te nemen en de aanvraag van vergunninghouder af te wijzen in afwachting van een onherroepelijke beslissing over dat grafrecht van de vader, ook niet nu verweerder onder de gegeven omstandigheden aan het feit dat vergunninghouder rechthebbende is doorslaggevende betekenis heeft toegekend.”

Niet alleen een vergunning van de burgemeester is vereist voor het opgraven van een lijk. Is de overledene begraven in een particulier graf, dan is daarvoor ook toestemming vereist van de rechthebbende op het graf (art. 29 lid 1 Wlb). De vraag kan dan aan de orde komen of de rechthebbende zonder meer of om bepaalde redenen toestemming kan weigeren of dat die weigering van de rechthebbende toestemming te verlenen onder omstandigheden misbruik van bevoegdheid zou kunnen opleveren (art. 3:13 BW).

Tussen familieleden is een geschil ontstaan over de wijze waarop de verschillende nabestaanden bij het graf de overledene en haar ouders gedenken. De in 2001 overledene is bijgezet in het graf van haar ouders. Bijzetting betekent in dit verband dat de kist met het stoffelijk overschot van de overledene geplaatst is boven de kisten met de stoffelijke overschotten van haar ouders. De echtgenoot en de kinderen van de overledene hebben na het ontstaan van geschillen over de wijze waarop het graf mag worden benut om de overledene en haar ouders te gedenken vergunning gevraagd tot opgraving en herbegraving van de overledene. De zuster van de overledene is rechthebbende op het graf en zij heeft die toestemming geweigerd. Dat was ook reden voor de burgemeester om de vergunning tot opgraving niet te verlenen. Nadat de door de echtgenoot en de kinderen in kort geding tegen de zuster ingestelde vordering tot medewerking aan herbegraving van de overledene is afgewezen door de voorzieningenrechter van de rechtbank Haarlem, is deze vordering in hoger beroep door het gerechtshof Amsterdam alsnog toegewezen. Het hof oordeelde dat de zuster in dit geval als rechthebbende op het graf haar bevoegdheid de gevraagde toestemming tot opgraving te weigeren, heeft misbruikt in de zin van art. 3:13 lid 2 BW. Het hof meent dat er een onevenredigheid is tussen het belang bij de uitoefening van de bevoegdheid en het belang dat daardoor wordt geschaad. De zuster stelt vervolgens van het arrest van het hof beroep in cassatie in bij de Hoge Raad. In zijn arrest van 24 december 2010, [ECLI:NL:HR:2010:BO2416](#), NJ 2011/17, zet de Hoge Raad het beoordelingskader helder uiteen. De Hoge Raad acht het uitgangspunt van het hof op zichzelf juist dat de rechthebbende op een graf haar of zijn bevoegdheid om toestemming tot opgraving te weigeren kan misbruiken wegens de onevenredigheid tussen het belang bij de uitoefening van de bevoegdheid en het belang dat daardoor wordt geschaad,

“(...) maar gelet op de omstandigheid dat het hier gaat om uitoefening van een bevoegdheid die het stoffelijk overschot van een overleden persoon en diens laatste rustplaats betreft, wordt de belangenafweging die plaats dient te vinden in het kader van de beantwoording van de vraag of de rechthebbende op het graf door geen toestemming tot opgraving te geven deze bevoegdheid in de gegeven omstandigheden misbruikt in eerder genoemde zin, in de eerste plaats bepaald door het respect voor de overledene en het ook uit de regeling van art. 29 van de Wet op de lijkbezorging blijkende algemene belang dat het stoffelijk overschot dat ter aarde is besteld met rust wordt gelaten en niet onnodig wordt opgegraven. Art. 29 bepaalt immers in het eerste lid dat een lijk slechts wordt opgegraven met vergunning van de burgemeester van de gemeente waarin het is begraven, en, indien het een particulier graf betreft, met toestemming van de rechthebbende op het graf. Het openen van een graf en de opgraving van een stoffelijk overschot van een familielid kan bovendien emotioneel zeer ingrijpend zijn voor de nabestaanden. Dit brengt mee dat slechts in uitzonderlijke gevallen sprake zal kunnen zijn van misbruik van bevoegdheid als hier bedoeld, zoals het bestaan van een zwaarwegend belang dat noodzaakt tot opgraving.”

Het hof had volgens de Hoge Raad slechts de wederzijds belangen afgewogen en die afweging is in strijd met het hiervoor aangehaalde beoordelingskader en miskent het grote belang van de grafrust. De Hoge Raad meent verder dat de door de echtgenoot en de kinderen gewenste opgraving en herbegraving van het stoffelijk overschot uitsluitend ten doel heeft verplaatsing van het stoffelijk overschot naar een ander graf opdat zij de overledene kunnen gedenken op de wijze waarop zij dat wensen te doen. De wijze van gedenken van een overledene acht de Hoge Raad in het algemeen geen belang dat noodzaakt tot opgraving en verplaatsing van een stoffelijk overschot. Dat zou anders kunnen zijn indien de omstandigheden het de nabestaanden daadwerkelijk onmogelijk maken het graf te bezoeken om daar de overledene te gedenken. Een dergelijke onmogelijkheid heeft het hof niet vastgesteld, aldus de Hoge Raad.

De Hoge Raad kent verder betekenis toe aan het gegeven dat de overledene is bijgezet in het graf van haar ouders. In de woorden van de Hoge Raad:

“Daardoor vindt de wijze waarop [de echtgenoot en de kinderen] de overledene wensen te gedenken zijn grens in de manier waarop [de zuster en de andere broers en zusters van de overledene] niet alleen de overledene maar ook hun ouders wensen te gedenken.”

In mijn woorden uitgedrukt: men dient in een dergelijk geval met elkaars gerechtvaardigde belangen rekening te houden. Uit het arrest van het hof kan volgens de Hoge Raad in elk geval niet afgeleid worden dat het diepgaande geschil door de zuster van de overledene is veroorzaakt. Bij die stand van zaken wordt geoordeeld dat de omstandigheid dat de echtgenoot en de kinderen door de bestaande toestand worden belemmerd in hun behoefte het graf in te richten op een door hen te verkiezen wijze een gevolg is van de bijzetting van de overledene in hetzelfde graf als waarin haar ouders liggen begraven. In het licht van het door de Hoge Raad weergegeven beoordelingskader is de omstandigheid dat de belemmering uitsluitend kan worden opgeheven door de overledene opnieuw te begraven in een afzonderlijk graf, onvoldoende om te kunnen oordelen dat de weigering van de zuster haar toestemming tot opgraving te geven misbruik van bevoegdheid oplevert of zelfs een onrechtmatige daad. De Hoge Raad doet de zaak zelf af en bekrachtigt het vonnis van de rechtbank Haarlem, met compensatie van de proceskosten aldus dat iedere partij de eigen kosten draagt.

Met behulp van het aldus door de Hoge Raad geschetste beoordelingskader is geoordeeld over de volgende zaak. Het betreft een geschil over de plaats waar een jong overleden, zwangere vrouw begraven is. Haar echtgenoot, die na haar overlijden enige tijd - naar later bleek ten onrechte - van betrokkenheid bij haar overlijden werd verdacht en in voorlopige hechtenis verbleef, en om die reden niet de opdracht tot de begrafenis van zijn echtgenote heeft kunnen geven, vordert van haar ouders toestemming om haar op te graven en te herbegraven. Het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden heeft (evenals de rechtbank in eerste aanleg) bij arrest van 12 december 2017, [ECLI:NL:GHARL:2017:10937](#), geoordeeld dat de ouders als rechthebbenden van het graf geen misbruik van hun bevoegdheid maken door deze toestemming niet te verlenen, of anderszins onrechtmatig handelen. Dat wordt als volgt gemotiveerd:

“Het hof overweegt dat, anders dan [eiser] kennelijk van opvatting is, het (wettelijk) voorschrift dat lijkbezorging dient te geschieden overeenkomstig de wens of de vermoedelijke wens van de overledene, tenzij dat redelijkerwijs niet gevergd kan worden (art. 18 lid 1 Wlb), niet (geheel) samenvalt met het respect voor de overledene die betracht dient te worden als het gaat om de vraag of het stoffelijk overschot van een reeds begraven overledene opgegraven dient te worden.

Een belangrijk verschil tussen de beide momenten is dat op het tweede moment de lijkbezorging reeds heeft plaatsgevonden. Het respect voor de overledene dient daarmee niet (alleen) te worden beoordeeld vanuit het perspectief wat de overledene (vermoedelijk) zou hebben gewild voordat de begraafing (of crematieceremonie) heeft plaatsgevonden, maar (ook) vanuit het perspectief wat deze (vermoedelijk) zou hebben gewild uitgaande van de situatie dat de begraafing reeds heeft plaatsgevonden. Toegesneden op de onderhavige situatie: zou [betrokkene 1] (vermoedelijk) ook hebben gewild dat zij zou worden herbegraven op de begraafplaats in [plaats] dan wel de begraafplaats (...) te [plaats] nadat haar overschot reeds was bijgezet op de begraafplaats (...).

De stellingen van [eiser] zijn niet op deze afweging toegespitst; zij missen het perspectief van wat [betrokkene 1] (vermoedelijk) zou hebben gewild uitgaande van de situatie dat zij reeds op (...) ligt begraven. Voor zover ervan dient te worden uitgegaan dat in de stellingen van [eiser] besloten ligt dat het dan de (vermoedelijke) wens van [betrokkene 1] zou zijn geweest om te worden herbegraven, kan [eiser] daarin niet gevolgd worden. [verweerders] hebben onweersproken aangevoerd dat [betrokkene 1] een christelijke geloofsovertuiging had, dat zij overeenkomstig die overtuiging is begraven (“in de handen van God als haar Schepper [is] gelegd”) en dat [betrokkene 1] volgens haar geloofsovertuiging niet nogmaals “in de handen van haar Schepper [kan] worden gelegd”.

[Eiser] heeft daarmee niet voldoende gesteld om aan te kunnen nemen dat herbegraving overeenstemt met de (vermoedelijke) wens van [betrokkene 1]. Daarmee is eveneens niet voldoende gesteld om aan te kunnen nemen dat herbegraving strookt met het respect voor de overledene.

Hier komt bij dat het opgraven van het stoffelijk overschot van [betrokkene 1] inbreuk maakt op de grafrust. Anders dan kennelijk [eiser] meent, dient onder grafrust niet te worden verstaan de rust die bestaat doordat de overledene is begraven op de plek van haar voorkeur, maar dat het graf waarin de overledene is begraven zoveel mogelijk met rust gelaten dient te worden. Het opgraven van het stoffelijk overschot van [betrokkene 1] maakt daarop inbreuk. Daar doet niet aan af dat een opgraving en herbegraving zorgvuldig en prudent zullen worden uitgevoerd.

Dat, zoals [eiser] heeft aangevoerd, ook zonder herbegraven, de kist van [betrokkene 1] nog geopend zou moeten worden om lichaamsdelen van haar bij te plaatsen, is vanuit een oogpunt van grafrust van een andere orde dan dat haar stoffelijk lichaam opgegraven zou moeten worden. Dat geldt temeer nu [eiser] niet heeft weersproken dat het bij het bijplaatsen alleen gaat om biopten die zijn gebruikt voor het forensisch onderzoek. Behalve het algemene belang dat grafrust geëerbiedigd dient te worden, tenzij een zwaarwegend belang tot opgraving noodzaakt, komt hier bij dat [verweerders] (onweersproken) hebben aangevoerd dat hun geloofsovertuiging zich verzet tegen herbegraving. Alleen al daarmee staat genoegzaam vast dat het opgraven van het stoffelijk overschot van [betrokkene 1] en haar (ongeboren) dochter erg ingrijpend zou zijn voor verweerders. Ook dat belang dient meegewogen te worden.”

Tegen het arrest van het hof is door de echtgenoot vergeefs cassatieberoep ingesteld. De Hoge Raad oordeelde dat de in het cassatiemiddel aangevoerde klachten niet tot cassatie kunnen leiden. Dit behoeft, gezien art. 81 lid 1 RO, geen nadere motivering nu de klachten niet nopen tot beantwoording van rechtsvragen in het belang van de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling ([ECLI:NL:HR:2019:453](#)). Zie ook § 11.6 voor een vervolg.

11.4 Toestemming voor onderzoek aan het graf

Twee dochters stellen tegen het kerkgenootschap Protestantse Gemeente Etten-Leur, de beheerder van de begraafplaats, in kort geding een vordering in die strekt tot het geven van toestemming om het graf van hun vader te onderzoeken. De reden voor dit onderzoek is dat een onterfde zoon tijdens de begrafenis een envelop in het graf zou hebben gegooid. De beheerder van de begraafplaats wenst zich niet in het familieconflict te mengen en weigert toestemming.

Bij kortgedingvonnis van 27 augustus 2015, [ECLI:NL:RBZWB:2015:5849](#), oordeelt de voorzieningenrechter van de rechtbank Zeeland-West-Brabant dat de beheerder in dit geval geen gerechtvaardigde grond heeft om de toestemming aan de dochters, in het bijzonder aan de dochter die de grafrechten heeft, te weigeren. Het grafreglement voorziet slechts in een weigeringsgrond voor werkzaamheden aan het graf, als door die werkzaamheden de orde en/of de grafrust zou worden verstoord. Daarvan was volgens de beheerder geen sprake. Of de zoon instemt met de werkzaamheden doet niet ter zake, nu de dochter uitsluitend rechthebbende is op het graf. De voorzieningenrechter oordeelt stellig:

“Hoe de rechthebbende op een graf gebruik maakt van zijn uitsluitend recht is, behoudens eventuele beperkingen die daaraan op grond van wet- of regelgeving (zoals het reglement van de begraafplaats of de Wlb) zijn gesteld, overgelaten aan zijn of haar eigen inzicht. Gelet hierop en op hetgeen hiervoor is overwogen en nu overige weigeringsgronden niet zijn gesteld of gebleken, kan niet worden geconcludeerd dat de Protestantse Gemeente een gerechtvaardigde grond heeft om aan eiseressen, in het bijzonder aan eiseres sub 1 als rechthebbende op het graf, toestemming te weigeren voor het (laten) verrichten van de door [eiseressen] beoogde werkzaamheden aan het graf van vader.”

De Protestantse Gemeente wordt daarom veroordeeld om:

“(...) binnen twee weken na betekening van dit vonnis schriftelijk toestemming te verlenen aan [eiseressen] en in opdracht van [eiseressen] ingeschakelde derden, die specifieke werkzaamheden verrichten op het gebied van begraven van overledenen, zoals grafdelvers en steenhouders, om de grafruimte (...) in aanwezigheid van [eiseressen] dan wel door [eiseressen] aan te wijzen personen te onderzoeken op de aanwezigheid van een envelop, waarbij het zoekgebied beperkt blijft tot circa 30-40 centimeter afstand van het uiteinde van de kist en waarbij voor zover er een envelop met inhoud of resten van een envelop met inhoud wordt of worden aangetroffen, deze ter beschikking wordt/worden gesteld aan de Protestantse Gemeente dan wel aan de vermoedelijke afzender van de envelop.”

Een vergunning van de burgemeester als bedoeld in art. 29 Wlb was in dit geval niet vereist, omdat geen sprake is van opgraving van een lichaam.

11.5 Sectie

In kort geding is bij vonnis van 2 mei 2014, [ECLI:NL:RBOVE:2014:2343](#), door de voorzieningenrechter van de rechtbank Overijssel een geschil beslecht over het verrichten van sectie op het lichaam van de overledene. De echtgenoot en de zoon van de overledene wensten dat sectie zou worden verricht. De dochter, die tevens executeur was in de nalatenschap van de overledene, wenste dat niet. Erflaatster heeft bij testament haar echtgenoot en haar zoon uitgesloten als erfgenamen. Tussen erflaatster en haar echtgenoot was een echtscheidingsprocedure aanhangig. In het testament was tevens bepaald dat de executeur de persoonlijkheidsrechten als bedoeld in art. 25 lid 1 van de Auteurswet of andere soortgelijke aan de persoon van erflaatster gebonden rechten kan uitoefenen. Echtgenoot en zoon vorderen van hun dochter respectievelijk zuster: (i) het verlenen van toestemming voor het laten verrichten van een uitgebreide obductie, (ii) het aanwijzen van een instelling die de obductie uitvoert en (iii) te bepalen dat de uitvaart voor een bepaalde tijd wordt aangehouden, zodat er voldoende gelegenheid is om de obductie te verrichten. Onder ‘obductie’ wordt een klinische sectie in het ziekenhuis verstaan, zulks ter onderscheiding van een gerechtelijke sectie (§ 9).

De echtgenoot stelde dat de obductie uitgevoerd zou moeten worden, omdat hij voor zijn eigen rust graag bevestigd wilde zien of erflaatster al dan niet aan een ziekte leed. Erflaatster zou een gedragsverandering hebben laten zien, en die zou hebben geleid tot de echtscheiding. De zoon stelde onderzoek te wensen om te zien of sprake is van een erfelijke aandoening. De dochter verzet zich daartegen als executeur.

De voorzieningenrechter haalt vooreerst de wettekst van art. 72 Wlb aan, waaruit blijkt dat voor sectie toestemming van de overledene vereist is. Bij gebreke van toestemming van de overledene kunnen ook de nabestaanden – in een bepaalde volgorde – deze toestemming geven. Daarna overweegt de voorzieningenrechter:

“(...) dat uit de parlementaire behandeling van artikel 72 WL volgt dat de bedoeling van de bepaling is dat zoveel mogelijk gevolg wordt gegeven aan eventuele wensen van de overledene; het gaat hier niet om het eigen standpunt van de in dit artikel genoemde personen.

Hierbij zijn de volgende door partijen naar voren gebrachte omstandigheden van belang. Als eerste de omstandigheid dat tussen erflaatster en haar echtgenoot een echtscheidingsprocedure aanhangig was. Verder kan worden genoemd de verslechterde relatie tussen erflaatster en haar zoon vanwege een tussen hen bestaand arbeidsconflict. Tot

slot is er de omstandigheid dat erflaatster recentelijk haar echtgenoot en zoon heeft onterfd en haar dochter tot executeur heeft benoemd. Uit deze omstandigheden volgt naar het oordeel van de voorzieningenrechter dat het de wens van erflaatster was dat alle te nemen beslissingen ten aanzien van haar overlijden door [de dochter] zouden worden genomen. Ook hieruit volgt dat erflaatster deze beslissingen niet aan haar echtgenoot en zoon wilde overlaten. Nu [de dochter] geen obductie wil doen uitvoeren, moet worden aangenomen dat dit ook de wens van erflaatster is, zodat niet meer wordt toegekomen aan het tweede lid van artikel 72 WL.

Daarnaast is de voorzieningenrechter met [de dochter] van oordeel dat gewicht moet worden toegekend aan de bepaling in het testament van erflaatster ten aanzien van de persoonlijkheidsrechten. Erflaatster heeft daarin [de dochter], als executeur, aangewezen om de aan de persoon van erflaatster gebonden rechten uit te oefenen. Het recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam, zoals dit mede wordt bepaald door artikel 11 Grondwet, vormt een persoonlijkheidsrecht en werkt ook door na de dood. Hieruit volgt dat [de dochter] ook op grond van de uitoefening van persoonlijkheidsrechten alleen bevoegd is te bepalen of obductie al dan niet zal plaatsvinden.

Nu [de dochter] de bevoegdheid toekomt te beslissen over obductie - en niet [de echtgenoot] - zullen de primaire vorderingen worden afgewezen."

Ook de belangenafweging valt volgens de voorzieningenrechter in het nadeel van eisers uit. De echtgenoot en de zoon hebben geen belang dat groter is dan dat van de dochter. Aanwijzingen voor een onbekende ziekte - een lichamelijke aandoening of een erfelijke ziekte - ontbraken bovendien.

11.6 Grafrecht

Degene die gerechtigd is tot het grafrecht kan in de regel bepalen wie daarin wordt bijgezet. Soms blijken de zaken evenwel ingewikkelder te liggen.

Na zijn overlijden in 1998 werd de man begraven op een begraafplaats van het kerkgenootschap De Rooms-Katholieke Parochie van de Heilige Maria. Het grafrecht werd verleend aan zijn echtgenote. Ten tijde van het overlijden van de vrouw in 2011 bestond het grafrecht nog. Het echtpaar had twee kinderen. De vrouw heeft de zoon tot enig en algemeen erfgenaam benoemd (en de dochter onterfd). In 2012 zendt de parochie met betrekking tot het grafrecht een nieuwe akte naar de zoon en de dochter. In deze akte worden de zoon en de dochter tezamen als rechthebbenden van het grafrecht genoemd. De dochter ondertekent de akte en retourneert deze. De zoon laat dat na. Hij stelt dat, omdat hij de enig erfgenaam van zijn moeder is, hij ook de enig rechthebbende is van het grafrecht. De dochter vangt daarop een bodemprocedure aan tegen de parochie met het doel een verklaring voor recht te verkrijgen dat zij enig rechthebbende is op het graf van haar vader en veroordeling van de parochie haar in te schrijven als enig rechthebbende in de administratie van de parochie.

De rechtbank Oost-Brabant heeft in eerste aanleg geoordeeld dat de broer in beginsel het uitsluitend recht op het graf door erfopvolging heeft verkregen (art. 4:182 BW). Een bijzondere rechtshandeling is daarvoor niet nodig. Zo al waar is dat de broer niet heeft gevraagd om het grafrecht op zijn naam te zetten - aldus de rechtbank - volgt daaruit niet, nu hij enig erfgenaam is, dat hij niet door erfopvolging het uitsluitend recht op het grafrecht heeft verkregen. De brief met de nieuwe akte ziet niet op de vestiging van een grafrecht

maar op de tenaamstelling, aangaande waarvan de parochie een fout heeft gemaakt. Om die reden worden de vorderingen van de dochter afgewezen. In appel bekrachtigt het gerechtshof 's-Hertogenbosch bij arrest van 6 december 2016, [ECLI:NL:GHSHE:2016:5408](#), het bestreden vonnis. Ook het hof oordeelt dat de parochie ten onrechte voorbij is gegaan aan het testament van de moeder zodat, in elk geval achteraf, moet worden geconcludeerd dat zij per abuis bij brief aan de dochter de mogelijkheid heeft geboden om het grafrecht op haar naam te verkrijgen. Nu de parochie niet over het tot de nalatenschap behorende grafrecht kon en mocht beschikken, heeft de ondertekening door de dochter van de grafakte geen goederenrechtelijke werking.

In deze uitspraak wordt toepassing gegeven aan het leerstuk van de saisine (art. 4:182 BW), waaruit volgt dat de erfgenaam de erflater opvolgt in zijn gehele vermogen en wel onder algemene titel.³⁸ De zoon volgt hierdoor van rechtswege zijn moeder op als contractspartij van de parochie met betrekking tot het grafrecht. Van belang is dat de zoon zich conform de voor de begraafplaats geldende reglementen tijdig meldt bij de parochie om de wijziging van de tenaamstelling in orde te maken.

Ook in een andere zaak werd uitgegaan van civielrechtelijke verhoudingen om te bepalen wie rechthebbende van het grafrecht is. Uit het huwelijk van vader en moeder zijn drie kinderen geboren. Het eerste kind is kort na de geboorte overleden. Het grafrecht is bij besluit van het college van B&W van 6 mei 1975 toegekend aan de vader. Het huwelijk tussen vader en moeder is door echtscheiding in 1983 ontbonden. Op 29 juni 2015 is vader overleden. De twee kinderen zijn de wettelijke erfgenamen van vader en zij hebben beiden de nalatenschap zuiver aanvaard. De dochter heeft vervolgens het grafrecht van de overleden baby op haar naam laten overschrijven. De nalatenschap van vader is in juni 2017 verdeeld en bevat een finaal kwijtingsbeding. Moeder vordert bij de rechtbank Overijssel verdeling van het grafrecht (als onderdeel van de ontbonden huwelijksgemeenschap), ten aanzien waarvan de moeder stelt dat het onverdeeld is gebleven. De rechtbank Overijssel overweegt in haar vonnis van 19 september 2018, [ECLI:NL:RBOVE:2018:3858](#):

“Een grafrecht is een door - in dit geval - het college toegekend recht om voor een bepaalde tijd ten hoogste twee overledenen te doen begraven in de betreffende grafruimte en tot een maximum van vier urnen te doen bijplaatsen. De rechthebbende is geen eigenaar van het graf, maar heeft zeggenschap over wie in het graf wordt begraven en begraven gehouden. Tevens kan de rechthebbende van het grafrecht vergunning vragen bij het college voor het plaatsen, verwijderen of herstellen van een grafmonument. Naar het oordeel van de rechtbank bezit het grafrecht daarmee alle kenmerken van een beperkt zakelijk recht (zie bijvoorbeeld Rb Zwolle, 15 september 1999, Prg. 2000, 5393 en de conclusie van A-G mr. Biegman-Hartogh bij HR 25 oktober 1985 NJ 1986, 308). Dat grafrecht heeft ook vermogensrechtelijke aspecten, omdat er nog een overledene kan worden begraven en tot een maximum van vier urnen kunnen worden bijgeplaatst. Daar staan geen verdere kosten voor het grafrecht tegenover, terwijl het graf niet meer zal worden geruimd.

³⁸ In het vonnis van 13 oktober 2021, [ECLI:NL:RBAMS:2021:5783](#), overwoog de rechtbank Amsterdam in dezelfde lijn: “Met betrekking tot de grafrechten stelt de rechtbank voorop dat, nu erflater ten tijde van zijn overlijden daarvan rechthebbende was, deze rechten in zijn nalatenschap vielen. Omdat de grafrechten overdraagbaar zijn en in het economisch verkeer een waarde vertegenwoordigen, gaat het om vermogensrechten als bedoeld in artikel 3:6 BW.” Zie ook gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 28 november 2023, [ECLI:NL:GHARL:2023:10136](#), dat oordeelt dat grafrechten overdraagbaar zijn in de zin van art. 6:159 BW (contractsovername).

Het vorenstaande impliceert dat het grafrecht - dat op naam van vader was gesteld - onderdeel uitmaakte van de huwelijksgemeenschap (het samenstel van goederen en schulden) tussen vader en moeder. (...)

Vader en moeder hebben het grafrecht in de notariële akte van verdeling van 22 september 1983 niet verdeeld. De verdeelde goederen zijn in r.o. 2.3 geciteerd en hebben geen betrekking op het grafrecht. Het finale kwijtingsbeding ziet op de in die akte verdeelde goederen en schulden en niet op goederen die daarin niet genoemd zijn, gelet op de bewoordingen "dat de deelgenoten vorenstaande scheiding hebben tot stand gebracht, dat zij terzake van deze scheiding en deling nu niets meer van elkaar te vorderen hebben" (cursief rechtbank). Het grafrecht maakte geen onderdeel uit van de verdeelde goederen, zodat het grafrecht niet valt onder het finale kwijtingsbeding. Het grafrecht moet daarom worden aangemerkt als een overgeslagen goed in de zin van artikel 3:179 lid 2 BW. Moeder vordert thans verdeling van het onverdeelde grafrecht en de rechtbank zal daartoe overgaan.

Moeder is voor de onverdeelde helft gerechtigd tot het grafrecht. De andere onverdeelde helft komt toe aan [eiser] en [gedaagde] gezamenlijk als erfgenamen van vader. Bij de verdeling moet ingevolge artikel 3:185 lid 1 BW naar billijkheid rekening gehouden worden met de belangen van partijen. De rechtbank is van oordeel dat van de drie deelgenoten het grafrecht voor moeder de meest bijzondere waarde heeft. Zij heeft [kind] gedragen en haar na slechts enkele maanden verloren, wat een zeer ingrijpende gebeurtenis is geweest. [eiser] en [gedaagde] waren ten tijde van het overlijden van [kind] nog niet geboren. De rechtbank zal het grafrecht daarom aan moeder toekennen. (...)

Soms zijn er klaarblijkelijk publiekrechtelijke beletselen om uitvoering te geven aan de wens van een erflater om zich op een bepaalde plaats te laten begraven of zijn asresten te laten bijzetten, zelfs als de erflater civielrechtelijk gerechtigd was tot het grafrecht.

Volgens een uitspraak van de rechtbank Noord-Nederland van 30 maart 2021, [ECLI:NL:RBNNE:2021:1132](#), moest de rechthebbende van een grafrecht in een bestuursrechtelijke procedure het onderspit delven.

Het grafrecht stond vóór 13 augustus 2009 op naam van de vader van mevrouw X, de moeder van eiseres Y. In het graf bevinden zich de stoffelijke resten van de ouders van X en haar vooroverleden zusje. Op 13 augustus 2009 zijn de rechten op het graf op naam van X gesteld. Zij is overleden op 29 januari 2019. Bij besluit van 18 december 2019 is het recht op het graf op verzoek van de tante van Y, de zus van X, door de gemeente Meppel op haar naam gesteld. Y wenste de in een sierurn bewaarde asresten van X na haar crematie bij te zetten in het graf. De tante weigerde toestemming te geven voor het bijzetten van de urn. Daarop heeft Y de gemeente gevraagd om de overschrijving van het grafrecht op naam van de tante ongedaan te maken en ervoor te zorgen dat het grafrecht alsnog op naam van Y zou worden gesteld. De gemeente heeft dat verzoek afgewezen onder verwijzing naar de gemeentelijke voorschriften met betrekking tot de grafrechten. Tegen dat primaire besluit heeft Y eerst bezwaar gemaakt bij het bestuursorgaan. Het bezwaar is door de commissie bezwaarschriften van de gemeente ongegrond verklaard. Daarna heeft Y beroep ingesteld bij de rechtbank. De rechtbank laat het publiekrecht prevaleren en kent daaraan een uitputtende regeling van het grafrecht toe:

"Niet in geschil is dat het litigieuze graf een particulier graf is in de zin van artikel 23, tweede lid, van de Wet op de lijkbezorging. Evenmin is in geschil dat wijlen [moeder van eiseres] het

grafrecht publiekrechtelijk heeft gevestigd, zoals bedoeld in (artikel 11 van) de Verordening op het beheer en het gebruik van de gemeentelijke begraafplaatsen, zoals vastgesteld in de openbare raadsvergadering van 31 januari 2008.

In het onderhavige geval is niet doorslaggevend dat eiseres de erfgenaam is van wijlen [moeder van eiseres]. Omdat het grafrecht publiekrechtelijk is gevestigd wordt de overschrijving daarvan in dit geval beheerst door artikel 11, vijfde lid van de Verordening, gelezen in samenhang met artikel 3 van de Uitvoeringsvoorschriften.

Laatstgenoemd artikel bevat een uitputtende regeling op basis waarvan het grafrecht kan worden overgeschreven. Deze regeling beperkt de werking van het erfrecht in die zin dat na het overlijden van de rechthebbende het recht op het particuliere graf kan worden overgeschreven op naam van een natuurlijk persoon (waaronder een erfgenaam) of een rechtspersoon, indien de aanvraag daartoe wordt gedaan binnen zes maanden na het overlijden van de rechthebbende. Pas nadat verweerder [in casu de gemeente] een dergelijk verzoek heeft ingewilligd is rechtens sprake van een andere rechthebbende.

[moeder van eiseres] is op 29 januari 2019 overleden. Gelet op artikel 3, tweede lid, van de Uitvoeringsvoorschriften kon een verzoek tot het overschrijven van grafrechten worden gedaan tot en met 29 juli 2019. Daarna is het recht op overschrijving vervallen. Verweerder stelt zich terecht op het standpunt dat het hem vrijstond om [de tante van eiseres] aan te merken als rechthebbende zoals bedoeld in artikel 1, aanhef en onderdeel n. van de Verordening. Ten tijde van het besluit van 18 december 2019 waren immers reeds zes maanden verstreken, gerekend vanaf de overlijdensdatum van [moeder van eiseres].

De rechtbank komt tot de slotsom dat verweerder terecht het bezwaar van eiseres ongegrond heeft verklaard. Hij heeft eveneens terecht de afwijzing van de aanvraag van eiseres in stand gelaten. De rechtbank zal het beroep ongegrond verklaren."

In deze uitspraak wordt gesteld dat de vestiging van het grafrecht een publiekrechtelijk karakter heeft, dat de gemeentelijke verordening een uitputtende regeling van het grafrecht geeft en dat daarmee de werking van het erfrecht wordt beperkt. Mijns inziens mag betwijfeld worden of dat rechtens wel juist is. Met het grafrecht zijn toch uitsluitend privaatrechtelijke verhoudingen gemoeid? De regeling in de gemeentelijke verordening lijkt de deur bovendien wijd open te zetten voor allerlei ongewenst gedrag: wie het eerst komt, het eerst maalt. Mij is niet duidelijk welke normering de gemeente hanteert voor de honorering van verzoeken tot overschrijving van het grafrecht op een andere naam. Het belang daarvan is groot als er niet met elkaar verenigbare verzoeken tot tenaamstelling van het grafrecht worden gedaan.

Was hier niet op een of andere wijze een mouw aan te passen geweest? Is een niet-erfgenaam van de overledene wel gerechtigd om het grafrecht van de overledene op zijn eigen naam te laten overschrijven? Pleegt hij daarmee niet een onrechtmatige daad jegens de gerechtigde(n) tot het grafrecht krachtens het civiele recht (en wel omdat het grafrecht tot de nalatenschap behoort, en daarmee aan de erfgena(a)m(en))?

In een arrest van het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden van 13 april 2021, [ECLI:NL:GHARL:2021:3616](https://www.eclis.nl/gharl/2021/3616), was het volgende aan de orde. Erflater was gerechtigd tot het grafrecht van een familiegraf waar reeds zijn ouders en twee broers zijn begraven. In zijn testament heeft hij de kinderen van een overleden broer tot zijn erfgenamen benoemd en de wens uitgesproken dat zijn urn in het graf van zijn ouders wordt bijgezet. Kort na zijn overlijden is het grafrecht op verzoek van een andere broer op diens naam overgeschreven. De executeur, die tevens een van de erfgenamen was, heeft aan deze broer van erflater

gevraagd in te stemmen met de bijzetting van de urn, maar dat heeft deze geweigerd. De executeur heeft in een civiele procedure gevorderd dat de broer wordt veroordeeld eraan mee te werken dat het grafrecht op naam van de erfgenamen wordt gezet, althans dat de urn met de asrestanten in het familiegraf kan worden bijgezet. Het hof wijst de vordering af met de volgende motivering:

“De rechtbank heeft terecht overwogen dat het de rechthebbende in beginsel vrij staat naar eigen inzicht die toestemming te weigeren, maar dat deze vrijheid niet onbeperkt is: zij vindt haar begrenzing in hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt (artikel 6:162 lid 2 BW) en in het wettelijke verbod een bevoegdheid uit te oefenen op een wijze waartoe, in aanmerking nemende de onevenredigheid tussen het belang bij de uitoefening en het belang dat daardoor wordt geschaad, naar redelijkheid niet kan worden gekomen (artikel 3:13 lid 2 BW). Hiervan zal slechts in uitzonderlijke omstandigheden sprake zijn.

Tegen dit uitgangspunt is ook geen bezwaar gemaakt. In zijn tweede, derde en vierde grief voert [appellant, de executeur-erfgenaam] wel aan dat de rechtbank bij de te maken afweging heeft miskend dat de grafrechten op naam van [E, erflater] stonden toen deze zijn testament opmaakte, en dat zijn broer [geïntimeerde] daarvan op de hoogte was of moet zijn geweest. Zoals [appellant] aan de hand van diverse producties heeft onderbouwd, was geen sprake van een ernstig verstoorde relatie binnen de familie - ook niet tussen [E], [geïntimeerde] en hun zus. Over de tenaamstelling werden ook nooit problemen gemaakt. [E] hoefde er dan ook niet voor beducht te zijn dat zijn wens niet gerespecteerd zou worden. Toch heeft [geïntimeerde] er nagenoeg onmiddellijk na het overlijden van [E] voor gezorgd dat de tenaamstelling van de grafrechten werd veranderd. De ware beweegredenen daarvoor, en voor de latere weigering, is volgens [appellant] dat [geïntimeerde] en zijn zus niet door [E] tot erfgenaam zijn benoemd.

Aan de vordering van [appellant] ligt dus de stelling ten grondslag

- dat [geïntimeerde] wist (moest weten) dat [E] rechthebbende op het graf was toen de tenaamstelling werd gewijzigd*
- dat [geïntimeerde] toen ook wist dat [E] van dat recht gebruik wilde maken door bijzetting van zijn urn en*
- dat [geïntimeerde] de tenaamstelling heeft veranderd en vervolgens als nieuwe rechthebbende toestemming heeft geweigerd, omdat hij niet tot erfgenaam van [E] was benoemd.*

Als dat allemaal zou vaststaan, zou [geïntimeerde] inderdaad misbruik maken van zijn recht de bijzetting van de as van zijn broer in het familiegraf te weigeren. Het staat echter niet vast: het is gemotiveerd bestreden, en er is niet op alle onderdelen bewijs van aangeboden. Op die constatering moet het hoger beroep stranden. Voor de duidelijkheid voegt het hof daar nog het volgende aan toe.

[geïntimeerde] heeft uitgebreid uiteengezet dat [E] hemzelf, zijn vrouw en andere familieleden veel verdriet heeft gedaan: oom [geïntimeerde], met wie hij lange tijd samenwoonde, heeft hij continu vernederd, gekleineerd en uitgescholden. Ook tegen zijn inwonende broers [C] en [D] viel hij vaak uit. De spanningen die dat veroorzaakte, hebben bijgedragen aan het overlijden van [C] in 1995. Toen ook [D] in 2010 overleed, werden diens asbus en die van [C] in het familiegraf bijgezet. [E] wilde echter niet dat [G] en [geïntimeerde] daarbij aanwezig zouden zijn. Om ruzie op het kerkhof te voorkomen, hebben zij daar vervolgens van afgezien. [G] heeft dat schriftelijk bevestigd: ook zij is niet akkoord gegaan met de bijzetting van de as van [E], en spreekt in haar brief eveneens over plagerijen,

bedreigingen en andere misdragingen van [E]. Dat zij niet bij de bijzetting van de as van [C] en [D] aanwezig kon zijn, heeft naar haar zeggen veel impact op haar gehad; "Dat soort dingen kun je maar 1 maal in je leven doen en dat werd me ontnomen".

Gelet op dit alles is het onaannemelijk dat de familieverhoudingen tot aan de dood van [E] goed waren, zoals [appellant] beweert. Ook een door [appellant] overgelegd mutatie rapport van 3 mei 2017 maakt melding van ruzie binnen de familie en sterk onderling wantrouwen. De stelling van [appellant] dat van ruzie geen sprake was, is daartegenover onvoldoende onderbouwd.

De conclusie

Het belang dat [appellant] erbij heeft om uitvoering te geven aan de laatste wens van [E] is op zichzelf te respecteren. Daar staat echter tegenover de evenzeer te respecteren wens van [geïntimeerde] als rechthebbende op het graf om daarin niet een urn te begraven met de asresten van een familielid dat voor hem en zijn zuster de nagedachtenis bezwaart aan de andere familieleden die in dat graf zijn begraven. Om die reden kan het hoger beroep niet slagen."

De zaak die aan het slot van § 11.3 is behandeld, heeft nog een vervolg gekregen. In deze zaak was de echtgenoot van de vrouw enige tijd ten onrechte verdachte geweest van betrokkenheid bij haar dood. Hierdoor heeft hij geen opdracht kunnen geven voor de begrafenis van zijn echtgenote en het kind waarvan zij in verwachting was. Eerder had de echtgenoot vergeefs gevorderd dat de ouders van zijn echtgenote toestemming geven voor herbegraving. Thans vordert de echtgenoot overdracht van de grafrechten aan hem. Als grondslag daarvoor wordt een onrechtmatige daad van de ouders aangevoerd, die tot schadevergoeding verplicht.

Het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden meent in zijn arrest van 28 november 2023, [ECLI:NL:GHARL:2023:10136](#), dat het handelen van de ouders rond de begrafenis niet onrechtmatig is geweest jegens de echtgenoot. Een zorgplicht van de ouders wordt wel aangenomen om de uitvaart zoveel mogelijk volgens de wens van de echtgenoot vorm te geven, omdat de ouders ook zelf van mening waren dat onder normale omstandigheden de echtgenoot de uitvaart van zijn echtgenote en dochter zou hebben geregeld. Deze zorgplicht is in de context waarin het handelen plaatsvond niet op zodanige wijze geschonden dat sprake is van onrechtmatig handelen. In een uiterst hectische situatie moesten door de ouders keuzes worden gemaakt over de uitvaart, de echtgenoot was gedetineerd op verdenking van betrokkenheid bij het overlijden en de ouders hadden te kampen met het vreselijke verlies van hun dochter en kleinkind. Ook het niet willen uitstellen van de begrafenis door de ouders is in de gegeven omstandigheden niet onrechtmatig. Dat was niet een reële mogelijkheid en de echtgenoot had daar ook niet om gevraagd.

Degene die een bepaald vermogensrecht rechtmatig heeft verkregen (zoals in dit geval het grafrecht, dat op naam staat van een ouder), beslist in beginsel in vrijheid over de eventuele overdracht aan een ander. Die vrijheid vindt haar begrenzing in wat volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt. In uitzonderlijke omstandigheden kan van de rechthebbende worden geëist dat hij zijn recht ten behoeve van een ander opgeeft. In dit geval handelt de ouder volgens het hof onrechtmatig jegens de echtgenoot door te weigeren de grafrechten aan hem over te dragen. Het staat die ouder in beginsel vrij als rechthebbende op de grafrechten om de overdracht daarvan te weigeren, maar deze vrijheid is niet onbeperkt.

“Zij vindt onder meer haar begrenzing in wat volgens ongeschreven recht on het maatschappelijk verkeer betaamt. Van het overschrijden van die grenzen zal slechts in uitzonderlijke omstandigheden sprake zijn.

Van dergelijke uitzonderlijke omstandigheden is naar het oordeel van het hof in deze zaak sprake. (...) [De echtgenoot] van [naam 1] en vader van [naam 3] heeft, dus uitsluitend als gevolg van buiten zijn schuld gelegen omstandigheden, de rechten op hun graf ten tijde van hun overlijden niet kunnen verwerven. Dat [de ouder], dat in aanmerking nemend, vervolgens op een later moment, toen al vast stond dat [de echtgenoot] onschuldig was, het verzoek van [de echtgenoot] om de grafrechten alsnog aan hem over te dragen heeft geweigerd, is naar het oordeel van het hof in strijd met wat volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt. Aan [de echtgenoot] is daarmee, zoals hij terecht stelt, de mogelijkheid ontnomen om het graf in te richten zoals hij dat wil en ook is als gevolg daarvan voor [de echtgenoot] niet zeker of hij bij zijn eigen overlijden in het graf kan worden bijgezet en of de grafrechten na zijn overlijden toekomen aan [naam 2]. [de ouder] heeft gesteld dat zijn weigering ingegeven is door de angst dat [de echtgenoot] [naam 1] met [naam 3] alsnog zal herbegraven. Vast staat echter dat in de procedure die partijen eerder hebben gevoerd onherroepelijk is geoordeeld dat het opgraven van het stoffelijk overschot van [naam 1] met [naam 3] een ongerechtvaardigde inbreuk zou maken op hun grafrust. [de echtgenoot] heeft bovendien ter zitting bij het hof verklaard dat hij niet (meer) voornemens is om tot een herbegravenis van [naam 1] met [naam 3] over te gaan. Het vorenstaande brengt het hof tot het oordeel dat [de ouder] onrechtmatig jegens [de echtgenoot] heeft gehandeld door te weigeren de grafrechten aan hem over te dragen.”

Ook wordt aangenomen dat de echtgenoot hierdoor schade heeft geleden.

“Het leed van [de echtgenoot] dat daarin bestaat dat hij met zijn zoon [naam 2] ruim negen jaar na het overlijden van [naam 1] met [naam 3] nog steeds geen zeggenschap heeft over het graf van zijn echtgenote en dochter, is van dien aard en ernst en heeft zodanige ingrijpende gevolgen, namelijk het belemmerd zijn in zijn rouwverwerking en ligt zo ‘in lijn’ met de aard van de normschending, dat het voor de hand ligt dat een aantasting in de persoon kan worden aangenomen.”

De vordering van de echtgenoot tot overdracht van het grafrecht wordt toegewezen.

“Op grond van artikel 3:296 BW wordt degene die jegens een ander verplicht is iets te geven, te doen of na te laten daartoe door de rechter veroordeeld. Artikel 3:296 BW biedt ook de grondslag voor toewijzing van een gevorderd bevel dat strekt tot ongedaanmaking van een onrechtmatige situatie en/of ter voorkoming van het voortduren van een normschending. Hiervoor is uitgelegd dat [de ouder] door te (blijven) weigeren de grafrechten aan [de echtgenoot] over te dragen onrechtmatig jegens hem handelt. Het overdragen van de grafrechten aan [de echtgenoot] maakt een einde aan de door deze onrechtmatige weigering bestaande situatie dat [de ouder], en niet [de echtgenoot], rechthebbende is op de grafrechten.”

Het daartegen ingestelde cassatieberoep is door de Hoge Raad zonder nadere motivering op grond van art. 81 lid 1 RO verworpen ([ECLI:NL:HR:2024:1864](https://www.eclinet.nl/HR/2024/1864)).

11.7 Begraven of cremeren?

Bij het overlijden van een minderjarig kind kan verschil van mening bestaan over de vraag of het kind begraven of gecremeerd moet worden. De (vermoedelijke) wens van een minderjarig kind kan veelal niet vastgesteld worden (vgl. art. 18 lid 1 Wlb). Dat was ook het geval blijkens het kortgedingvonnis van de voorzieningenrechter van de rechtbank Midden-Nederland van 26 januari 2024, [ECLI:NL:RBMNE:2024:361](#). Een éénjarig kind is een onnatuurlijke dood gestorven. De moeder zit in voorlopige hechtenis op verdenking van betrokkenheid bij het overlijden van het kind.

De voorzieningenrechter oordeelt dat uit de rechtspraak blijkt dat indien de wens van de overledene niet kan worden achterhaald de nabestaanden daarover een beslissing mogen nemen. De wet geeft geen duidelijke omschrijving wie als nabestaande kan worden aangemerkt. In dat geval kan aangesloten worden bij de Wet op de lijkbezorging of de Wet op de orgaandonatie. Daaruit volgt dat bij minderjarige kinderen de ouders die de ouderlijke macht uitoefenen als nabestaanden worden aangemerkt. De voorzieningenrechter gaat ervan uit dat in dit geval beide ouders als nabestaanden mogen beslissen over de lijkbezorging.³⁹ Een belangenafweging moet vervolgens worden gemaakt, omdat de meningen van de ouders blijken te verschillen:

“De man wil [minderjarige] begraven zodat hij een plek heeft om te verwerken en te rouwen. Hij wil hier ook naartoe kunnen met zijn andere kinderen. Hoe zij is geboren moet zij ook weer gaan. Terug naar de natuur in de aarde. Hij heeft gewetensbezwaren tegen een crematie. De vrouw heeft in 2020 ook een kind verloren, haar zoon was stil geboren. Ze heeft hem laten cremeren. Om die reden wil zij ook graag [minderjarige] laten cremeren, zodat zij samen kunnen zijn. De vrouw is bang dat door het begraven van [minderjarige] er meer strijd tussen partijen zal ontstaan. Zij wil dat de as van [minderjarige] verdeeld wordt zodat beide families los van elkaar om haar kunnen rouwen.”

De voorzieningenrechter velt een Salomonsoordeel:

“De voorzieningenrechter is van oordeel dat het belang van de man zwaarder weegt dan het belang van de vrouw. De vrouw heeft niet betwist dat zij verantwoordelijk is voor de dood van [minderjarige]. Met haar handelen heeft de vrouw partijen in deze positie gebracht. Een crematie is onomkeerbaar. De man heeft onderbouwd dat het voor zijn rouwproces van het allergrootste belang is dat [minderjarige] begraven wordt. Daarnaast heeft de man ter zitting aangevoerd dat de vrouw mag kiezen waar [minderjarige] begraven wordt, zodat dit geen strijd zal opleveren tussen de beide families. Over de vrees van de vrouw dat de families elkaar bij het graf gaan tegenkomen, merkt de voorzieningenrechter op dat het in het belang van [minderjarige] is dat de families de samenwerking met elkaar gaan zoeken. Om die reden wijst de voorzieningenrechter de vordering van de man (...) toe en verbiedt om [minderjarige] op maandag [crematiedatum] 2024 om 10.00 uur in [plaats] te cremeren.”

³⁹ De man heeft het kind erkend, maar hij was niet belast met het gezag. Hij was voor het overlijden een procedure bij de rechtbank gestart waarin werd gevraagd om samen met de vrouw belast te worden met het gezag. Met ingang van 1 januari 2023 geldt dat ongehuwde en niet-geregistreerde partners automatisch met de erkenning van het kind - behoudens enkele uitzonderingen - gezamenlijk ouderlijk gezag krijgen met de moeder (art. 1:251b BW).

11.8 Immateriële schade wegens verzwijgen van crematie

Wie zijn aanwezig bij de uitvaart van een dierbare, en wie niet? Verstoorde familieverhoudingen kunnen ertoe leiden dat bepaalde familieleden met opzet worden buitengesloten of überhaupt niet worden ingelicht over tijdstip en plaats van de uitvaart. Een zoon ondervond dat toen een kort geding werd gevoerd om erachter te komen wanneer de uitvaart van zijn vader zou plaatsvinden. Op de zitting bij de kortgedingrechter kreeg de zoon van zijn zus te horen dat de crematie van zijn vader inmiddels had plaatsgevonden.

Bij vonnis van de kantonrechter van de rechtbank Rotterdam van 22 december 2023, [ECLI:NL:RBROT:2023:12236](#), is geoordeeld dat de zus onrechtmatig heeft gehandeld door de broer opzettelijk niet te informeren over de crematie van hun vader. De kantonrechter oordeelt het handelen van de zus onrechtmatig en ook aan haar toerekenbaar (art. 6:162 BW):

“Het moet voor de zus, in ieder geval door de Whatsappberichten die zij heeft ontvangen van de advocaat, tijdig duidelijk zijn geweest dat de broer bij de uitvaart van zijn vader wilde zijn. Desondanks heeft zij die informatie niet verstrekt. De kantonrechter acht dit nalaten evident in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt en bovendien in strijd met artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van het familieleven). Hoe verstoord de familieverhoudingen ook zijn, een zus behoort haar broer te informeren over de uitvaart van hun vader, al helemaal als herhaaldelijk om die informatie wordt gevraagd. (...)

De zus voert in dat verband aan dat zij geen behoefte had aan contact met de broer, en al helemaal niet aan contact met een advocaat. Volgens de zus kan dat haar niet kwalijk worden genomen vanwege haar emoties tijdens het rouwproces. Hoewel het goed voorstelbaar is dat de zus geëmotioneerd was na het overlijden van haar vader, die zij jarenlang had verzorgd, is dat geen rechtvaardiging om op geen enkele contactpoging van de advocaat te reageren. Dat de advocaat in de avonduren contact probeerde te krijgen met de zus, maakt ook niet dat de zus in het geheel niet hoefde te reageren. Daaruit blijkt juist de spoedeisendheid van de contactpoging.”

Betekenis wordt door de kantonrechter toegekend aan de omstandigheid dat aan de zus een ernstig verwijt kan worden gemaakt van de verzwijging en dat de gevolgen van haar nalaten onomkeerbaar zijn. De broer kan hierdoor aanspraak maken op een immateriële schadevergoeding als de aansprakelijke persoon – de zus – het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen (art. 6:106 aanhef en onder a BW). Daarvan is in dit geval sprake omdat vastgesteld is dat de broer met opzet niet is geïnformeerd over de uitvaart, zodat de zus het oogmerk had om emotionele schade toe te brengen. Naar billijkheid wordt deze schadevergoeding door de kantonrechter vastgesteld op € 2.000.

11.9 Bijwonen van de uitvaart

Wie mag bij de uitvaart aanwezig zijn, en wie niet? Met enige regelmaat moet daarover in kort geding een beslissing worden genomen. Zo moest de voorzieningenrechter van de rechtbank Rotterdam bij vonnis van 21 oktober 2024, [ECLI:NL:RBROT:2024:10635](#), oordelen over de aanwezigheid van familieleden bij een uitvaart en crematie naar Hindoestaans gebruik. De partners van de kinderen waren daarbij niet welkom vanwege de

slechte verhoudingen met de moeder. Vooral de partner van één van de kinderen heeft volgens de vader kwaad bloed gezet binnen de familie door verschillende familieleden lastig te vallen met e-mails en hij zou zich op ongepaste wijze bemoeid hebben met gevoelige familieaangelegenheden. Dat gedrag heeft bij de moeder veel angst en spanningen opgeleverd. Dat de verstandhouding met de moeder slecht was, wordt betwist door de kinderen. Volgens hen heeft de moeder op haar sterfbed nog een handreiking gedaan naar hun partners. Verder voeren zij aan dat zij hun partners aan hun zijde willen hebben tijdens de uitvaart voor emotionele steun. De ingestelde vordering luidt:

“de vader te veroordelen om de kinderen samen met hun partners en hun (stief)kinderen (primair), althans samen met hun partners (subsidiar), althans de kinderen (meer subsidiar) toegang te verlenen tot de uitvaart althans crematie van hun moeder, althans aanwezig te zijn met die personen en/of op een wijze zoals de voorzieningenrechter in goede justitie juist acht, op straffe van verbeurte van een dwangsom van € 10.000,-”.

Hoe gaat de voorzieningenrechter om met deze tegenstrijdige wensen en belangen?

“De voorzieningenrechter stelt voorop dat het in het belang is van zowel de kinderen als de vader dat de uitvaart en crematie rustig verlopen, zodat (alle) familieleden op een waardige manier afscheid kunnen nemen van de moeder van de kinderen. In dit kort geding kan niet worden vastgesteld wat de wens van de moeder was over de aanwezigheid van de partners van de kinderen bij de uitvaart. Duidelijk is echter wel dat er grote spanningen zijn tussen de partners enerzijds en de vader en overige familieleden anderzijds. Er is een reëel risico dat de aanwezigheid van de partners zal leiden tot (verdere) confrontaties en ruzie. Het belang van de kinderen dat zij (ook door directe fysieke aanwezigheid van hun partners tijdens de uitvaart en crematie) steun ondervinden van hun partners, weegt niet op tegen het belang dat allen hebben bij een waardig afscheid zonder escalaties. Die belangenafweging maakt dat de voorzieningenrechter het onwenselijk acht om een vordering toe te wijzen die ertoe strekt de vader er door middel van een op te leggen dwangsom toe te dwingen toe te staan dat ook de partners aanwezig zullen zijn bij de uitvaart en crematie.

De vader heeft meermaals toegezegd dat de kinderen en hun (stief)kinderen welkom zijn bij de uitvaart en crematie. Het betoog van de kinderen dat zij geen vertrouwen hebben in die toezegging en dat zij zekerheid willen door middel van een veroordeling onder verbeurte van een dwangsom als stok achter de deur, wordt niet gevolgd. De informatie over de uitvaart is verstrekt en ter zitting hebben partijen afspraken gemaakt over de wijze waarop de kinderen (voorafgaand aan de uitvaart) afscheid kunnen nemen van de moeder buiten aanwezigheid van anderen. Gelet daarop en gelet op de houding van de vader ter zitting, is er geen reden om eraan te twifelen dat hij die toezegging nakomt.”

In een ander geval werd door de voorzieningenrechter van de rechtbank Midden Nederland in een kortgedingvonnis van 17 december 2024, [ECLI:NL:RBMNE:2024:6906](#), betekenis toegekend aan art. 8 EVRM (*family life*) voor de beantwoording van de vraag of een partij op gepaste wijze afscheid mocht nemen van haar overleden zus.

“Vervolgens bepaalt artikel 8 lid 1 EVRM (het Europees verdrag voor de rechten van de mens) dat een ieder recht heeft op respect voor haar privéleven, haar familie- en gezinsleven, haar woning en haar correspondentie. Tot dit recht behoort het recht van [eiseres] om in het uitvaartcentrum op een waardige manier afscheid te kunnen nemen van haar overleden zus

en haar aldus de laatste eer te bewijzen. Er zijn meerdere uitspraken van het Europees Hof voor de rechten van de mens waarin is overwogen dat dit behoort tot het recht dat iemand heeft. De weigering van [gedaagde] om in te stemmen met het nemen van afscheid door [eiseres], waardoor hij verhindert dat [eiseres] voornoemd recht kan uitoefenen, is naar het oordeel van de voorzieningenrechter in strijd met hetgeen volgens ongeschreven regels in het maatschappelijk verkeer betaamt. Daarmee handelt [gedaagde] tegenover [eiseres] onrechtmatig. De door [gedaagde] gestelde feiten over de reden van de weigering zijn weersproken door [eiseres]. Wat daar verder ook van zij, die discussie tussen partijen vormt hoe dan ook geen rechtvaardiging voor de weigering van [gedaagde].

De voorzieningenrechter overweegt vervolgens dat de vordering van [eiseres] bescheiden is ingesteld. Zij vraagt niet om bij de uitvaart op 18 december 2024 aanwezig te mogen zijn en ook niet om aanwezig te mogen zijn bij de vastgestelde uren van het afscheidsmoment op dinsdagavond 17 december 2024. Zij vraagt enkel om een moment bij het uitvaartcentrum om afscheid te kunnen nemen van de overledene. [eiseres] heeft haar vordering verder toegelicht en gesteld dat het gaat om de wens om afscheid te nemen van de overledene in het bijzijn van haar dochter en broers. Dat is niet als zodanig gevorderd. Maar hetgeen de voorzieningenrechter hiervoor heeft overwogen over het recht op family life, geldt net zo goed voor haar dochter en haar broers. Ook zij hebben recht op family life.”

12. Ombudsman Uitvaartwezen

Niet onvermeld mogen ten slotte blijven de werkzaamheden van de Ombudsman Uitvaartwezen, die is aangesteld door de Stichting Klachteninstituut Uitvaartwezen te Utrecht. Deze stichting dankt zijn bestaan aan de gezamenlijke brancheverenigingen binnen de uitvaartwereld. Dat zijn de Branchevereniging Gecertificeerde Nederlandse Uitvaartondernemingen (BGNU), Nardus (branchevereniging voor uitvaartorganisaties zonder winstoogmerk), de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB), de Landelijke Vereniging van Crematoria (LVC), de Vereniging van Mortuariumbeheerders in de Gezondheidszorg (VMG) en de Stichting Keurmerk Uitvaartzorg.

De Ombudsman Uitvaartwezen komt pas in beeld nadat de uitvaartondernemer eerst de gelegenheid heeft gehad om een klacht te behandelen. Wordt samen geen oplossing gevonden, dan kan één van de partijen zich tot de Ombudsman wenden.⁴⁰

⁴⁰ Zie www.ombudsmanuitvaartwezen.nl voor het klachtenreglement.

Taak en bevoegdheid van de Ombudsman

Volgens art. 4.1 van het klachtenreglement heeft de Ombudsman tot taak geschillen tussen de opdrachtgever⁴¹ en de ondernemer⁴² met betrekking tot de uitvaartverzorging⁴³ in de meest ruime zin te beslechten door middel van een bindend advies dan wel bemiddeling. Uitdrukkelijk wordt bepaald in art. 4.2 van het reglement dat de Ombudsman niet bevoegd is kennis te nemen van een geschil indien en voor zover het geschil betrekking heeft op:

- a. de totstandbrenging en/of de uitvoering van een verzekeringsovereenkomst, of
- b. het beheer van gelden ten behoeve van de verzorging van een uitvaart in de meest ruime zin, of
- c. het door de ondernemer gevoerde beleid, daaronder mede begrepen de door de ondernemer gehanteerde tarieven, of
- d. een geschil tussen een opdrachtgever en een ondernemer, waarbij de ondernemer niet via lidmaatschap is aangesloten bij een van de met name genoemde organisaties of waarbij de ondernemer niet zelfstandig een overeenkomst tot geschilbeslechting heeft gesloten met de Stichting Klachteninstituut Uitvaartwezen.

De Ombudsman zal zich in deze gevallen onbevoegd verklaren om kennis te nemen van de klacht. Met name het onder d. genoemde geval is een veel voorkomende grond voor onbevoegdheid van de Ombudsman.

Ontvankelijkheid van de opdrachtgever

In bepaalde gevallen zal de opdrachtgever niet-ontvankelijk verklaard worden (art. 5.1 klachtenreglement):

- a. indien het een geschil betreft waarover de opdrachtgever of de ondernemer reeds bij de civiele rechter een procedure aanhangig heeft gemaakt dan wel deze reeds uitspraak heeft gedaan, of

⁴¹ Opdrachtgever wordt omschreven als: de natuurlijke persoon of rechtspersoon, die enige dienstverlening en/of levering met betrekking tot de Uitvaartverzorging opdraagt of heeft opgedragen (art. 1.1 onder d klachtenreglement).

⁴² Ondernemer wordt omschreven als: de ondernemer, natuurlijk of rechtspersoon, die door lidmaatschap van met name genoemde organisaties of zelfstandig een overeenkomst is aangegaan met de Stichting betreffende geschilbeslechting door de Stichting en die zich jegens de Opdrachtgever heeft verbonden de levering van zaken en/of diensten met betrekking tot de Uitvaartverzorging overeenkomstig de wensen van de Opdrachtgever te doen verzorgen dan wel een graf of gedenkplaats ter beschikking te stellen of de asbestemming af te handelen (art. 1.1 onder e klachtenreglement).

⁴³ Uitvaartverzorging wordt omschreven als: de gehele of gedeeltelijke verzorging van een uitvaart. Het uitgeven, in stand houden, verlengen en beëindigen van een grafrecht, opgravingen en herbegravingen, alsmede vergunningen voor het aanbrengen van een grafbedekking of afsluiting van een urnennis en andere aspecten van het begraven en begraven houden van overledenen of bijzeten en bijgezet houden van asbussen en de verstrooiing van as, vallen voor de toepassing van dit reglement onder het begrip 'uitvaartverzorging' (art. 1.1 onder c klachtenreglement).

- b. indien het een geschil betreft waarvoor een publiekrechtelijke rechtsgang openstaat of heeft opengestaan, of
- c. indien het een geschil betreft over de niet-betaling van een factuur, tenzij daaraan een inhoudelijke klacht ten grondslag ligt, of
- d. in andere gevallen indien de Ombudsman daartoe, naar zijn uitsluitend oordeel, zwaarwegende redenen aanwezig acht.

Behoudens de laatste grond is elk van deze niet-ontvankelijkheidsgronden te billijken.

De opdrachtgever wordt tot enige spoed gemaand bij het kenbaar maken van zijn klachten. Klachten over de uitvaartverzorging waaraan de opdrachtgever gevolgen wil verbinden, dienen door de opdrachtgever of diens gemachtigde bij voorkeur binnen 21 dagen na de datum van de uitvaart en uiterlijk één maand na ontvangst van de (eind)factuur, (schriftelijk) bij de uitvaartondernemer ingediend te worden (art. 5.2 klachtenreglement). Het lijkt erop dat de termijn van één maand na ontvangst van de (eind)factuur een fatale termijn is, waarvan niet-inachtneming ook tot niet-ontvankelijkheid kan leiden.

Art. 5.2 van het klachtenreglement vermeldt verder nog dat uiterlijk drie maanden nadat de klacht aan de ondernemer is voorgelegd of uiterlijk twee maanden nadat is gebleken dat de klacht niet in onderling overleg tussen opdrachtgever en ondernemer kan worden opgelost, het geschil schriftelijk bij de Ombudsman aanhangig dient te worden gemaakt. Uit het verdere verloop van deze bepaling volgt dat niet-naleving van deze termijnen in de regel zal leiden tot niet-ontvankelijkheid van de opdrachtgever in zijn klacht. Heeft de opdrachtgever zijn klacht niet eerst voorgelegd aan de ondernemer (maar zich meteen tot de Ombudsman heeft gewend) dan zal de opdrachtgever ook niet-ontvankelijk worden verklaard. Indien de ondernemer, ondanks overschrijding van de genoemde termijnen van drie en twee maanden, geen bezwaar tegen de klachtafhandeling door de Ombudsman heeft, dan is de opdrachtgever ontvankelijk.

Het oordeel van de Ombudsman wordt na afronding van de schriftelijke uitwisseling van standpunten gegeven in de vorm van een bindend advies. De Ombudsman heeft ook de mogelijkheid om te bemiddelen. De klachtenprocedure bij de Ombudsman is kosteloos. De kosten van het klachteninstituut worden gedragen door de aangesloten uitvaartondernemers. Om die reden is deze bijzondere dienstverlening van de Ombudsman beperkt tot de kring van aangesloten uitvaartondernemers (vgl. art. 4.2 onder d klachtenreglement).

Bindend advies

De term 'bindend advies' zal verwarring kunnen wekken. Een advies is immers niet bindend, terwijl een bindende uitspraak geen advies kan zijn. Het bindend advies maakt deel uit van de vaststellingsovereenkomst, één van de benoemde overeenkomsten van Boek 7 BW (titel 15). Bij een dergelijke vaststellingsovereenkomst binden partijen zich, ter beëindiging of voorkoming van een geschil, jegens elkaar aan een vaststelling daarvan (art. 7:900 lid 1 BW). Die vaststelling kan tot stand komen krachtens een aan een derde (in dit geval de Ombudsman Uitvaartwezen) opgedragen beslissing (art. 7:900 lid 2 BW). Hoewel tegen het bindend advies nog een rechtsingang bij de burgerlijke rechter openstaat, bestaat daarvoor realiter nauwelijks ruimte. De in de vorm van een bindend advies gegeven beslissing van de Ombudsman is in beginsel bindend voor partijen. Het gegeven bindend

advies is slechts vernietigbaar wanneer gebondenheid aan deze beslissing in verband met de inhoud of de wijze van totstandkoming in de gegeven omstandigheden naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar is (art. 7:904 lid 1 BW). Deze marginale toetsing door de burgerlijke rechter kan van zowel materiële aard als formele aard zijn. In het eerste geval betreft het de vraag of de Ombudsman in redelijkheid tot het bindend advies heeft kunnen komen. De vraag is dus niet of een ander bindend advies misschien beter zou zijn geweest. Bij een formele toetsing moet worden gedacht aan de naleving van het fundamentele beginsel van hoor en wederhoor in de bij de Ombudsman gevoerde procedure, alsmede aan het vereiste dat de gegevens waarop het bindend advies van de Ombudsman berust bij beide partijen bekend zijn. Vindt vernietiging van het bindend advies plaats, dan kan de burgerlijke rechter vervolgens in beginsel zelf een beslissing geven (art. 7:904 lid 2 BW). Uit het jaarverslag 2021 van de Ombudsman Uitvaartwezen blijkt dat het nog niet is voorgekomen dat de burgerlijke rechter door een klager is ingeschakeld.

Uit het Jaarverslag 2023 is verder op te maken dat bij de Ombudsman in het verslagjaar 84 klachten zijn ingekomen (2022: 91). In een zeer groot aantal gevallen (2023: 33) heeft de Ombudsman zich onbevoegd geacht om van de klacht kennis te nemen (2022: 41). Er is bijvoorbeeld sprake van onbevoegdheid indien de klacht bij het verkeerde instituut is ingediend. Zo dienen klachten over uitvaartverzekeringen ingediend te worden bij het Klachteninstituut financiële dienstverlening (KIFID) te Den Haag.⁴⁴ Een andere grond voor onbevoegdheid levert het geval op dat de klager niet de opdrachtgever was van een uitvaart of dat de beklagde uitvaartondernemer geen bij het klachteninstituut aangesloten ondernemer is. Bovendien is ook een groot aantal klachten (2023: 23) niet-ontvankelijk verklaard (2022: 13). Daarvan is sprake indien de klacht nog niet is ingediend bij de beklagde onderneming. In dat geval geeft de Ombudsman aan dat klager opnieuw een beroep kan doen op de Ombudsman als het niet lukt om met de uitvaartondernemer tot een oplossing te komen. Het grote aantal klachten dat niet in behandeling wordt genomen, zou reden moeten zijn om de voorlichting over het instituut Ombudsman Uitvaartwezen door de uitvaartbranche nog eens onder de loep te nemen.

De jaarverslagen leveren een veelheid van klachtentema's op. Bovenaan de lijst staan de klachten over polissen, fouten bij uitvaart/begeleiding, problemen bij offerte/factuur/tariefstelling, grafrechten en problemen bij ophalen/bestemming van as. In 2023 heeft de Ombudsman Uitvaartwezen achtmaal een financiële vergoeding toegekend aan een klager voor een (deels) gegronde klacht. Dat is minder dan in voorgaande jaren (2022: 10 en 2021: 11).

In 2023 was de kortste behandelingstijd van een bindend advies door de Ombudsman 50 dagen (2022: 75 dagen) en de langste behandelingstijd 206 dagen (2022: 400 dagen).

13. Wet op de orgaandonatie

Op grond van de Wet op de orgaandonatie (Wod) kunnen wilsbekwame personen toestemming verlenen *“tot het na hun overlijden verwijderen van hun organen of bepaalde door hen aan te wijzen organen, dan wel daartegen bezwaar maken”* (art. 9 lid 1 Wod). In art. 9 lid 1 Wod worden wilsbekwame personen omschreven als meerderjarigen en minderjarigen van twaalf jaar of ouder, die in staat zijn tot een redelijke waardering van hun

⁴⁴ Zie daarvoor www.kifid.nl.

belangen ter zake. Ook een wettelijk vertegenwoordiger van een wilsonbekwame meerderjarige (zoals een curator of mentor) kan namens hem toestemming verlenen, dan wel bezwaar maken. Die toestemming wordt verleend door registratie in het Donorregister of door middel van een eigenhandig geschreven, gedateerde en ondertekende verklaring (donorcodicil).⁴⁵ Een wilsverklaring omtrent het verwijderen van organen kan te allen tijde worden herroepen.

Wilsverklaringen

Als gevolg van de inwerkingtreding van de nieuwe Wet op de orgaandonatie met ingang van 1 juli 2020 zal iedereen van 18 jaar en ouder vanaf de zomer van 2021 in het Donorregister ingeschreven staan. Aan deze groep is gevraagd een keuze over orgaandonatie te maken. Die keuze kan inhouden: (i) dat men toestemming geeft tot orgaandonatie (eventueel met uitsluiting van bepaalde organen of weefsels), (ii) dat men geen toestemming geeft, (iii) dat men dat aan de partner of familie na overlijden wil overlaten dan wel (iv) dat men een persoon aanwijst die na overlijden daarover beslist. Wie niet zelf een keuze gemaakt heeft over orgaandonatie, ook niet na een herhaald verzoek daartoe, wordt met de vermelding 'Geen bezwaar tegen orgaandonatie' in het Donorregister opgenomen (actieve donorregistratie). In dat geval kunnen organen en weefsels naar een patiënt gaan. Een arts zal de donatie in dat geval altijd eerst met de nabestaanden bespreken. Als de familie van de overledene zeker weet en aan de arts kan uitleggen dat de betrokkene geen donor wilde zijn, dan vindt de orgaandonatie niet plaats.

Het Besluit orgaandonatie (Bod) bevat in art. 2 lid 1 een opsomming van de (reguliere) organen en weefsels die na verleende toestemming dan wel registratie met een 'geen bezwaar' verwijderd mogen worden. Deze opsomming komt ook op het donorformulier voor, zodat duidelijk is welke organen en weefsels na overlijden verwijderd mogen worden. Het is mogelijk om ten aanzien van bepaalde organen of weefsels te bepalen dat die niet na overlijden verwijderd mogen worden.

Donorregister

De wilsverklaringen omtrent orgaandonatie (met inbegrip van de vaststelling dat de betrokkene geen bezwaar heeft tegen orgaandonatie doordat geen keuze is gemaakt) worden geregistreerd in het Donorregister. Het Donorregister wordt beheerd door de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Het registreren en wijzigen van een wilsverklaring in het Donorregister kan door gebruikmaking van een papieren donorformulier of digitaal via internet. Ook de registratie 'geen bezwaar' kan te allen tijde vervangen worden door het invullen en laten registreren van een (papieren of digitaal) donorformulier. Het inzien en raadplegen van het Donorregister is geregeld in het Besluit aanwijzing personen en instanties die het Donorregister kunnen inzien of raadplegen. Een rol daarbij is weggelegd voor de Nederlandse Transplantatie Stichting (NTS). Deze stichting werkt aan de verbetering van orgaan- en weefseldonatie en -transplantatie en ondersteunt de donorziekenhuizen en transplantatiecentra in Nederland. Indien in een geval raadpleging van het Donorregister noodzakelijk is met het oog op een potentiële donor verloopt deze raadpleging via de NTS.

⁴⁵ Zie hiervoor art. 9 lid 2 t/m 4 Wod.

Kwaliteitsstandaard

Het bestuur van een ziekenhuis moet zorg dragen voor de vaststelling van een protocol over orgaandonatie (art. 23 lid 1 Wod). Het betreft een protocol waarin procedurele, praktische en organisatorische aspecten van de donatieprocedure zijn uitgewerkt. In de wet is bepaald dat bij algemene maatregel van bestuur nadere regels kunnen worden gesteld omtrent de inhoud van dat protocol (art. 23 lid 3 Wod). Op grond van art. 7 Bod moet het ziekenhuis voldoen aan een kwaliteitsstandaard die ziet op de omgang met en informatievoorziening aan nabestaanden en naasten van de (potentiële) donor in het kader van het donatiegesprek. De nabestaanden zijn nader gedefinieerd in art. 11 lid 1 Wod en betreffen de echtgenoot, geregistreerde partner of andere levensgezel, de meerderjarige bloedverwanten tot en met de tweede graad en de meerderjarige aanverwanten tot en met de tweede graad. De naasten kunnen ook andere personen zijn die een (grote) rol speelden in het leven van de betrokkene.

De positie van nabestaanden en naasten verschilt wel. Nabestaanden hebben de mogelijkheid om 'aannemelijk te maken' dat volgens hen de 'ja'- of 'geen bezwaar'-registratie of donatie niet overeenkomt met de wens van hun dierbare. Naasten zijn mensen die een (grote) rol speelden in het leven van de overledene. Het begrip 'naasten' wordt in de Wet op de orgaandonatie alleen gebruikt wanneer het gaat om het informeren over de registratie. In geval van een 'ja'- of 'geen bezwaar'-registratie en afwezigheid van nabestaanden (partner en bloed- en aanverwanten t/m de tweede graad), wordt een naaste geïnformeerd over deze registratie.

Met ingang van 1 juli 2020 is de Kwaliteitsstandaard Donatie in werking getreden. De kwaliteitsstandaard beschrijft de zorg aan naasten en wat hun rol is ten aanzien van de registratie van de donor in het Donorregister. Het uitgangspunt van de kwaliteitsstandaard is om zo veel mogelijk recht te doen aan de wil van de betrokkene zoals geregistreerd in het Donorregister.

Vaststellen van de dood

Organen worden pas uit een donor verwijderd wanneer met zekerheid is vastgesteld dat de donor is overleden (art. 14 lid 1 Wod). Die vaststelling dient te gebeuren door een arts die niet bij de verwijdering of implantatie van het orgaan betrokken mag zijn. Indien het voornemen bestaat tot het verwijderen van een orgaan uit een stoffelijk overschot, wordt de dood vastgesteld aan de hand van de volgens de laatste stand van de wetenschap geldende methoden en criteria voor het vaststellen van de hersendood respectievelijk van de dood op grond van circulatoire criteria door een ter zake kundige arts (eveneens art. 14 lid 1 Wod). In de Wet op de orgaandonatie zijn deze wijzen van vaststellen van de dood gedefinieerd.

Hersendood

Onder hersendood wordt verstaan het volledig en onherstelbaar verlies van de functies van de hersenen, inclusief de hersenstam en het verlengde merg. Vaststelling van de hersendood vindt slechts plaats in geval van een dodelijk hersenletsel waarvan de oorzaak bekend is en dat niet behandelbaar is (art. 14 lid 2 Wod). Zij geschiedt eerst nadat

aannemelijk is geworden dat andere oorzaken van bewusteloosheid en reactieloosheid niet aanwezig zijn.

Wanneer de hersendood is vastgesteld, is de betreffende persoon medisch gezien en voor de wet overleden. Hersendood wordt altijd door meerdere artsen vastgesteld. De term hersendood is ontstaan, omdat bepaalde lichaamsfuncties door machines overgenomen kunnen worden. Hierdoor kan de ademhaling in stand blijven, ook als herstel niet meer mogelijk is.

Dood op grond van circulatoire criteria

Onder de dood op grond van circulatoire criteria wordt verstaan een onomkeerbare afwezigheid van de circulatie en ademhaling (art. 14 lid 3 Wod).

Met inachtneming van deze omschrijvingen in de Wet op de orgaandonatie stelt de Gezondheidsraad vast welke de volgens de laatste stand van de wetenschap geldende methoden en criteria voor het met zekerheid vaststellen van de hersendood onderscheidenlijk de dood op grond van circulatoire criteria zijn. Op basis daarvan stelt de Gezondheidsraad protocollen op met betrekking tot de bij het vaststellen van de hersendood onderscheidenlijk de dood op grond van circulatoire criteria in ziekenhuizen te volgen procedures en uit te voeren onderzoeken in gevallen waarin het voornemen bestaat tot verwijdering van een orgaan. Die protocollen zijn vastgesteld bij algemene maatregel van bestuur (AMvB). Zie hiervoor art. 15 lid 1 Wod. Deze AMvB is het Besluit vaststelling van de dood bij postmortale orgaandonatie met twee bijlagen.

Deze protocollen zijn in een aparte AMvB geregeld, en niet in de Wet op de orgaandonatie of het Besluit orgaandonatie. De reden daarvoor is dat het hier niet gaat om beleidsmatige of uitvoeringstechnische aspecten van de wet gaat, maar om protocollen waarvan de inhoud op basis van de volgens de laatste stand van de wetenschap geldende methoden en criteria door de Gezondheidsraad zijn vastgesteld. De overheid heeft enkel een procedurele rol bij het vaststellen van de protocollen bij AMvB.